

~~1861/1871/18. blsz.~~

14/11.198
12.-

ADATOK SZEGED NÉPESSÉGÉNEK TÖRTÉNETÉHEZ

Irta:

Fodor János

Szeged, 1947.

A szegedi Tudományegyetem bölcsészeti-, nyelv és
történettudományi karához benyújtott doktori
értekezés.

Biráló: Hermann Egyed dr. egy.nyilv.r.tanár.
Társbiráló: Tóth László dr. egy.nyilv. r.tanár.

BEVEZETÉS

A milleniumi évek történetirói helytörténeti vonatkozásban sok értéket is hoztak felszínre. Természetesen csak saját koruk érdeklődési köréből, törekvéseiknek szemszögéből vizsgálták és tárgyalták anyagukat.

A kis világháború után - addig sok lappangó ér- zés tudatosulásával - megváltozott ez érdeklődési i- rány. A békekötések is új követelményeket támasztottak a történetirással szemben és most már a vesztes álla- mok történetirása kénytelen volt figyelemre méltatni az államorganizmus alkotórészeit is. /1/ A magyar tör- ténetirás is áttette a kutatás szempontját az állam - organizmus egyik egységének területére és vizsgálni kezdte a nemzetiségek kérdését. Mályusz Elemér már a legfontosabb feladatként jelölte meg Magyarország u- tolsó négy évszázada nemzetiségtörténetének megírását. /2/ Az egységes feldolgozás azonban - a hatalmas prob- lémakör miatt - csak részletmonográfiák alapján vé- gezhető el, mert egy nép történetét úgy lehet a legpon- tosabban megismerni, ha az "alkotórészek" egyenként ke- rülnek vizsgálat alá. /3/ Szegeddel kapcsolatban: elő- szőr az itteni nép "alkotórészeit" kell meghatároz - nunk s csak azután, az analízis eredményeként összefo- gott szintézisből vizsgálható Szeged népeinek, nemze - tiségeinek története, együttélésük folyamata. Hiszen a magyarság és a vele századokon keresztül együttélt nemzetiségek közt - kapcsolataik állandósága követke-

/1/ Mályusz Elemér: A népiség története. 238-240.

Passim. /A magyar történetirás új útjai c. mű-
ből. Szerk. Hóman B. Budapest, 1932./

/2/ i.m. 266.

/3/ i.m. 250.

tében - rendkívül sok szál szövődött. Bizonyára lényegesen több, mint amennyiről mai ismereteink alapján a tudományos kutatás számot adhat./1/

A mai Európában a fajhatár sehol sem esik egybe a nemzet- és államhatárral. Tiszta faj nincsen Európában, de ugyanazon nép is különböző fajú emberekből áll./2/ A magyar faj és magyar nép is különböző fogalmak. A magyarság már születése pillanatában is kevert volt, amelyben a vándorlás során az újabb keveredések tovább higitották az ugor vért. A honfoglalással azután megkezdődött az immár 1000 éve tartó germán, szláv és egyéb népfajelemek /3/ ideáramlása s velük a magyarság további fajbomlása. A középkor végére kialakult magyarságban született ujja népünk másodszor, míg a harmadiknak a vajudása a törökkor letüntével, a 18. században kezdődött meg.

Szegednek alig van saját területére vonatkozó középkori forrásanyaga, szinte nincs is "középkori története", az anyag, amelyből a történetíró merithet, elsősorban újkori. De a felkutatott forrásanyag szerint Szeged egyike azoknak a kevés városoknak, amelynek népe a 18. századig tulnyomóan magyarnak mondható. A 18. század vajudasában alakul át nemzetiségi várossá és csak a 19. század utolsó negyedében született meg a "legmagyarabb" város. A kulturatartó réteg azonban itt is, mint az egész országban, mindig a magyar volt.

Szeged földjén a honfoglalás előtt is volt kultúra s ehhez kapcsolta az itt megtelepült magyarság a maga kulturáját, amelynek fejlesztéséből a 18. századtól kezdve, más népelemek is kivették részüket. Így a kialakult kultúra a magyarság és egyéb lakosság becsületes közös munkájának bizonyítéka.

/1/Mályusz Elemér: A középkori magyar nemzetiségi politika. Századok, 1939. 257.

/2/Szekfü Gyula: Történetpolitikai tanulmányok. Budapest, 1924. 60.

/3/i. m. 67; népfajnak nevezi, a természettudományi fajtól eltérőleg, az öröklött tulajdonságokat hordozó embercsoportot.

Ennek a népnek a történetét Szeged városa a mil-
leniumi években iratta meg./1/ Előtte /2/ és utána is
foglalkoztak a város történetével,népével /3/,egy-egy
népelem betelepülésével /4/ stb.,de népének sem tel-
jes analízis-,még kevésbbé szintézis-kérdéséhez nem
nyultak hozzá.

Mi e kérdésekből az elsőt,Szeged népének "alkotó-
részeit" vizsgáltuk.Célunk az analízis volt,annak meg-
állapítása,hogy az itt megtelepült magyarsághoz mely
népelemek s milyen számban csatlakoztak.Szeged népé-
nek analízálásához hosszú éveken át gyűjtöttük az a -
datokat s azokat most összefogjuk egy szintézisbe. A
teljes szintézis kialakításához mégis sokkal kiterjed-
tebb és fáradságosabb anyaggyűjtésre volna szükség. A
további anyaggyűjtés,elmélyedés végett azonban szüksé-
ges ez a szintézis,mert ez veti fel a gondolatokat,ih-
leti a kutatót valamely részlet pontosabb kidolgozá-
sára,ahiányok pedig új nyomokon való elindulásra ösz-
tönöznek. Attekintés nélkül a szakember is csak a ső-
tétben tapogat; hogy láthasson,szüksége van bizonyos
eredmények összefoglalására. Csak ezután vizsgálható
Szeged nemzetiségeinek története,ezt követően gondol-
hatunk a magyarság és nemzetiségek közt szövődött szá-
lak felgombolyítására.Igy lesz értekezésünk beilleszt-
hető a Mályusz-tervbe.

Anélkül,hogy igényt tartanánk Szegeddel kapcsó -
latban a kitűzött feladat méltó megoldására,az emli-
tett szempontok voltak irányadók számunkra.

Értekezésünknek nincs időszerűsége,csak az igaz-
ságot keresi.

/1/Reizner János:Szeged története.Szeged,1899 -
1900.

/2/Varga Ferenc:Szeged város története,Szeged.
1877.

/3/Kovács János:Szeged és népe.Szeged.1901.

/4/Jenőfi Éva:Adatok a szegedi német telepesek
és céheik történetéhez.Budapest,1932.

I.

SZEGED A HONFOGLALÁS ELŐTT.

Települési adottságok.

Két folyó találkozását legtöbbször igen alkalmas települési helynek vélik. Ez a körülmény nem kerülte el Szeged történetiróinak figyelmét sem és valamennyien egészen természetesnek tartják, hogy a Marosnak a Tiszába-torkolásánál városnak kellett keletkeznie. Ez a következtetés azonban nagyon sok városról elmondható. Szegeddel kapcsolatban megkülönböztetésként legfeljebb azt emelik ki, hogy mind a Maros, mind a Tisza nagy sóbányák vidékéről kanyarog ide és így a folyók találkozási pontja szinte szükségszerűen az ország legnevezetesebb sóelosztó helyének szerepét kapta. Ennek színhelyén pedig - érthetően - város alakult.

Kétségtelen, mind a folyók, mind a sószállítás szerepét játszott e település kialakulásában, mégsem egészen természetes, hogy Szeged mai területén város épült. Nem természetes azért, mert a Marossal megduzzadt Tisza évszázadokig harcolt településünk területéért az emberrel és ebben segítették egyéb vizek, de maga a két folyó találkozási területe is. Ebből a küzdelemből 1899-ig csak annyiban került ki győztesen az ember, hogy élete megmaradt, de munkája gyümölcsét elvitte a víz. Mégis a Tisza-Maros vonzotta településünk területére az embert, aki ugyan felismerte a földrajzi előnyöket, de éppen a szabályozatlan folyók és Szeged területe akadályozták meg abban, hogy már korábban naggyá, jelentőssé tegye települését.

Hiába igyekeztek a város történetirói e települést, földrajzi helyzetéből adódó fontossága miatt, már

a 11. században jelentős helyként kimutatni, Szeged éppen földrajzi helyzete miatt nem tudott azzá lenni az 1879-i árvízig.

Magda Pál /1/ méltatta legjobban Szeged földrajzi helyzetét és vele jelentőségét, csak éppen a város elmaradásának okát nem találta meg: "Szeged Sz. Kir. város a Tisza jobb partján az ebbe folyó Marosnak érányában 30;760 lakossal./2/ Ezen alkalmas fekvésénél és nagy birtokánál s nagy jövedelmeinél fogva régen magához huzhatta volna, mint Pest nem csak egész Magyar hanem Erdély Országnak kereskedését és annál is inkább mivel közelebb van Török Országához, mint Pest, könnyebb communicatioja van a Tisza két kerületeivel /Máramarossal, a Hegyallyával/ és Erdély Országgal, mint Pestnek. A Dunával és annak kerületével is lehetett volna, ha Kalotsa felé igyekezett volna a nagy határán felhányt /Bétsi forma/ jó utat tsinálni, a kis Kunságot, Pest Vgyét és a Kalotsai Érseket arra birni, hogy ama köz hasznu utnak készítésére kezet nyujtsanak néki, a mi több s kevesebb fáradság után annál bizonyosabban meg eshetett volna, mivel az említett szomszédoknak is tagadhatatlanul nagy hasznokra szolgált volna ezen ut, mint Szegednek magának. Más eszközökkel is élhetett volna ezen város /mellyekkel a Moenus m. közel a Rhenushoz fekvő Frankfurt városa élt/ de a Magyar Frankfurt nem élt, ezért sem ez, sem Pest nem lett."

Szeged tehát nemcsak mint a viziközlekedés találkozóhelye érvényesülhetett volna, hanem a szárazföldi utak észszerű kihasználásával is. Magda azonban nem tapintott rá az igazi okra. Nemcsak hogy a történelmi előzményeket nem veszi figyelembe, hanem a város kis jelentőségének magyarázatát is a gyakorlati érzék hiányában keresi./Bár ez utóbbiban is hiba volt, mert pl.

/1/ Magyar Országának és a Határ Örző Katonaság Vidékinek leg újabb Statisztikai és Geographiai Leírása. Pesten, 1819. 471.

/2/ Lejjebb már csak 30.000-t ír.

a város panasszal fordult az országgyűléshez a miatt, hogy Szegeden megy át a pest-temesvári út, és így sok idegen utas alkalmatlankodik a városban, vagy később, amikor kesergett a vasút miatt, amely elüti kenyerük - től a szekereket./ A város kis jelentőségének okai azonban a szabályozatlan folyók, lecsapolatlan vizei és mély települési területe. Ezek a körülmények nem támogathatták a Magdától egyébként kitűnően meglátott földrajzi helyzet kihasználását. Később kezdték a szabályozást, de ennek a város területe szempontjából való következményére még később döbbsentek rá. Ezért jött később a legnagyobb és utolsó, az 1879-i árvíz, mert ez kényszerítette rá a várost, fejlődésének még egyetlen akadálya elhárítására, a talajszint emelésére. Az árvíz tette a várost fejlődésképpessé, de az a Magda-féle cél elérése szempontjából később következett be, mert a századforduló első éveig a város erejét a belső építkezések kötötték le, azóta pedig nem kínálkozott mód a cél megvalósítására. A Tisza elpusztította ugyan a várost, de e nélkül még az sem lett volna belőle, ami ma. /1/ Igaz, hogy lélekszáma a város jelentős volt már a 16. században is, de ezt éppen úgy a török háborúknak "köszönhette", mint annyi más városunk. Bármennyire a - kart ugyanis az ember itt - e földrajzilag fontos hely elismerése óta - kulturát építeni, a táj évszázadokon át ellenállt ennek a törekvésnek. Ez pedig elkerülte mind a város történetíróinak, mind Magda Pálnak a figyelmét.

Önként adódik az eddigiekből a kérdés: mikor is -

/1/ Reizner János: i. m. I. 289. lapon említi a város fiának, Osztrovskynak szavait: "...Szegedből addig nem is lesz igazi rendezett és szép város, amíg a víz ott tabula rasát nem csinál.....a haladásnak ott olyan óriási akadálya van, hogy azokat csakis egy nagy katasztrófa háríthatja el.

merték fel településünk földrajzi előnyeit, vagyis csakugyan volt-e a város mai területén az ősi időkben is település?

Szeged első oklevéli említése csak a dömösi prépostság 1138-i adománylevelében történik; feltűnően későn, és elég bizonytalanul: Cegedi jobbágy /1/ személyneve alakjában. Ez a tény némi elmélkedésre ad okot:

A mai város sík területen fekszik. Alsóváros átlagos tengerszintfeletti magassága 81⁰⁰ m, a Belvárosé 83⁵⁰ m, Móravárosé 80⁰⁰ m, míg Felsővárosé 79⁰⁰ m. A település területén - a körtöltésen belüli rész 1658 kat.hold - 2⁰⁰ m a szintmagasságok átlagos különbsége. /2/ Ideálisan jó terület várostelepítés céljára. De csak 1882 óta. /A város belterületének talajszintjét ugyanis 1880-82-ben ismét több méterrel emelték, /3/ az 1879-i árvíz /4/ tanulságaként. Ekkor tűntek el a mocsarak, nádasok, /5/ míg az utolsó sziget a felsővárcsi "Kis-Tisza" feltöltésével az 1860-as években. /6/ :/ Másként volt azonban régebben. A város 1713-i földrajzi viszonyait De la Croix Pál helyszinrajzán tanulmányozhatjuk. /7/ A térkép szerint Felsőváros egy nagy és öt kis szigeten terült el. /8/ A nagy sziget nagyjában a Dugonics- és Sándor-utcák és a Csongrádi-sugárut közé eső területnek felel meg. Ettől keletre, a Tiszával párhuzamosan helyezkedik el az öt kis szig-

/1/ Reizner János: i.m.I.18.

/2/ Városi mérnöki hivatal közlése. 1947.

/3/ Reizner János: i.m.I.31.: 1879-ben a város területén 63 helyen talajfurást végeztek, ekkor derült ki a korábbi három-négy méteres mesterséges talajszint emelés.

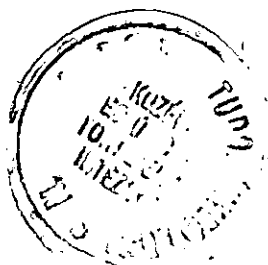
/4/ Ezt megelőzően harmincnál többről tudunk.

/5/ Bertalan Alajos: Szeged szab.kir.város földrajzi és meteorológiai viszonyai. Szeged, 1884.10.: 1884-ben még volt egy kat. hold.

/6/ Reizner János: i.m.I.32.

/7/ Reizner János: i.m.I.melléklete.

/8/ u.o. I.184.

get. A Palánkot /Belváros/ /1/ a Tisza és 2 vizárok övezi. Alsóvárosnak a Boldogasszony sugárutatól keletre eső része mocsár, mely összefügg a volt Korcsolyatóval, a mai Ady-térrel. Bizonyára volt a környéken is mocsár, több vizállásos hely, ezek pedig a Tisza gyakori kiöntése következtében sosem száradhattak ki.

Még inkább más lehetett e szigetvilág helyzete a térkép készítését jóval megelőző időkben. Itt tehát jelentős várost, kulturát alapítani csak szinte emberfeletti, állandó küzdelemmel lehetett.

Nem feltűnő-e az is, hogy tömérdek honfoglalás-előtti lelet került napfényre a város környékén, a külterület magasabb fekvésű helyein, de a belterületen, a mai város-területen alig? /2/

Nagyon figyelemreméltó Kovács Jánosnak az a véleménye, hogy a "... népvándorlási kor népei a jelenlegi Szeged várost övező külterületi dombokon, halmokon és magaslatokon éltek, tanyáztak és temetkeztek", /3/s "a honfoglalás után itt letelepült magyarok szintén e halmokon szállásoltak, sátoroztak, de a XI. és XII. században már közelebb-közelebb húzódtak a Tisza mostani partja felé, mivel a szerte kanyargó erek által képezett szaggatott-szigetek több védelmet nyújtottak..." /4/. Kovács tehát arra az álláspontra helyezkedik, hogy a "tanyavilág" előbb megvolt itt, mint a város; a "tanyákról" húzódott a nép a városba, és nem megfordítva. /Viszont az is igaz, hogy a 19. században a város népesítette be újra a tanyavilágot./ Megállapítását csak

/1/ u.o. I.48.: Az 1879-i talajfurások szerint a vár területe egykor szintén önálló sziget volt.

/2/ Banner János gyűjtötte össze a környéken 1936-ig végzett régészeti kutatások irodalmát : Régészeti kutatások Szegeden. Dolgozatok. Szeged, 1936. 1-2.sz.

/3/ Szeged és népe, stb. i.m. 3.

/4/ i.m. u.o.

annyiban nem fogadhatjuk el, hogy a magyarok a védelem-keresés miatt szállták meg a szigeteket.

E kérdés vizsgálatánál figyelembe kell vennünk a domborzati viszonyokat:

A tenger színe felett a Dugonics-tér magassága 80⁸⁹ méter, míg a külterület legmagasabb pontja a felsővárosi széleken /felső-átokházi határdomb/ 123⁰⁰ méter./1/ alsóvárosi szélén pedig 130⁰⁰ méter./2/ A város területe a Tisza felé Felsőváros irányából 43⁸⁹ m-t, Alsóváros felől már 50⁸⁹ m-t lejt, a város több méterrel történt feltöltése óta. Tulzás nélkül mondhatjuk, hogy a város belterülete vízgyűjtő medence, és még inkább az volt a talajszint ismételt emelése előtt.

Nemcsak a Tiszával, annak egykor is szélsőséges vízjátékával /4/ kellett területünkön számolni, hanem a város felett a Szil-, János- és Annus érrel, a város alatt a Maty-érrel./5/ A nagy Fehértó még ma is megvan, a városhoz közelebb eső Bak-, Ballagi- és Hattyastavat már régen lecsapolták, de másfél századdal ezelőtt még halásztak bennük. A természeti viszonyok tárgyalásánál meg kell említenünk a vadvizet is, mint egyik legkomolyabb tényezőt: több kedvezőtlen körülmény összejátszásakor a föld árja is az alacsonyabb területekre zudul./6/ A folyó, a tavak, a vadviz áradások idején csak fokozták e települési hely bizonytalanságát. Habár a víziutak a belterületi letelepedést előnyössé tették, alig lehet az előadottak után kétséges, hogy az első telepeket a magasabb helyeken kell keresnünk, és csak később a vitztól ritkábban járt szigeteken.

/1/ Bertalan Alajos: i.m. 28.

/2/ u.o. 27.

/3/ Pálffy-Budinszky Endre: Szeged városfejlesztési terve. Szeged, 1942.14. :A két szélső vízszintkülönbség 12 méter!

/4/u.o. 14.

/5/Több is volt a külterületen. Bertalan A.i.m.10. lapjáról: Szeged 141.782 kat.hold határából nádas: 1285 kat.hold, vizek, semlyék, utak összesen 8582 kat.hold. És ez volt 1884-ben!

/6/ Pálffy-Budinszky Endre: i.m. 15.

Tagadhatatlan ugyan, hogy már a neolitikumból /1/ és a rézkorból /2/ is kerültek elő szórványos leletek Szeged belterületén, azonban annak ellenére, hogy Csongrád vármegye lakossága a rézkorszakban is ugyan-ugy alkalmazkodott a földrajzi viszonyokhoz, mint az előbbiben, mégis mindössze két lelőhely: a kotacparti és bilisicsi van ugyanazon a helyen, ahol neolitikus telepek is voltak./3/ E két korszak lelőhelyei azt mutatják, hogy az ember védekezik a vizek árjával szemben és a magas partokat keresi./4/ A szeged-belte-
rületi -Belváros:Bajcsi-Zsilinszky-u.,Felsőváros:Sándor-u.,Rókus - bronzkori szórványos leletekkel /5/ még világosabban nyomon kísérhető az embernek nyugat felé, a partosabb részekre való huzódása. Nem ragaszkodik az előző korok telepeihez; de az is feltehető, hogy ezeket az eszközöket nem ott használták, és azok nem ugyanezeknek az időknek a maradványai./6/ A vaskorszakból pedig még szórványos leletre sem bukkantak a város belterületén.

Ha összegezzük az eddigieket, mai ismereteink alapján arra a megállapításra jutunk, hogy csak az ember bizonytalan nyomai figyelhetők meg területünkön, azok is teljesen eltűnnek a vaskorszakban.

Az őstörténeti időkben tehát a belterületen bizonyítható településsel nem számolhatunk. Számolhatnk azonban a külterületen és Szeged vonzási körén belül azoknak a községeknek a területén, amelyek ma is Szegedet tekintik közigazgatási, kulturális és gazdasági középpontjuknak. Így kerülnek ide Dorozsma, Tápé, Pusztaszer, Sövényháza, Baks és a Maros-Tisza háromszög

/1/ Zalotay Elemér:Csongrád vármegye őskori települése.Szeged,1933. 20.

/2/ U.o. 32.

/3/ U.o. 33.

/4/ U.o. 33. Passim.

/5/ U.o. 44.

/6/ Reizner J.:i.m.I.31.:Az 1879-i talajfurások alkalmával csak hajóroncsok kerültek felszínre.

valamennyi községe. Amikor tehát Szeged őskoráról beszélünk, a mai vonzásterületnek őstörténetéről is szólnunk./1/ E területen az egymással egyezést mutató települések egy-egy kulturkört alkotnak, s alapjában véve, magát a népet jelentik. Nem kereshetjük tehát Szeged településének első nyomait csak a város belső területén és a körülötte levő árterek magaslatain, mert a településeket, a földrajzi körülményeken kívül, a hozzátartozó vonzási vidék viszonyai is megszabják. Ilyen irányelvek mellett Banner János a Szeged határát jóval túlhaladó, ma már többé-kevésbé ismert telepek leletanyagát is felhossa bizonyítékkul.

/2/ /A szegedi Városi Múzeum gyűjteményében mind a mai napig sokkal erősebben van képviselve a környék, főleg Felsőtorontál megye, mint maga a város és területe./

/3/ Az ő közlése alapján tudjuk, hogy nem a neolitikummal, hanem a felső paleolitikum utolsó szakaszával, a magdaléni korról kezdődik az őstörténeti kor /4/ azon a területen, amelyet Szeged településének tárgyalásakor figyelembe kell vennünk. A Szeged-Öthalomban talált néhány kőszilánk igazolja, hogy ennek a területnek már az őskorban is volt lakója; ha nem is telepedett le, de itt tanyázott a Cro-magnoni ember, aki mintegy 15.000 esztendővel ezelőtt jelent meg vidékünkön. /5/

A Szegedvidék első állandó lakója -a kutatás mai állása szerint - az ujjabbkőkor elején, a Körös -kul-

/1/ Banner János: Szeged és környékének őstörténete. Kézirat. Budapest, 1947.

/2/ Szeged települése. Föld és Ember, 1925. I-II. 18.

/3/ Banner János i. kézírata.

/4/ Banner János: Az első alföldi palaeolit lelet. Dolgozatok, XII. -Az Alföld legelső lakója. Földrajzi Szeminárium 1935-36. 131-173. Kornis T.-Fleissig I.: A legrégebbi ősember-nyomok Magyarországon. Dolgozatok, IX-X.

/5/ Banner János i. kézírata.

tura népe volt./1/ Telepei Lebőn és Kötörésen éppen-
ugy kimutathatók, mint Deszk és Ószentiván határában.
Ennek a kulturának és népének élete környékünkön a Kr.
e.4. évezredben kezdődhetett el./2/

Vidékünk ettől fogva nemcsak az ujabbkőkor többi
kulturájában volt lakott, hanem a réz-, bronz- és vas-
korban is./3/ A leletek ezt szépen igazolják, bár Za-
lotay szerint Csongrád megye területén szegényebb a
hallstatti izlés, míg a La Tène már inkább kimutatható.
/4/ Ennek valószínű magyarázatát abban találja, hogy
nálunk még erősen ragaszkodnak a bronzhoz akkor, amikor
az Alpoktól északra és délre már fejlettebb vaskultúr-
val rendelkeznek./5/

Az őstörténeti kor leletanyaga tehát azt bizonyít-
ja, hogy az ember a mai Szegedhez közelebb eső, de a tá-
volabb lévő pontokon is megtelepült; mondhatjuk úgy is,
hogy a "tanyákon". A települések elhelyezkedése pedig
meggyőző adatokat szolgáltat a legősibb települőknek a
természettel és környezetükkel szemben való magatartá-
sára: az ármentes és nehezebben megközelíthető, védett
partokat, halmokat keresték. Vagyis: vidékünk települői
az őstörténeti korban a folyók találkozási helyétől tá-
volabb húzódtak meg, mert ott találtak életviszonyaik -
nak megfelelő települési helyet.

Az őstörténeti kor települései viszont irányt
szabtak az írott-történeti kor emberének is.

- + -

/1/ Banner János: u.o.

/2/ u.o.

/3/ u.o. Passim.

/4/ i.m. 14-53: a megye régészeti anyagát részle-
tesen ismerteti.

/5/ u.o. 49.

A La Tène-nél az írott-történelmi kor küszöbén állunk, amikor már régészeti ismereteinket ókori feljegyzések is támogatják. Településünk belterületén azonban ebben a korban is csak sokára találkozunk az ember nyomát bizonyító leletanyaggal. Az első nyom a szarmatáké, leletanyaguk a belklinika alatt rejtőzik. /1/ A következő adat még későbbi és az avarok itt-tartózkodását tanúsítja: sírjaikat a Kolozsvári téren /2/ és a Rendező pályaudvaron /3/ tárták fel.

Szeged külterületén, nevezetesen: Szeged-Öthalmon és Lebőn már a korforduló előtt új kultúra tűnik fel. A leletek arra az eredményre vezettek, hogy mindkét helyen praeskita /kimmerek/ kultúra létezett. /4/

Az utánuk következő kultúrát a szkíták képviselik. A szeged-öthalmi és a szórványos szőregi leletekből arra következtethetünk, hogy kultúrájuk kifejlése e helyeken is, mind Csongrád megyében, egybeesik a La Tène-ével. /5/ Ez a nép lehetőleg steppejellegű vidékek vízzel érintkező partjain szállt meg. /6/ Ilyen volt Szeged-Öthalom is.

Az ezután bekövetkező történelmi eseményekről már ókori szerzők is megemlékeznek, de az egyre szaporodó bizonyítékok szintén utmutatást adnak. Ezekenek alapján a Szegeddel foglalkozó művek részletesen tájéko-

/1/ Párducz Mihály: A szarmata kor emlékei Magyarországon. II. Arch. Hung. XXIX.

/2/ SZEGEDI VÁROSI MUZEUM: RÉGISÉGTÁRI NAPLO. 21/1907.

/3/ Cs. Sebestyén Károly: Rejtélyes csontok népvándorláskori sírokban. SZEGEDI VÁROSI MUZEUM KIADVÁNYAI. I. 1.

/4/ Párducz Mihály: Praeskita sírok Lebőn. Dolgozatok, 1942. 150-151. - Csallány Dezső: Praeskita írásrészlet. Arch. Ért. 1943. - Publikálatlan anyag: Városi Múzeum Szeged.

/5/ Zalotay Elemér: i. m. 54.

/6/ u. o. 55.

tatnak a bennünket érdeklő kérdésről, /1/ a régi /2/ és újabb /3/ ásatások eredményeit pedig összefoglaló irodalom-mutatók sorolják fel. Nem célunk e helyen a régészeti lelőhelyeknek még a vázlatos ismertetése sem, mert népeikre a következő fejezetben még kitérünk. Ezekről összefoglalóan csak annyit említünk meg most, hogy az irott-történelmi kor kezdetétől a honfoglalásig a város mai települési területétől mind távolabb, de vonzási körén belül vannak. E kor népei tehát általában azon a területen szállnak meg, amelyen az őstörténelmi kor népei is megtelepülnek.

Ennyit mond a régészet. Ilyen fontos ponton azonban, ahol két sóvidék útja találkozik össze, feltételezhetünk valami cserekereskedési piacot, átrakódó helyet már a legrégibb időkben is. Ezt pedig a sóbányák művelői, a maguk módján, földvárral meg is erősíthették, /5/ amelynek természetesen nem maradt nyoma. /6/ De nem maradt itt nyomuk a rómaiaknak sem, pedig róluk biztosan tudjuk, hogy az erdélyi és máramarosi sóbányákat művelték, és a sót errefelé szállították. /7/ Lennie kellett tehát itt a kikötésre és továbbszállításra legalkalmasabb szigeten, a mai város belterületén, valami erősített települési helynek, amelynek fennállása a sószállítás megindulásával kezdődhetett meg. E települést

/1/ Vass Géza: Név- és tárgymutató Szeged történelmi irodalmához. Kézirat. Szegedi Somogyi Könyvtár.

/2/ Banner János: Régészeti kutatások Szegeden. Dolgozatok. Szeged, 1936. 1-2.

/3/ Banner János: Bibliographia Archeologica. Szeged, 1943.

/4/ Banner János i. kézirata.

/5/ Cs. Sebestyén Károly: A szegedi vár legrégibb története. Dolgozatok. II. 145.

/6/ U.o. 146.

/7/ Borovszky Samu: Csanád vármegye története. Budapest, 1897. I. 10.

azonban a népvándorlás fergetegei bizonyára megsemmisítették, és csak romok várták az annak elültével megjelenő magyarokat.

- + -

Eddigi vizsgálódásunk során az alábbi eredményekre jutottunk:

1. a települések, bizonyíthatólag a magyarok megjelenéséig, a két folyó találkozási pontjától távolabb, de azok vonzási körén belül alakultak ki.

2. a szigeteken, a mai város területén csak a népvándorlás viharaitól odavert töredékek húzódhattak meg a honfoglalás idején, de ezeknek nyomuk nincs.

3. a népvándorlás hullámainak ideérkezéséig a mai városterület egyik egykori szigetén feltételezhetünk egy erősített telepet, amelynek létoka a sószállítás volt.

Szeged településének is csak a sószállítás lehetett a létoka; így a város kialakulása akkor kezdődhetett, amikor a magyar államszervezet a maga szerveit a só itteni elosztására, a kikötésre és a továbbszállításra legalkalmasabb szigeten letelepítette. Az előnyös földrajzi helyzetet tehát nem Szegeden ismerték fel.

Ezek után, a város gyarapodását illető kérdésben, csak Kovács János idézett álláspontját fogadhatjuk el.

- + -

Néprétegek.

A régészet kétségtelenül igazolja, hogy az őstörténelmi idők érintették Szeged területét. A leletek mégsem nyújtanak a Kr.e. 8. századig semmiféle adatot arra nézve, hogy mely népek használták azokat, de azt sem tudjuk, mely népek szállták meg először Szeged határát.

A vármegye lakóiról Zalotay azt állítja, hogy etnikus összetételük a bronz-művelődés során is nagy változáson ment át, ha ugyan teljesen ki nem cserélődött, és a vezetést egy mindenbizonnyal keletről ide szakadt faj veszi át. Ez a népelem az idők folyamán felsőbbbségét elvesztette és beolvadt egy új népelembe, az szkitákba./1/

Az újabb régészeti kutatások eredményei alapján azonban nem a szkiták, hanem a praeszkiták /kimmerek/ az első ismert népelem településünk területén./2/ A Kr.e. 7. században már itt vannak. Ilyenformán vidékünk - kimutathatóan Lebőn és Öthalmon - ekkor válik először már ismert nép beáramlási színhelyévé.

Utánuk - a szeged-öthalmi és szórványos szőregi leletekből - határozottan kimutathatók a szkiták. /3/ Emléküket egy-két publikálatlan anyag is őrzi a szegedi Városi Múzeumban. A Kr.e. 7. században érkeznek ide.

A Maros-torok és az erdélyi aranyvidék biztosí -

/1/ i.m. 48.

/2/ Párducz Mihály: Praeszkiták sírok Lebőn. Dolgozatok, 1942. 150-151. - Csallány Dezső: Praeszkiták írásrészlet. Arch.Ért. 1943. - Publikálatlan anyag: Szegedi Városi Múzeum.

/3/ Zalotay Elemér: i.m. 54. - Bottyán Árpád : Szkiták a Nagy Magyar Alföldön. Arch.Hung. XXVI.

tására vannak itt. - a Kr.e. 4. században - a kelták. Nagyobb lelőhelyük: Szőreg /1/, Kiszombor /2/.

A vidékünkön megszálló következő népelem a jazig-szarmata. Nagyobb lelőhelyeik: Algyő, Alsóközpont, Pusztamérges, Dorozsma, stb.. A jazig-szarmatáknak volt környékünkön a legtöbb telephelyük./3/

A szarmatakor elején, az 1. század első felében, jelennek meg e környéken a dákok./4/

A rómaiaknak számos emléke maradt, de Szeged római uralom alatt sosem volt./5/ Ezt Banner már határozottabban állítja: a tárgyak rómaiak ugyan, de azokat később hurcolták ide barbár népek./6/ Az előbbieket vallja Cs. Sebestyén is./7/

A szarmata kor végén, a 4. század közepén, a germán törzsek közül megfordulnak itt a vandálok és a nyugati gótok. Ezek egy-két sirral vannak képviselve környékünkön. A vandálok Tápé-Malajdokon /8/ a nyugati gótok Kiszomboron./9/

/1/Banner János: Szőregi latin temető. Dolgozatok, 1929. 90-110.

/2/Hunyadi Ilona: Kelták a Kárpátmedencében. Arch. Hung. XXVI.

/3/Az összes leletet feldolgozta: Párducz Mihály: A szarmata kor emlékei Magyarországon. Arch. Hung. XXV. XXIX.

/4/Alföldi-Párducz: A szarmata kor legkorábbi emlékei a Bánságban. Arch. Ért. 1942. 305-316., - : Jazig - szarmata leletek a Bánságból. Arch. Ért. 1943. 106-109.

/5/Reizner János: i. m. I. 9.

/6/Föld és Ember, 1925. 18.

/7/A szegedi vár legrégibb története. Dolgozatok II.

/8/Korek József: Tápé-Malajdok vandál lelőhely. Kézirat. Szeged, 1947. és Török Gyula: Adatok a magyarországi vandálkérdéshez. Dolgozatok, 1933-34. 190-198.

/9/Török Gyula: A kiszombori germán temető helye népvándorláskori emlékeink között. Dolgozatok, 1936. 101-154.

A hunok is megjelennek vidékünkön. Két lelőhelyüket említjük meg: a szeged-nagyszéksósit /1/ és a klárafalvit /2/.

Utánuk a gepidák tűnnek fel. Lelőhelyeik: Szőreg, Klárafalva, Kiszombor, Sövényháza, Kistelek. Összefoglaló irodalmukat Csallány Dezső adja. /3/

Legnagyobb tömegben jelennek meg ezen a területen az avarok. Nagy temetőik vannak a város szélén: Makkoserdő, Baktó, Fehértó A, B, Kundomb; távolabb Feketeszél, Pusztamérges, Szőreg, Deszk, Klárafalva B, Kiszombor F. /4/

A 6. század derekán az avarok elől menekülve, vagy velük együtt jelennek meg a Tisza-Duna vidékén a bolgár-szlávok. Erdős-mocsaras vidéken felhányt földsáncok, kezdetleges földvárak körül elszórt telepeken éltek. Emléküket főleg a Tiszántul /5/, de innen is több bolgár-szláv eredetű helynév őrzi. /6/

/1/ Alföldi András: Leletek a hunkorszakból és etnikai szétválasztásuk. Arch. Hung. IX. 65-71.

/2/ Csallány Dezső: Hunkori sír Klárafalváról. Szegedi Városi Múzeum kiadványai. II. 4. 42-45.

/3/ Jegyzetek a gepidia régészeti lelőhelyeihez. Szegedi Városi Múzeum kiadványai. II. 4. 27-31.

/4/ Cs. Sebestyén Károly: Rejtélyes csontok népvándorláskori sírokban. Szegedi Városi Múzeum kiadványai. I. 1. - Csallány Dezső: Kora avarkori sirleletek. u.o. II. 1.

/5/ Hóman-Szekfü: Magyar Történet. Budapest, VI. kiadás, 1939. I. 76.

/6/ Moór Elemér: Die slawischen Ortsnamen der Theisebene. ZO XF. VI. 1930.

Szeged vidékén is uralmat gyakorolnak, de emlékanyaguk nem maradt. Hatásuk más népek leletanyagában sem található meg./1/

Az avarok szívesen látták a szláv bevándorlókat, és védelmükbe vették őket. A szlávok közt semminő politikai és nemzetségi közösség nem volt. Nemzetségeik egykori uraik, az avarok bukása után végeszakadatlan háborúságban álltak nemcsak volt uraikkal, hanem egymással is./2/ Az Avarbirodalom bukása után, a 9. században Simeon balkáni bolgár-török cár így könnyen ki-
tolhatta birodalmának északi határát a Felső-Tiszáig. Az uralomváltozással a szlávok is a tiszavidéki bolgároknak hódoltak. A bolgár-törökség számos folyónak és községnek adott nevet,/3/ de Szeged települési területén sem ezekkel, sem régészeti leletekkel nem igazolható emlékek.

A honfoglalásig megtelepülési sorrendben az említett népek tarkították Szegedvidék földjét. Ezeknek az itt megtelepült vagy megfordult népeknek több-kevesebb nyomuk maradt, és föltehető, hogy az itt leghosszabb ideig élt népeknek a töredékei még a honfoglalás előestéjén, de később is, vidékünkön tanyáztak. Ezek után nem lehet más feladatunk, mint megkísérelni a "honfoglalás előtti Szeged" nemzetiségképének felvázolását.

- + -

A nomád népek rendszerint ott szálltak meg, ahol települési nyomokat találtak. A szeged-vidéki települési helyeken leghuzamosabban és a legnagyobb tömegben az avarok éltek, azért kérdésünk fejtegetésében velük indulunk meg, bár valljuk, hogy a kőkortól kezdve minden itt élt nép örökitett át valamit az utána következő telepeseibe.

/1/ Korek József közlése. Szeged, 1947.

/2/ Hóman-Szekfü: i.m. 79.

/3/ U.o.

Az avarok hanyatló birodalma a 9.század fordulója körül esett áldozatul Nagy Károly frank-római császár és Krum bolgár kán támadásainak. Vele pusztult az avar nép is, amelynek a 10. században - későbbi szláv közmondás szerint - az emléke is elveszett. Hóman szerint az avaroknak a nagy pusztulást túlélő maradványai felszívódtak az őket egy századon át rendszeresen üldöző szlávságba, maradékuk pedig a nemsokára megjelenő magyarságba olvadt./1/ Ily nagy nép felszívódása mégsem történhetett meg rövid idő alatt. Az avarok a Duna-Tisza közén bizonyára megmaradtak töredékesen, ha a történelem többé nem is emlékezik meg róluk. A régészet kétségtelenül igazolja itteni nagy számukat, a nyelvtudomány azonban egyetlen helynevünknek nem tudja ki mutatni az avar eredetét./2/ Kovács János ugyan a "hun-avarkor" emlékeit véli felfedezni e terület dülő- és szőlőhegy-elnevezéseinek - az egyes ma is élő család és gunyneveken kívül - egyik-másikában, mint pl; Gajgonya, Tere, Velez, Buzgán, Tarján, Ötömös, stb./3/ Alátámasztani azonban nem tudja, de nem is lehet, mert az avarok nyelvét tulajdonképpen nem ismerjük./4/ A Gajgonya /Galagonya/ név így sem lehet kétséges, eredete az első pillantásra megállapítható./5/ A Tarján névnek - Németh Gyulával ellentétben/6/ Moór Elemér mutatja ki a magyar származását./7/ Ha azonban a nyelvtudomány megállapítja is a többi dülő- és szőlőhegynév magyar eredetét, akkor is teljes valószínűséggel tetelezhetünk fel környékünkön avar töredékeket a magyar

/1/Hóman-Szekfü: i.m. 75.

/2/Kniezsa István:Magyarország népei a XI. században. Szent István Emlékkönyv.Budapest, 1938. II. 435.

/3/i.m.8.

/4/Kniezsa István: i.m. 435.

/5/Moór Elemér közlése. Szeged, 1947.

/6/M.Ny. XXXV. 63-71.

/7/A magyar őstörténet főproblémái.Szeged, 1943.65.

honfoglalás idején. Hihetjük ezt még akkor is, ha az avar-magyar együttlélést a régészet eddig még igazolni nem is tudta./1/ De még tovább mehetünk. Ahogy ugyan is a szegedi dűlőnevekkel nem igazolhatjuk a "hun-avarokat," nem igazolhatjuk a honfoglaló magyarokat sem. Egyrészt azért, mert az elnevezések egyik hányadáról maga Kovács János elismeri az ujkori eredetet; másrészt pedig azért, mert a hódoltság megszűntével a kultúrahordozó lakosság kontinuitását illetően csaknem teljes szakadással kell számolnunk. Ez nemcsak Szegeddel kapcsolatban nehezíti meg a kutató munkáját, hanem a legtöbb magyar város eredetének vizsgálatánál is. Így a IV. Béla kora előtt már fennállott városaink eredetére sem a mai, sem pedig a 18.-19. századi topográfiai adataik alapján nem lehet következtetést levonni./2/ Szegeden alig, a "tanyákon" pedig egyetlen ember sem maradt a hódoltság után, tehát jóformán nem is beszélhetünk névátadó rétegről. De nem volt itt számottevő az a töredék sem, amely vidékünkön a honfoglaláskor meghúzódhatott.

Az avar településeket egyébként kétségtelenül nem tiszta avarfajú lakosság lakta./3/ Nem is lakhatta, hiszen ismeretes, hogy a türk népek szívesen befogadták közösségükbe az idegen szolgákat, törzsek elszakadt tagjait. A türk népek kis egységeihez csatlakozó szolgáktól senki sem kérdezte, minő nyelven beszélnek, mert az volt a fontos, hogy ezek a fegyveres pásztorok számát gyarapították. Az elsődleges kulturhatás azonban lassan valóságos keveredésre, felszívódásra vezetett. A külsőleges csatlakozás hasonló esetei mentek végbe nagyban is, de amint a hódítók nem képesek többé erős kéz-

/1/ Kniezsa István: Magyarország népei a XI. században, stb. i.m. 435.

/2/ Fleidell Ambrus: A magyar várostörténet első fejezete. Századok. 1934. I-III. 23.

/3/ Banner János közlése. Budapest, 1947.

zel összetartani népeiket, a konglomerátum széthull és a mozaikdarabok külön folytatják életüket./1/ Egy-egy uralom bukásával saját népének forgácsoládása is bekövetkezik. Szétszóródott egyedei pedig a már vázolt módon szivódnak fel a hódítók szolgaseregébe, amely amugyis különféle népek mozaikja. Elemezhetetlen népfaj alakult így ki, állandóan bővülő új színekkel, amely azonban nyelvében és szokásaiban lassan a hódítóhoz idomult.

Az avarok száma is hasonlóképpen gyrapodott a nomád népek vándorútján, majd a kárpáti medencében talált töredékek meghódolásával. A hozzájuk csatlakozó egységeknek azonban az avarok is, mint a lovasnomád türk népek, alapkulturájuknak megfelelően, külön szállásföldet biztosítottak. Így nem lehet szó a birodalmukban élt bolgár-szlávok egyszerű beolvadásáról sem. Az Avarbirodalomban bármennyire is voltak "területi autonómiák", mégis "nemzetiségi állam" volt, így pedig az érintkezés és a kulturhatás miatt, a frank győzelemig is feltétlenül számolnunk kell avar-szláv keveredéssel. Utána pedig a megmaradt töredékek még erőteljesebb kereszteződése következhetett be. Kniezsa szerint is a mai szlávok már a honfoglalás előtt kereszteződtek a magyarokkal Tokonfaju népekkel - főleg avarokkal, a bolgár-török kuturgurokkal /2/ - , de ők sem lehettek mentesek a beolváztástól még vándorútjuk idején sem.

Az avarok szegedvidéki tartózkodásáról az említett leletek nemcsak tanuskodnak, hanem egyuttal bizonyítják is itteni nagy számukat. Birodalmuk pusztulása után is lehettek szétszórt gyér telepeik, mert meghuzó-

/1/ Szekfü Gyula: Állam és nemzet. Budapest, 1942. 43-44.

/2/ A megtelepedett magyarság népi alkata. Magyar Művelődéstörténet. Szerk. Domanovszky Sándor. I. 169.

dásukra ez a vizállásos, mocsaras környék biztonságos volt; a maradékoknak a győztesek szolgaseregébe való felszivódása sem történhetett meg, hiszen a frankok, győzelmük után, visszahúzódtak a Duna vonala mögé.

Az avaruralom megszűntével felszabadultak laza függőségükből a bolgár-szlávok, akiket a régészet vidékünkön a honfoglalás előtt kimutatni nem tud. Letanyaguk hiánya magyarázható a hosszú avar kulturhatással, halottaik elégetésével, politikai szervezetlenségükkel, az avaruralom utáni szakadatlan háboruszkodásukkal, kis számukkal, de itteni tartózkodásuk mégis valószínűsíthető.

Moór Elemér ugyanis a Tiszántul helyneveinek vizsgálatánál foglalkozik a tiszajobbparti helynevekkel is, mert feltételezi, hogy mindkét partot ugyanaz a nép lakta./1/ Így mutat ki Csongrád megye tiszajobbparti részén 11 szláv helynevet, amelyek közül településünkhöz legközelebb Dorozsma van./2/ Tanulmányában megállapítja azt is, hogy Csongrád környékén még 1200 körül is éltek szlávok,/3/ és maga a Csongrád-vár neve is /bolgár vagy szerb /4/ /szláv /5/. A magyar nyelv 1000 egynéhány szláv jövevényszavának nagy számából, régies hangalakjából, általános elterjedtségéből is azt következteti Moór, hogy a magyarok és szlávok valamikor intenzív és általános érintkezésben állottak egymással.

A Tisza mentén, Csongrád környékén tehát több szláv település volt, de feltételezhetünk lejjebb is gyér telepeket. A Dorozsma és Kanizsa nevek zs-je azt tanúsítja, hogy a magyarok a szlávokkal a 10-11. század folyamán együttéltek. Ha pedig a Csongrád-Do-

/1/ Die slawischen Ortsnamen der Theissebene, stb. i.m. 3.

/2/ i.m. 11.

/3/ u.o. 128.

/4/ Holub József: A királyi vármegyék eredete. Szent István Emlékkönyv, stb. i.m. II. 102.

/5/ Bolgártörökök és szlávok és a Melich-féle helynévkutatás. Szeged, 1930. 4.

rozsma-Kanizsa vonalon szlávok éltek, akkor azon belül, a Tisza felé, környékünkön is feltételezhetünk gyér telepeket. Alátámasztják ezt a Szegedkörnyék földrajzi viszonyai is, hiszen ismeretes, hogy a szlávok az efféle mocsaras, vízállásos vidéket kedvelték, amely különben is alkalmas volt védelmezőik, az avarok bukása után a meghuzódásra. De csak gyér halásztanyákon, elzárkózottságban meghuzódó kicsiny töredékek élhettek itt, amint a pusztuló töredékekből a Tiszán túl sem lakott számottevő réteg a honfoglalás korában./1/

Ha bizonyosra vettük az avar-szláv keveredést az Avarbirodalom bukásáig, méginkább természetes ez a birodalom bukása után. Az avarokat a vereség után nem emlegetik többé; hirtelen eltűntek, hová lettek? Valószínűen csatlakoztak a szlávokhoz, ami annál könnyebb lehetett, mert maguk is konglomerátum, és elszlávosodásuk helyenként előbb is megkezdődhetett. Mindenesetre az avarok veresége után már csak a szlávoknak vannak nyomaik. Szeged települési területén azoknak sincs. Itt biztos szláv nyomot igazolni ugyanis nem tudunk /2/ a honfoglalás előtt. Tudjuk azonban igazolni az avarokat és a település folytonosságát. Nyilvánvaló azonban, hogy a lakosság kontinuitását a kultúra kontinuitása bizonyítja, de ez a körülmény még nem igazolja a nyelv és népesség kontinuitását. Bizonyítható ez Szegeddel kapcsolatban is. Itt az avarok a honfoglalás idejére eltűnnek, többé nincs nyomuk, de hirtelen felbukkannak a 11. században azok a szlávok, akik eddig vidékünkön nem igazolhatók. A szlávok ugyanis Szent István-kori érmekkel datált temetők leletanyai

/1/ Németh Gyula: Nyelvtudományunk és a történetírás. A magyar történetírás új utjai, i. m. 383.

/2/ Kniezsa István: Magyarország népei a XI. században, stb. i. m. 423.

gában már kimutathatók, mégpedig vagy együtt élnek a magyarokkal, és külön-külön, de közel egymáshoz temetkeznek, /1/ vagy összetemetkeznek; ez utóbbi esetben megkezdődik a beolvadás. /2/ Ezt nem magyarázhatjuk mással, minthogy településünk területén egy vékony szláv réteg élhetett már az Avarbirodalom bukása idején, amely a 9. - 10. század folyamán némileg gyarapodott a hozzájuk csatlakozott avar töredékekkel. Az Avarok csatlakozása viszont csak úgy volt lehetséges, hogy számuk, amely birodalmuk bukása előtt a leletek tanúsága szerint még erőteljes, a 9. század folyamán igen megfogyatkozott. Így is elenyésző számu lehetett az együttélő réteg, mert Deér megállapítása szerint a 9. század második felének állandó háborúi az "avarok pusztaságainak" lakósságát erősen megtizedelték. /3/ A szlávok föld - és mocsárvárak köré telepedve húzódtak meg, tehát itt léltek, még a 11. században is könnyebben megmagyarázható. Ami különben a 9.-10. században szláv jellegzetességnek látszik, nem egyéb idegen kultúrák elemeinek átélésénél. /4/

Említettük már, hogy a szlávok elavárosodásával is számolnunk kell, főleg az Avarbirodalom fennállá-

/1/ Párducz Mihály: Szarmatakori telep és Árpád-kori temető a hódmezővásárhelyi Kopáncson. Dolgozatok, 1942. 154., Reizner János: Oroszlámosi magyar pogánykori sirlelet. Arch. Ért. 1898. 190-192.

/2/ Ilyenek: Deszk, Baks, Rábé, Makkoserdő, Horgos. Összefoglaló irodalom: Széll Márta: Elpusztult falvak, 11-16. századi leletek Csongrád vármegye területén. Dolgozatok. 1941. 169-173. és: -- Dolgozatok, 1940. 159-180., valamint: -- Dolgozatok, 1943. 161-181.

/3/ A magyarság a nomád kultúrközösségben. Magyar Művelődéstörténet, stb., I. 56.

/4/ u.o.

sa idején, hiszen az avarok voltak a szlávok legfőbb tanító mesterei. Különösen a széleken volt erős az avarokkal való vérségi keveredés, amely az avar vezetőrétegnek a szlávokra-telepedésével hozható összefüggésbe. /1/ Ez az avar réteg erősebb lehetett a szlávokénál, és így a honfoglaló magyarok vidékünkön feltétlenül találtak avarokat. Ezt a feltevést Szeged történetírói mind átveszik egymástól, /2/ és ezt Kovács János, a már említett dülő- és hegységekkel, igazolni is igyekszik. Amíg azonban az avar-magyar együttélést a régészet eddig még nem tudta bebizonyítani, /3/ addig ugyanezt szláv-magyar vonatkozásban beigazolta, amint azt az előzőek során már láttuk.

A szlávok települései folyóként és emelkedéseken létesültek, amint ezt Moór megállapította. /4/ /:A Tisza, Maros és Körös mentén kevesebbet talált, mint Csongrád megye tiszajobbparti részén, de az a néhány szláv eredetű helynév is jellegzetesen emelkedést jelent, pl. Kupa, Gorsa, stb. /5:/ Ezekből pedig leszűrte: "...semmikép sem tételezhető fel, hogy a magyarok éppen a letelepedésre alkalmas területeket nem szállták meg, és azokat először importált szlávokkal telepítették volna be." /6/ Vagyis semmisen szól a mellett, hogy Szent István idejében telepítették volna őket vidékünkre, tehát egyedül elfogadható magyarázatnak a kontinuitás főntebb említett gondolata látszik.

Erre az avar és avar-szláv töredékre telepedett rá a 9. században a bolgár-törökség. Megjelenésükig a Duna-Tisza közén élő szlávok a frank-római csá -

/1/ u.o.

/2/ Reizner János: i.m. I.17.

/3/ Kniezsa István: Magyarország népei a 11. században, stb., i.m. 435.

/4/ Die slawischen Ortsnamen der Theisebene, stb., i.m. Passim.

/5/ u.o. 134.

/6/ u.o. 134.

szárnak hódoltak,/1/ azután pedig a szláv és avar telepeket a bolgár cárok ispánjai kormányozták egy vékony uralkodóréteggel. Ezt a réteget a honfoglaló magyarság harcban elpusztította, a maradékok pedig Bolgáriába menekültek./2/ Kniezsa ugyan lehetségesnek tartja, hogy a magyarok a ...Duna-Tisza-közben bolgár-török nyelven beszélő réteget találtak, de helynévanyagunk alapján ezt kétségtelenül igazolni nem tudjuk./3/ De nincs nyelvünknek olyan bolgár-török jövevényszava sem, amely honfoglalás utáni átvételnek volna tekinthető. A honfoglalás előtti bolgár-törökök mondott jövevényszavaink még az 5. század körül kerültek nyelvünkbe./4/ Elképzelhetetlen, hogy a magyar nyelvben semmiféle nyomot hátra ne hagytak volna, ha a magyarság honfoglalása után maradnak itt töredékek, de a régészet sem tudja igazolni itteni tartózkodásukat.

Kevert avar és avar-szláv elemek maradtak tehát csak vidékünkön a honfoglalás előestéjén. Számuk mindenütt a bizánci érdekeltségű területen rendkívül gyér lehetett./5/

Erre az elemezhetetlen fajiságú avar, valamint szlávósodó avar és szláv töredék rétegre, és velük együtt körülbelül tíz ismert nép kulturájára telepedett rá a Csongrád megye tiszaképtarti területén megszálló Ond hadnagy honfoglaló magyar törzse./6/

/1/ Hóman-Szekfü: i.m. 79.

/2/ u.o. 119.

/3/ i.m. II.435.

/4/ Moór Elemér: Bolgártörökök és székávok és a Melich-féle helynévkutatás, stb. i.m. 4.

/5/ Németh Gyula: i.m. 384.

/6/ Hóman-Szekfü: i.m. I. 123., Moór Elemér: A honfoglaló magyarság megtelepülése és a székelyek eredete. Szeged, 1944. 20.

II.

A MAGYARSÁG TÉRFOGLALÁSA.

A mai Magyarország területén sok falu a török kiűzése után szinte újból alakult. Ezért a hódoltságot megelőző régiebb adatok - a településtörténeti rész, a lakosság és a birtokbavett terület - összefoglaló, szerves tárgyalást kívánnak meg. Településünkkel kapcsolatban ez még inkább indokolt, mert Szegednek alig van saját területére vonatkozó forrásanyaga, szinte nincs is "középkori története". Sőt az eddig felkutatott forrásanyag szerint, a várost 1199-ig meg sem említik az oklevelek; de természetesen, hogy ez az adat is csak előzetes fejlődési sorláncszeme lehet.

A honfoglaló magyarság települési területünkre a 10. század első évtizedében érkezik. A korai honfoglaláskori bizonyító-anyagot képviselik a bojárhalmi, /1/ a királyhalmi, /2/ szeged-domaszéki, /3/ az ószentiváni-bánkúti /4/ és kunágotai /5/ leletek.

/1/ László Gyula: A honfoglaló magyar nép élete. Budapest, 1944. 150-156.

/2/ Reizner János: Magyar pogánykori sirleletek. Arch.Ért. 1891. 97-114.

/3/ Reizner János: A szeged-domaszéki magyar pogánykori sirleletekről. Arch.Ért. 1903. 268-272.

/4/ Bálint Alajos: Honfoglaláskori sírok Ószentivánon és Bánkúton. Dolgozatok, 1932. 256-264.

/5/ Móra Ferenc: Lovassírok Kunágotán. Dolgozatok, 1926. 123-134.

A megszállás alkalmával a honfoglalók bizonyára itt is a déloroszországi rend szerint jártak el. A magyarországi folyók mellékén eredetileg hasonló módon elhelyezkedett törzsek tagjai azonban valószínűleg hamarosan rájöttek, hogy új hazájukban olyan szabályos költözködésre, mint aminek a déloroszországi steppén megszoktak, nincsen semmi szükség, mert a vízhiány a legeltetésnek jóformán seholsem szabott korlátokat. Így tehát alkalmazkodtak az itteni földrajzi és természeti adottságokhoz. Ez elsősorban azt jelentette, hogy az egyes nemzetségek a téli szállás környékén egymástól elkülönözve legeltették nyájaikat./1/A téli szállást azért helyezték folyók mellé, hogy állataikat télen itathassák, de a folyók bokros, szakadékos melléke embernek, állatnak valamennyire védelmet is biztosított./2/ Reizner is azt vallja, hogy az e területet megszálló magyarok télen a szigeti hajlékokban laktak, tavasszal a környéki pusztákra bolyongtak, és ezt az életmódot két évszázadon át folytatták./3/ Ma már tudjuk azonban, hogy a "bolyongás" nem céltalan kóborlás, hanem a nomádpásztorlásnak bizonyos, évszakonként szabályszerűen ismétlődő és ugyanazon a területen lefolyó életformája. Ezzel pedig a megszállók a félmegetelepültség állapotába jutottak. Tudjuk ugyan, hogy a nemzetségi téli szállásokból lassan falvak fejlődtek ki, de a félmegetelepültségi állapot sohasem tette volna lehetővé az itteni városrag kezdeti kialakulását sem. A zárt

/1/ Moór Elemér: A honfoglaló magyarság megetelepülése és a székelyek eredete, stb. i.m. 8.

/2/ Moór Elemér: A magyar őstörténet főproblémái, stb., i.m. 15.

/3/ i.m. I. 37.

/4/ Moór Elemér: A magyar őstörténet főproblémái, stb. i.m. 14.

települési készség ugyanis a magyarságnak nem volt sajátja, inkább apró tömegben, sátranként, később házanként szállt meg, egymáshoz közel, de a nélkül, hogy nagyobb érintkezési felületet engedett volna a vérrokonságon kívüli szomszédság számára./1/ Ugyanakkor mégis szívesen keresték a már lakott vidéket, és a telepek közé ékelődtek.

Említettük már, hogy a honfoglaláselőtti települések vidékünk partosabb, halmosabb helyein voltak, tehát a magyar téli szállásokat is ezek táján kereshetjük. Ez, valamint az a tény, hogy a magyarság a zárt települési formával sokáig nem élt, azt jelenti, hogy Szeged települési magja nem a téli szállás volt. Amíg Szeged történetírói közül Reizner /2/ és Kovács /3/ csak azt állítják, hogy a honfoglalók megkedvelték ezt a területet és nyomban felütötték sátorukat, addig Kulinyi már tovább megy./4/ Szerinte itt az ősi lakosság a város két különböző pontján -Alsó- és Felsővárosra gondol - telepedett le. A fentebbiekkel ezeket az állításokat már megcáfoltuk, de további cáfolásként hivatkozhatunk a már ismertetett helyi földrajzi és főleg vízviszonyokra is. A Duna-Tisza közének magasabb platója ugyanis ezen a vidéken csakk egyetlen ponton érte el a Tisza jobbpartját, a városnak kb. a mai Stefánia-sétány felső részétől a vízműig /gyermekklinika/ terjedő szakaszán. Mindenütt másutt víz és mocsár övezte a Tiszát és a Marost. A Tisza balparti vidéke Kiszombortól Óbáig és Szegedig egyetlen árterület és mocsár, a Maros jobbpartja Hódmezővásárhelyig tó volt. Ha tehát valakinek érdekében állt, hogy a Tisza és Maros szöge táján települjön le, akkor az csak az

/1/ Hóman-Szekfü: i.m. I.129.

/2/ i.m. I. 21.

/3/ i.m. 48.

/4/ Kulinyi Zsigmond: Szeged új kora. Szeged, 1901.
221.

/5/

említett egyetlen ponton volt lehetséges./1/ Ez pedig téli szállásnak nem volt alkalmas - olyan értelemben, ahogyan azt Hóman mondja /2/ - a nemzetségek mocsárvárba vonultak vissza asszonyaikkal és barmaikkal - mert a télvégi olvadások, még kevésbé a tavaszi áradások idején, onnan kikászolódninem tudtak volna. De ugyanigy megközelíthetetlen volt barmokkal ez a pont ősszel is. Szegedet tehát kétépítéskivül azért alapították, építették és fejlesztették azon a helyen, ahol van, mert itt ömlik a Maros a Tiszába. Itt van az ősgazdálkodás korában oly nevezetes szerepet játszó víziutak egyik fontos csomópontja,/3/ amely ezen a környéken az egyetlen kikötésre alkalmas hely. Ilyen fontos ponton, ahol két sóvidék útja találkozik össze, feltétlenül volt már a legrégibb korban is cserepiac, valami erősített átrakodó hely,/4/ szóval állandó település. Ennek a kontinuitása időnként ugyan meg-megszakadhatott, de a só fontossága mindannyiszor újratelepülhetett; a honfoglalásig legtartósabb uralom, az avarok bukásával pedig végképpen megsemmisülhetett. Mikor azonban a 9. század zivatarja elmúlt, szinte magától kinálkozott a romokban heverő telep, amelyet a magyarok fel is használtak./5/ Ez viszont csak akkor következhetett be, amikor a Tiszán megkezdtek a sószállítást. Mivel tudjuk, hogy területünkre a magyarok a 10. század elején érkeztek, a szigeti egykori telep felhasználása csak ezután, a század első harmadában történhetett. Így a magyarok első telepe

/1/ Pálffy-Budinszky Endre - Hergár Viktor: Szeged városépítési problémái. Szeged, 1934. 12.

/2/ Hóman-Szekfü: i.m. I. 125.

/3/ Pálffy-Budinszky Endre-Hergár Viktor: i.m. 5.

5 /4/ Cs. Sebetýén Károly: A szegedi vár legrégibb története, stb., i.m. 145.

/5/ u.o. 154.

- azon a szigeten, amelyen a földvár romjai helyén később a vár és a Palánk épült - csak a 10. század első harmadában keletkezhetett. Mindenesetre ennek a telepnek létezését bizonyítja az, hogy 1020-1050 körül épült az első temploma./1/ A templomépítés pedig településtörténeti előzmények nélkül elképzelhetetlen volna. Cs. Sebestyén szerint is Szeged első települése ezen a sánccal-fallal kerített szigeten volt. E szigeten a középkorban királyi vár állott, s ebben építette valamelyik király - mivel Szegednek a 11. században sem püspöke, sem földesura nem volt - Szeged legrégebbi templomát./2/

Kovács ugyan azt állítja, hogy Szeged első magyar lakói a honfoglaláskor telepedtek le,/3/ ezt azonban az eddig elmondottak teljesen valószínűtlenné teszik. Ugyanakkor kétségtelenül igaza van mind Reiznernek, mind Kovácsnak abban, hogy a honfoglalók Szeged környékét megszállták. Nem azért azonban, mert "a vadászatot halászatot és állattenyésztést űző nép géniuszának ez felelt meg."/4/ Állításuk bizonyításaként mindketten hivatkoznak arra, hogy halászati szavaink magyarok, és azokon idegen hatás sem tapasztalható./5/ Ezek szerint a magyarság itteni megtelepülésének egyik oka a halászati lehetőség volt. A magyarok azonban nem a halászat kedvéért húzódtak ide a folyók közelébe, hanem azért, mert ezt már a déloroszországi steppén megszokták. Ugyanigy elhibázott a halászatot magyar ős -

/1/Cs. Sebestyén Károly: Szeged középkori templomai. Szeged, 1938. 7.

/2/u.o. 7. és 14. Passim.

/3/i.m. 105.

/4/Reizner János: i.m. I. 21., Kovács János: i.m. 48.

/5/Reizner János: i.m. I. 28., Kovács János: i.m. 49.

foglalkozásnak minősíteni, /1/ mert halászati szavaink, eszközeink neve tulnyomó többségben szláv eredetűek. /2/ Ezzel magyarázhatjuk azt is, hogy a magyar nép sohasem volt igazán halevő. /3/

Há a lakosság foglalkozása nem is lehetett településképző erő Szeged környékén, kétségtelenül az volt a szigeten letelepült lakosságnál. Az pedig csak a sószállítással, illetve a hajózással lehetett kapcsolatban. Az első és tulajdonképpeni "városképző" elem tehát a "sóhivatal", a szállítással elfoglalt hajósok, hajóépítők, iparosok és fuvarosok lehettek. Valószínű, hogy erre a telepre - a magyarok közé - a honfoglaláskor ezen a szigeten megmaradt avar-szláv töredékek leszármazottaiból is kerültek. Bizonyára hasznát vették a "vizenjáró" és halász szláv családoknak, akiknek a révén különben a szigetiek a halászatra is rászoktak. Természetesen nem akarjuk ezzel azt mondani, hogy Szeged szláv telepítésű, még kevésbé mondható szláv alapításúnak. Nemcsak azért, mert gyér számuk lehetett már a honfoglalás idején is, hanem azért is, mert a magyarok mindenütt az itt talált népek telepei közé ékelődtek, minek következtében ezek a népek gyorsan felszívódtak. /4/ De hivatkozhatunk arra az említett régészeti megállapításra is, amely szerint a szlávok a 11. században már magyarosodóban voltak a környéken. Legtovább a szigetünkön meghuzódó családok őrizhették meg nyelvüket, de ezek is beolvadhattak a 11. század végére. Nem is lehetett más a sorsuk, hiszen ismeretes egyrészt, hogy szívesen csatlakoztak a magyarsághoz, /5/ másrészt mert az

/1/ Moór Elemér: A magyar űstörténet főproblémái, stb., i.m. 15.

/2/ u.o. 16., --: Eine Vorrichtung der ung. Sperrfischerei. UJb. VII. 139-143.

/3/ Cs. Sebestyén Károly: Az ősmagyarok halászata. Népr. Ért. XXVII. 106-108.

/4/ Hóman Bálint: A magyarok honfoglalása és elhelyezkedése. M. Ny. K. I. 7. 48.

/5/ Erdélyi László: A tizenkét legkritikusabb kérdés. Kolozsvár, 1917. 96.

a szlávok, amely a magyar településterületen belül lakott, kisebbségben volt a magyarsággal szemben./1/ Vidékünkön - amint láttuk - de a Nagy-Alföldön is ".....a szláv nyomok elenyészően csekélyek."/2/Joggal következtethetünk tehát a szláv helynévanyagítani hiányából kis számukra, ebből pedig arra, hogy a 11. században a magyar szállástelepeken belül élt szlávok teljesen beolvadtak a magyarságba./3/ Így Knieszsa, a Tisza-Maros összefolyásánál, a Tisza jobbpartján, tiszta magyar lakosságot tüntethetett fel hazánk 11. századi nemzetiségi térképén./4/

Kétségtelen, vannak a szegedi babonákban és mondákban idegen motívumok, de azok mind későbbi hatások eredményei. Nem is lehet másként, mert Szeged a hódoltság megszűnése után ugyyszólván teljesen újra települt. /Az ősi hagyományokat mégis Szeged őrizte meg -Kálmány Lajos kutatása szerint - a leg-hivebben./ /5/ Lényegtelen vérkeveredés történhetett tehát, ez pedig az itteni magyarság fajképletét aligha módosította.

Ezek után elfogadhatjuk Szeged történetiróinak alábbi megállapításait:

Szeged nem szláv alapítású;/6/ Szegedet, valamint környékét magyarok szállották meg és népesítették be,/7/ és hogy a város "tisztán magyar eredetű magyar telepedésű"./8/

/1/ Deér József: A magyarság a nomád kulturközösségben, stb., i.m. 74.

/2/ Knieszsa István: A megtelepedett magyarság népi alkata, stb., i.m. 169.

/3/ Knieszsa István: Magyarország népe a XI. században, stb., i.m. 454.

/4/ Magy.Műv.Tört.stb., I. melléklet.

/5/ Szeged népe. I. Arad, 1881.

/6/ Reizner János: i.m. I. 28.

/7/ u.o. 22.

/8/ Kovács János: i.m. 105.

A honfoglaló magyarság kétségtelenül nem volt városépítő nép, de a városi élet nem lehetett számára annyira idegen, hogy legalább egy töredéke ne válhatott volna hamarosan városlakóvá. Ezt igazolja Szeged települése is; bár a város maga igen lassan gyarapodhatott, mert a "nomadizálás centrifugális erővel hatott, amely a távolabbi területeken tartotta az embereket." /1/ Hiszen ismeretes is, hogy nemcsak a kettős település számos nyomával találkozunk még a 12.-13. században is, hanem törvénnyel kellett tiltani, hogy a falvak templomaiktól messzire ne költözzenek. /2/ A szigeten a sószállítás az a centripetális erő, mely az első városképző elemet letelepítette, és városmagot alapított. /3/ E városmag fejlődése is a sószállításnak volt a függvénye. Ugyanis a lakosság-gyarapodás és a külkereskedelem megnövelték a sótermelést, amely - településünk vonalán - nagyobb forgalmat jelentett, ez viszont újabb munkaerők beállítását kívánta meg. A munkaerő-kérdést pedig csak a környékről való betelepítéssel oldhatták meg. E telep még lendületesebb fejlődésnek indult, amikor az állam a Maroson is megkezdte a sószállítást, amely viszont Délerdély megszállása után, az ottani sóbányák újraművelésével volt összefüggésben. Délerdélyt pedig Salamon és Szent László idejében szállták meg. /4/ A 11. század végén tehát újabb betelepítéssel számolhatunk. E betelepülések lehettek a "tanyavilág" /5/ centripetális megmozdulásának kezdetei.

/1/ Pálffy-Budinszky és Hergár Viktor: i.m. 15.

/2/ Hóman-Szekfü: i.m. I. 129.

/3/ Pálffy-Budinszky és Hergár Viktor: i.m. 16.

/4/ Moór Elemér: A honfoglaló magyarság megtelepülése és a székelyek eredete, stb., i.m. 93.

/5/ A törökhódoltság előtt sűrű falutelepülés volt az Alföldön, ezeket a településeket azonban az Árpádkorban inkább tanyáknak nevezhetjük.

A lakosság gyarapodásával a város őrmagva -a királyi vár- megtelt. Ezért a hivatalos személyek -a vár a királyi birtokok és a sószállítás emberei- lassan megszállták a szomszédos szigeteket, ahol eleinte csak kertjeik, óljaik és gazdasági épületeik álltak. A szigeti letelepedőkhöz mások is csatlakoztak, éslassan a házak falvakká tömörültek./1/ Ez azonban jóval a 11. század után, valószínűleg csak a 13. század második felében következett be. /:A tatárpusztítás utáni években építették ugyanis a szegedi várat./2/:/ Van ugyan korábbi, 12. századi adatunk is arra, hogy a szigetiek felváltva teljesítették a várszolgálatot,/3/ de ebből már ottani falvakra következtetni - túlzás.

A 11-12. századból nincsenek nemzetiségekről szóló feljegyzéseink -hiszen oklevél is alig néhány is - meretes./4/- így nem tudjuk vizsgálni, hogy Szeged gyarapodó lakosságához mely népelemek csatlakoztak a magyarokon kívül. Ebből a szempontból azonban nagyjából Szegedről is elmondható az, ami a többi korabeli és hasonló jelentőségű településről. Mindenesetre a régi nemzetiségi szigetek a 11-12. század folyamán az egész országban jórészt eltűntek, felszívódtak a nemzetformáló és államalkotó népbe./5/ Semmiestre sincs okunk tehát feltételezni, hogy szegedi vonatkozásban nem alakult ki az etnikai egység.

Nem tételezhetjük föl azonban azt sem, hogy itt tudatus városalapítás, még kevésbé, hogy tervszerű városgyarapítás történt. IV. Béla előtt efféléről, tudatos várospolitikáról, szó sem lehet./6/ Nem is volt Sze-

/1/Cs. Sebestyén Károly: Szeged Középkori templomai, stb., i.m. 29.

/2/Cs. Sebestyén Károly: Szeged középkori vára. Szeged, 1928. 37.

/3/Reizner János: i.m. I. 40, 47.

/4/Mályusz Elemér: A középkori magyar nemzetiségi politika. Századok, 1939. 264.

/5/Hóman-Szekfü: i.m. II. 14.

/6/Pleidell Ambrus: i.m. 13.

ged -még korabeli településeink között sem- lélek - számra jelentős, mert okleveleink a 11. században meg sem említik, a 12. századbeliek közül is csak egy 1183-ból való jegyzi fel pusztán a városnevet. Reizner ezt azzal menteti, hogy érthető okleveleink hallgatása Szegeddel kapcsolatban, hiszen itt feljegyzésre-má- tó esemény nem történt./1/ Ez kétségtelen is, az iga- zi magyarázat azonban az lehet, hogy Szeged egyetlen szerepe a sóelosztás volt, és ezt be is töltötte, -sze- rényen. Van még egy második, időrendben az első, de bi- zonytalan adatunk is. Ugyanis II. Béla a dömösi pré- postságot alapító 1138-i oklevelében megemlíti az a - dományozott helységek között Győ-t /Algyő/, ahova be- oszt többek között egy "Cegedi"/2/ nevű jobbágyot is. Ebből az egyetlen névből Reizner azt következteti, hogy Szeged nemcsak fennállott a 12. században, hanem " már akkor sem lehetett gyéren lakott terület, ha környék - beli kisebb telepet saját népfeleslegével gyarapított" /3/ Az említett jobbágy nevéből azonban mindent követ- keztethetünk, csak éppen a népfelesleget nem. De még az is bizonytalan, hogy e név azt jelenti: viselője in- nen, a szigetről származott. Kétségtelen ugyan, hogy a munkaerőnek sehol sem voltak bőviben, és ezért az el- adományozott győ-i birtok számára is több királyi gaz- daságból kellett összeszedni a jobbágyokat; ezért hi- hető, hogy innen, a szigetről is eladományozott egyet a király. Az azonban már vitatható, hogy pontosan a Cegedi nevű jobbágyot engedte át II. Béla a győi birtok ra, mint népfelesleget. Igaz, a Cegedi szót úgy szok - ták értelmezni, hogy szegedi származású. Lehet azonban, hogy itt nem a Szeged helynévve l van dolgunk, hanem a szeg=Nagel vagy braun szó -di kicsinyítőképzős szár- mazékával; az -i a szó végén talán nem melléknévképző, hanem tövégi magánhangzó. A szeg és a sziget szó ugya-

/1/ i.m. I.17.

/2/ Jakubovich Emil és Pais Dezső: Ó-Magyar olva- sókönyv. Pécs, 1929.29.

/3/ i.m. I.18.

nis régen személynévként szintén előfordult./1./

Különbén a város neve nem a sziget szóból származik, amint azt Reizner hiszi. Ebben a kérdésben Klemm Antal /2/ Varga Ferencnek ad igazat, /3/ amikor azt mondja, hogy a Szeged név a szög szóból származik. Ugyanis Szeged régi képein és térképein jól megfigyelhető, hogy a Tisza-Maros összefolyásában egy jellegzetesen szögben végződő földnyelv van, tehát a szög jelentése rejlik Szeged város nevében.

Egyébként módszertani elv, hogy egy adat nem adata, így ilyen messzemenő következtetést egy egyedülálló névből nem vonhatunk le. De hozzátehetjük még azt is, hogyha valóban ez az egy jobbágy volt azon a kis szigeten "népfelelőség", akkor az ott maradtak sem lehettek szökan, hiszen maga a vársziget is kicsi volt.

Az 1138- és 1183-i királyi oklevélemlítéseknél jelentősebb III. Ince pápa 1199-i egyik oklevele, amelyben a szegedi főesperességgel kapcsolatban intézkedik./4/ Ez az első határozott adat, településhkről azonban semmi közelebbit nem mond, ezért csak óvatos következtetésre jó. Reizner /:és utána Juhász Kálmánig többen/5/:/ mégis úgy vélekedik, hogy a főesperességet már az ország legelső politikai és egyházi szervezése alkalmával, a 11. század "legelején", a bácsi püspökséggel egyidőben alapította Szent István, hogy a közeli -oroszlámosi- görög papok térítését ellensúlyozza./6/ Minden hyperkritika ellenére is valószínű, hogy a szegedi Szent Demeter templom dedikációja, ennek a görög missziónak a tovasugár -

/1/Klemm Antal: Szeged neve. Délvidéki Szemle, 1943. 3. sz. 98.

/2/u.o. 105.

/3/Szeged város története, stb. i.m.

/4/Reizner János: i.m. I. 18.

/5/Juhász Kálmán: A csanádi püspökség története. /1030-1242/. Makó. 1930. 32.

/6/ i.m. I. 12.

zását őrzi./1/

Ezekből azonban Reizner következtetését még nem látjuk beigazolva. Különbözik a bácia püspökség megszervezésének időpontjára vonatkozó vélemények is igen eltérőek: 1004-től az első szent király halála után évekig az alapítási időpontok hosszú sorát állíthatjuk össze a szakemberek tollából./2/ Tényként csak annyit rögzíthetünk le, hogy a főesperességet már első említése előtt megszervezték, de ennek időpontja bizonytalan. Az azonban bizonyos, hogy a főesperesség itteni, 12. századvégi fennállásából nem következtethetünk olyan nagyfejlettségű "városra", amelynek fejlődésutja "a honszerzéssel" kezdődik, amint azt Reizner hiszi./3/ Kétségtelen, hogy településünk fejlődött a 12. század folyamán, de városról még nem beszélhetünk, hiszen Európa többi államában is csak gyermekkorát élte a város./4/ Ezért talán sokkal jobban megközelítjük a valóságot, ha csak nevezetes helyről beszélünk.

A 13. században már több oklevél megemlíti Szegedet;/5/ közöttük az aranybulla, de az utóbbi is csak annyit mond, hogy Szegeden sóraktár van./6/ Mivel az aranybullában foglalt idevágó rendelkezések csupán az ősi alkotmányok cikkelyekbe foglalt megerősítései, ezekből többen azt következtetik, hogy Szeged már Szent István korában sóelosztó hely volt./7/ Ez nem

/1/Bálint Sándor: A szegedi népélet szakrális gyökerei. Budapest, 1943. 1-2.

/2/Juhász Kálmán: i.m. 44.

/3/ i.m. 1.20.

/4/Hóman Bálint: A magyar városok az Árpádok korában. Budapest, 1908. 4.

/5/Reizner János: i.m. 1.18.

/6/Banner János: Szeged települése, stb., i.m. 21.

/7/Juhász Kálmán: i.m. 32.

is ellenkezik eddigi vizsgálódásinknak idevágó eredményeivel. Tény azonban, hogy csak a 13. század elején tudjuk oklevéli adattal bizonyítani addigi föltevéseinket.

II. András korában arab, bolgár, besenyő és kun nemzetiségű bősörmények jöttek nagy számban Magyarországra, és a Nyugatról bevándorló zsidókkal együtt az Alföldszinmagyar lakossága közé telepedtek./1/ Joggal föltehetjük, hogy Szegedre is jutott e bevándorlók közül, mert ezek a kereskedőelemek élénk forgalmu helyeken telepedhettek csak le, Szeged pedig minden bizonnyal gazdasági utvonalak csomópontja volt./2/ Nyilvánvaló, hogy az ilyen fontos ponton iparosokra is szükség volt, jöhettek is ide, hiszen megélhetésük biztosítva volt. A várszigetet még a 12. században körülkerítették kőfállal, s a sziget már akkor megtelehetett lakosokkal úgy, hogy a betelepülő új elemek bizonyosan a vár alatt, a suburbiumban kaptak csak helyet./3/

A vársziget lakosságának lélekszáma a tatárveszedelem hírére hirtelen meggyarapodhatott a közeli és távoli külterületeken élők rajaival, éppen úgy, mint a törökjárás idején. Ekkor lesz Szeged nagy, de a számban felduzzadt lakosságot a tatárok ugyanúgy leölték vagy rabszíjra fűzték, mint a többi korabeli település népességét. A tatárok kivonulása azonban korfordulót jelent a magyar városok történetében. Ugyanis az országalapító IV. Béla célja, a korabeli városprivilegiumok adományozásával, kifejezetten és félreismertetetlenül a városalapítás volt, de igaz, hogy ezzel honvédelmi érdeket akart szolgálni./4/ Szeged is ek-

/1/Hóman-Szekfü: i.m.II.15.

/2/Banner János: i.m. 21.

/3/Cs. Sebestyén Károly: Szeged középkori templomai, stb., i.m. 29.

/4/Pleidell Ambrus: i.m. 14.

kor, 1247-ben kapott olyan jogot, mint aminőt már előbb Székesfehérvár és Buda./1/ Reizner ugyan azt állítja, hogy Szeged már a tatárjárás előtt is szabad királyi város volt, erre azonban okleveles bizonyíték szerint sincs./2/

Az 1247-i kiváltságok elnyerését előmozdította az, hogy a tatárjárás után a szegedi sóházból kapta járandóságát az egész Délvidék. Mivel már szokásban volt a sójövendelmeknek pénzzel való megváltása, e váltságösszegeket Szegeden fizették ki. Ugyancsak itt cserélték ki a régi ezüstpénzeket ujveretűekre. Szeged tehát a Délvidék gazdasági középpontjává vált, /3/ de a külkereskedelmi kapcsolatokon nyugvó távolsági forgalom egyik gócpontja is itt volt./4/ Ugyanakkor a jelentőségében így megnövekedett város idevonzotta az embereket. A lélekszámban imigyen is gyarapodó város lakossága természetesen alkalmazkodott a követelményekhez, vagyis főfoglalkozása a sófuvarozás, a vele kapcsolatos ipar és kereskedelem és a jelentőségben ezután következő földművelés volt. Valójában Szeged mégis falu volt, amint lényegében 13. századi városaink - tekintet nélkül a telepések faji vagy nemzetiségi hovatartozására - gazdaságilag még a falu színvonalán állottak./5/ A lakosság azonban gyarapodott; ennek mérvére, valamint a betelepülők nemzetiségére nincs ugyan semmi korabeli adatunk, de az utóbbira következtetni tudunk IV. Béla tervszerű várospolitikájából. Ennek keretében ugyanis sok nyugati, főleg német és olasz kézművest és szabad parasztot telepített az új városokba, akiknek

/1/ Cs. Sebestyén Károly: Szeged középkori templomai, stb., i.m. 29.

/2/ i.m. I. 38.

/3/ Banner János: i.m. u.o.

/4/ Paulinyi Oszkár: Ipar, kereskedelem. Magyar Művelődéstört., stb., II. 166.

/5/ u.o. 164.

nyomán megjelentek a zsidók is./1/ Ezeknek az elemeknek természetesen nagy szerepük volt városaink polgárságának kialakulásában.

Szegedre is kerültek nyugati telepesek, és 1247-ben, IV. Béla egyik adománylevelében bukkan fel először a "hospites de Zegedino"/2/, tehát ekkor már éltek Szegeden idegen lakosok. Ezeknek a számát és nemzetiségét adat hiányában nem lehet megállapítani, de nyilvánvaló, hogy főleg német, esetleg szórványos olasz és egyéb nyugati elemeket takar a "hospites Zegedino" kitétel. A szegdi hospeseket 1522-ig többször emlegetik az oklevelek, de e kérdésről Reizner is azt mondja, hogy ez nem minduntalan újabb betelepedést jelent./3/ Viszont kétségtelen, hogy a hospesek eredetileg mind külföldiek voltak. Ugyanekkor tagadhatatlan az, hogy idővel magyar elemek - a várnépek és udvarnokok közül - is vegyültek a hospesek közé;/4/ tehát a 13. századi vendégek csak részben idegenek, részben magyar származásúak /nem vonatkozik ez Erdély és a Szepesség hospesekre./.5/ Szerpelhettek azonban a Szegedre betelepült vendégek között szlávok is,/6/ de számuk egészen elenyésző lehetett, mert a szláv lakosság ekkor még más városunkban is csekély volt./7/ Minden esetre az 1522-i tizedlajstromban már 30 különböző német és 68 "Toth" családnév van./8/ Természetesen

/1/ Hóman-Szekfü: i.m. I. 562-563.

/2/ Reizner János: i.m. I. 38.

/3/ u.o. 39.

/4/ Hóman Bálint: A magyar városok az Árpádok korában, stb., i.m. 46.

/5/ Léderer Emma: A legrégebb magyar iparososztály kialakulása. Századok, 1928. 522.

/6/ Reizner János: i.m. I. 38.

/7/ Szalay József: Városaink nemzetiségi viszonyai a XIII. században. Századok, 1880. 555.

/8/ Reizner János: i.m. Iv. 97-126.

e nevek viselőinek ősei nem mind a 13. század második felében települtek le Szegeden, ez az időpont inkább csak a betelepülési folyamat kezdetét jelenti. A "Toth"-okkal kapcsolatban Reizner ugyan azt írja, hogy azok még Zalán egykori alattvalóinak, a honfoglaláskor itt-talált szlávoknak a maradékai, /1/ ezt azonban a 11-12. századról elmondottak, és a családnevek kialakulásának időpontja egyaránt megcáfolják. A tótokról különben azt sem tudjuk megállapítani, hogy melyik szláv néphez tartoztak. /2/ Bizonyos azonban, hogy e nagyobb számú nemzetiségeken kívül más kereskedő népek is telepedtek le Szegeden, amint hogy más városunkba is jutottak bolgárok, örmények és zsidók, akik csakhamar beolvadtak a magyarságba. /3/

E soknyelvű idegen polgárság mellett nagy számban éltek magyarok is:.....lassan polgárrá vált várnépek,várjobbágyok, szabad-parasztok és csekély számú nemes. /4/ A szabad-parasztok a környékről húzódtak be, /5/ éppen úgy, mint a nemesek. Az utóbbiak egyrésze városi polgárrá vált. Ezt a folyamatot legjobban az mutatja, hogy az említett egyházi tized - lajstromban már nemesek is szerepelnek. /6/

/1/ i.m. I. 29.

/2/ Szalay József: i.m. 555.

/3/ Hóman Bálint: A magyar városok az Árpádok korában, stb., i.m. 48.

/4/ u.o.50. - A várbeliek polgárosulását mutatják: Andreás Ispan, Petrus Ispan: Reizner J.I: i.m. IV. 106. és 116.

/5/ Szalay József: i.m. 541.

/6/ Reizner János: i.m. IV;103; Lucas Nobilis, 105: Augustinus nobilis, 106: Valentinus Dobos nobilis regie Majestatis, 114: Martinus nobilis, 115: Relicta domina condam Kwthasy nobilis.

Kimutathatóan nagy számban jelent meg Szeged környékén még egy nemzetiség, a kun, behuzódásuk a városba azonban csak a 14. század végén kezdődhetett meg.

A tatárjárás lakosság-tizedelése /1/ után IV. Béla a Duna-Tisza közén pusztán maradt nagy területekre még 1243- vagy 1244-ben visszahívta a kunokat. De telepített még Kunországból jött oláh pásztorokat és kun-besenyő néptörzsedékeket, /2/ valamint bevándorló izmaelitákat /3/ és ezzel az alföldi medence színültig megtelte nemsokára megmagyarosodó réteggel. /4/ A magyarosodás terén igen széles akadélyt hidalta át a megkeresztelkedés; ez nem jelentett ugyan magyarosítást, de az első összeütközések után elősegítette a magyar köznéppel való megbarátkozást. Utóbbi a "more Christianorum"-élet megindulásával, kb. a 14. század 30-as évei táján /5/ vehetett csak lendületet. Ettől kezdődően számolhatunk csak a környékünkön - a tatárjáráskor elpusztult szállásokon - élő kunok kirajzásával, amely "a köznép asszimilációja szempontjából fontos volt." /6/ E kirajzással kezdődik meg a városba-huzódásuk. Reizner ugyan tömegesen telepítetteti IV. Bélával a kunokat Szegedre /7/ de állítását az eddigiekkel már meg is cáfoltuk.

Kovács János azt állítja Alsó- és Felsőváros népének különbözőségére gondolva, hogy Szegeden a magyarságnak két egymástól nagyban elütő törzse telepedett le. /8/ Azt már láttuk, hogy e városrészeket meg sem szálták a honfoglalók, Kovácsnak azonban annyiban mégis igaza van, hogy e két városrész lakossága különbözik egymás-

/1/ Szekfü Gyula: Állam és nemzet, stb. i.m. 104.

/2/ Hóman-Szekfü: i.m. I. 563.

/3/ u.o. II. 15.

/4/ Szekfü Gyula: i.m. 104.

/5/ Kring Miklós: Kun és jász társadalomelemek a középkorban. Századok, 1932. 35.

/6/ Reizner János: i.m. I. 104.

/7/ i.m. I. 64.

/8/ i.m. 27. Ugyanezt állítja Kulinyi is: i.m. 221.

tól. Alsóváros népe ugyanis szembeötlően törökös jellegű, és földműveléssel foglalkozik, míg a felsővárosiakról ugyanezt nem mondhatjuk el. A különbözőség magyarázata csak az lehet, hogy a kunok az alsó-szegeziekbe olvadtak be./1/ Kétségtelen ugyan, hogy Szeged a hódoltság megszűnése után ugyszólván teljesen újratelepült, azonban ebből az ősi keveredésű alsó, illetve felsőszegezi népből feltétlenül maradtak itt, de vissza is szállingóztak annyian, hogy a 14-15. századra kialakult elütőség folyamatosága nem szakadhatott meg máig sem. A kunok valószínűen ezért húzódtak Alsóvárosra, mert ott találták meg azt az életformájuknak megfelelő terepet, amelyet Felsőváros "szigetvilága" nem biztosíthatott. A kunok ezzel a betelepüléssel etnográfiailag is megteremtették azt a különbséget a két városrész között, amely eddig csak foglalkozásbelileg domborodhatott ki.

A kunok idővel felszivódtak, ma már családnevekben is alig van emlékük, de 1522-ben még volt Szegeden 22 Kun-családnevű lakos./2/

Az Árpádkori királyok idejéből Szeged múltját illetőleg nem is tudunk több, bennünket érdeklő adatról. Mindenesetre Szegeden a nemzetiségek száma az Árpádkor végén meglehetősen nagy volt, és ezek, a közjogi autonómiában elhelyezkedő idegen elemek, alkotják a magyar középkor kisebbségeinek első nagy csoportját.

A 13-14. század a polgári életforma, a városias kultúra kibontakozásának ideje./3/ Nagy Lajos idejében a "városi polgárság a gazdasági fellendülés első aranykorát élte".... "Károly király nagyszabású városfejlesztő programjának teljes végrehajtása"... "jólétet és függetlenséget biztosított Szeged

/1/ Banner János: Szeged települése, stb. i. m. 24.

/2/ Reizner i. m. IV. Tizedlajstrom, 97-126. Passim.

/3/ Váczy Péter: A magyarság a román és gót stílus korában. Magy. Műv. Tört. I. 147.

polgárságának is." /1/

Különben Szeged népiségéről ebből a korból sincs semmi adatunk, az urbanizáció kibontakozását azonban megfigyelhetjük. Letelepédnek ugyanis a ki-duló rendek: a ferencesek és a dominikánusok; /2/ amíg az előbbiek nagyhatású tevékenységét ismerjük, addig az utóbbiak működésének csak a körvonalait látjuk./3/ Volt azonban a középkori Szegednek apá-cakolostora is: a Szentlélekről, vagy szent Lampert-ről elnevezett premontrei női prépostság./4/ /Ala-pítási évét nem ismerjük, de a magyar nyelvű kódex-irodalomban jelentős érdemeik vannak./ /5/ Az apá-cák névsorában több törzssökös szegedi nevet találunk, amely arra utal, hogy a prépostság a várossal szo-rosan összeforrt./6/

A szegedi urbanizáció nemcsak a szeretetrende-ket vonzotta, hanem a vidék jobbágyságát is, akiknek szabadköltözködése érdekében éppen a városok küzdöt-tek legkitartóbban. A beköltözködő jobbágyok azon-ban csak a városi proletariátust gyarapították./7/ Különben a fejlődő város centripetális erejét az is mutatja, hogy a "a kunok lassanként beszivárogtak

/1/ Hóman-Szekfü: i.m. II. 283.

/2/ Bálint Sándor: A szegedi népelet szakrális gyökerei, stb. i.m. 5-6.

/3/ Bálint Sándor: Szeged. Kalangya, XII.11.481.

/4/ Emlékkönyv a Szent Norbert halálának 800 é-ves jubileumára. Kiadja a jászó-premontrei kanonok-rend gödöllői konventje. 1934. 136-143.

/5/ u.o.

/6/ Timár Kálmán: A szegedi premontrei apácák magyar nyelvemlékei. Szegedi Füzetek, 1934. jul.-dec. 194-205.

/7/ Fekete Nagy Antal: A település képe, stb. i. m. 138.

a városba,"/1/ és külön utcát - Plathea Kun - alkottak,/2/ szállásaikat pedig a város kezdi használni. A város lakossága bizonyára gyarapodott még szlávokkal is, akik az eddig beszivárgottakkal ebben a században már külön utcában - Plathea Toth - /3/ lakhattak. Mindenesetre az 1522-i tizedlajstromban történelmi előzmények nélkül, nem szerepelhetne sem a Plathea Kun, sem a Plathea Toth utca elnevezés. Cs. Sebestyén szerint ezeket az utcákat egy Kun, illetve Toth nevű háztulajdonosról keresztelték el./4/ "Igaz, hogy az utcaelnevezésnek ez a módja előfordult már szörványosan a középkorban is",/5/ e két utcanév azonban még akkor "keletkezhetett, amikor az első megszállók nemzetiségétől elütő " /6/ kisebbség egyesülésben keresve az erőt, együttesen egy-egy utcát szálolt meg./7/ Ennek emlékét őrzik a fenti utcanévek.

A lakosság gyarapodhatott még más idegen települőkkel és elszegényedett nemesekkel is. Az idegen-betelepülés hihető is, hiszen Szeged a 14.századtól kezdve a török ellen indítandó hadseregek gyülekező - helye, és így a délvidéki hadmozdulatok középpontjává válik./8/ Természetesen nem gondolhatunk még kisebb csoportok betelepülésére sem, hanem csupán egyes emberek idesorodására. Ezek pedig, kiszakadva népi közösségükből, oly hamar magyarokká váltak, hogy idegen származásukra csak az új környezetüktől nyert:Tót,Horvát, Német, stb., családnevükből következtethetünk.

/1/ u.o. 139.

/2/ Reizner János:i.m.IV.97-126. Tizedlajstrom.

/3/ u.o.

/4/ Szeged utca nevei.Kézirat.Szegedi Somogyi Kvt.

/5/ Eperjessy Kálmán: Várostörténet az utcanévekben. Budapest, 1937. 19.

/6/ u.o. 9.

/7/ ifj.Szentpétery Imre:Nemesi és polgári életforma..Magyar Művelődéstörténet, II. 316.

/8/ Kovács János: i.m. 52.

Az idegen elemek a 15. század első harmadáig - legalább is Alsóvároson - teljesen elmagyarosodtak. Ezt a megállapításunkat egy francia utazónak 1432-ből származó feljegyzésére építjük, aki szerint a templomban magyaros az isteni szolgálat./1/

Ugyanekkor jegyzi fel ez a francia utazó, hogy Szegednek csak egy utcája van, amely szerinte egy mérföld hosszú. Leírásának mindkét része Alsóvárosra vonatkozhatott, mert ott szállt meg./2/ Így tehát csak az alsóvárosi templomban járhatott, illetve csak azt a hosszú utcát láthatta, amely a mai Vadkerti-tér Sárkány- és Földmives-utcák, Mátyás-tér és Szentháromság-utca vonalában vezethetett./3/ E szerint viszont Alsóváros települése már a 15. században e nagyfentosságu utvonallal mellett történt. Egyébként nemcsak Alsóváros, hanem a város többi része szintén különálló szigeteken települt, nemcsak a középkorban, hanem az újkorban is, egészen a 17. század végéig. Nevezetesen: Alsóváros egy nagyobb földháton feküdt, és észak-déli irányban huzódott; a középső szigeten volt a város magja, a királyi vár, és tőle délre a suburbium; e kettő alkotta a későbbi Palánkot, a második városrészt; Felsőváros pedig, mintegy fél km-re a vártól északra, több kisebb és egy nagyobb szigeten épült fel./4/ Al- és Felszeged -ahogy akkor nevezték - nem autonom települések, mégis külön bírójuk és vásártartási joguk volt./5/ Mindez könnyen érthető a városrészek elszigetelt helyzetéből. Kétségtelen

/1/ Bálint Sándor: Szeged. Kalangya, XII. 11. 481.

/2/ Banner János: Szeged települése, stb. i.m. 25.

/3/ Pálffy-Budinszky és Hergár: i.m. 17.

/4/ Cs. Sebestyén Károly: Szeged középkori templomai, stb. i.m. 29.

/5/ Czimer Károly: Szeged monographiája. Szeged, 1906. 16.

ugyan, hogy a szigetek közötti vizállások lassanként eliszaposodtak, és az apróbb földhátok összekapcsolódtak, /1/ a település képe azonban - amint azt az első fejezetben már említettük - még a 18. század elején is a fentebb megrajzolt volt.

Ez a középkori Szeged fénykorát a Hunyadiak idején élte, amikor katonai és közigazgatási középponttá vált. /2/ Az innen kiinduló hadjáratok bizonyára sodortak ide egyedülálló embereket, úgyhogy a lakosság száma imigyen is gyarapodhatott. Nagyobb vonzóerő lehetett azonban ezen a téren a város biztosított jogállása, amely a környékbeli bevándorlást elősegítette. Szekfü is feltételezi, hogy városaink lakossága ebben a korban legalább felében efféle bevándorlással, és csak felében gyarapodott természetes szaporodással. /3/ Számolhatunk azonban balkáni bevándorlókkal is, mivel a török elől sokan menekültek Magyarországra. A balkáni elemek beszivárgása megkezdődhetett már Zsigmond király idejében. Az idemenekülők nagyobb részben bizonyára szlávok voltak, és ezek közül a korábbi bevándorlók valószínűen az itt élő szlávoknak a számát gyarapították, akiket az említett egyházi tizedlajstrom "Toth" néven sorol fel. Természetesen vetődtek ide más balkáni elemek is, ezek azonban a szlávokkal együtt hamarosan megmagyarosodhattak, és a már hivatkozott egyházi tizedlajstrom tanúsága szerint, csak a környezetüktől kapott nevükből következtethetünk idegen eredetükre. Azt nem hihetjük, hogy a balkáni elemek betelepülése a hódoltság kezdetéig megszűnt, mert - amint alább még részletesen bizonyítjuk ezek betelepülésének folyamatosságát - az 1522-i egyházi tizedlajstromban már nem a környezetüktől nyert családnévvel szerepelnek. Annyit azonban biztosan meg tudunk állapítani a tizedlajstrom alapján, hogy a későbbi be-

/1/ Reizner János: i.m. I. 31.

/2/ Kiss-Tonelli-Sz.Szigethy: Szeged. Bp.1927, 8.

/3/ Hóman-Szekfü: i.m. II. 540.

vándorlók között csak két szerb nemzetiségű volt, mert ezeket már Rach-nak nevezi a lajstrom. A családnévek általános kialakulása utáni időtől, a 15. század végétől, 1522-ig, a tizedlajstrom összeállításáig, alig számolhatunk szerb, illetve balkáni szláv elemek idetelepülésével; de ha éltek is Szegeden szerb és egyéb szláv menekültek, azok, Cserni Iván itteni veresége /1/ után, bizonyára kihúzódtak a városból. Mindenesetre szláv eredetet sejtető családnév nem szerepel a tizedlajstromban.

Általában megállapíthatjuk, hogy a 15. század végéig, de még a 16. század első tizedeiben sem öltethetett nagyobb méreteket a balkáni pásztornépek Szegedre húzódása, mert ekkor még ezek nem menekültek tömegesen a török elől. Elmondhatjuk tehát, amit Mályusz az e korbéli magyar államról vall, a 15. századbéli Szegedről is, : ".... a lakosság sosem volt anyanyelv és népi műveltség tekintetében annyira egységesen magyar, mint a 15. században." Századunk óta nyoma sincs már a honfoglaláskor itt talált törédékeknek, de végleg felszívódtak a szegedi népbe azok a népelemek is, amelyeket később fogadott be a város. Szeged ekkor mindenben magyar volt, eredetében éppenugy, mint későbbi életében./3/

A 15. századra vonatkozó eddigi következtetéseinket a már többször említett tizedlajstromból vontul le, amelyet a bácsi püspökség 1522 júliusában készíttetett. Szeged népességi viszonyairól ez nyújtja az első részletes tájékoztatást; ezért mondtuk, bevezetőnkben, hogy tulajdonképpen Szegednek nincs is középkori története.

/1/ 1526. - Czimer Károly: Cserni Iván cár Szegeden. Budapest, 1892. 3.

/2/ A magyarság és a nemzetiségek Mohács előtt. Magyar Művelődéstörténet, II. 107.

/3/ u.o. 124.

Szegeden 1522-ben - a névjegyzék szerint - 1550 egyházi adót fizető polgár volt. A személynév-vizsgálatnál tehát 1550 nevet vehetünk figyelembe. Természetesen ez a névsor csak viszonylagosan tartalmazza Szeged 1522-i lakosság-lélekszámát, mert egyedül az egyházi tizedet fizetőket irták össze. Így nem szerepelnek benne a nemesek és a proletárok, ezért nem is beszélhetünk teljes községi névsorról. Meg sem kísérelhetjük tehát a 16. század-eleji Szeged lélekszámának a kiszámítását. Az efféle számtáskisérletek ugyanis nem visznek közelebb a célhoz, de ellenőrizhetetlen feltevéseikkel alkalmat nyújtanak a tévedésekre./1/ Reiznertől Pálffy-Budinszkyig, /2/ 43 évig, helytörténészeink egymástól veszik át az erre vonatkozó adatokat. Bármelyik műben nézzük is meg a számadatokat, mindig ugyanazt kapjuk. Pl. Kovács - szintén Reizner nyomán - ezt írja: "Az 1522-i tizedlajstrom szerint a város 1493 házból állt, lakóinak száma 6245, illetőleg 8745." /3/ Pálffy-Budinszky végzi el az egyetlen változtatást: a három számadat egyikét, a 8745-öt, kikerekíti 8750-re./4/ Az eredményeket azonban senki sem igazolja, de nem is lehet. Nemzetiségi viszonyok megállapítására törekvő munkánkban nem is szükségesek az efféle számítások, mert az összeírásban foglalt nevek mögött az életben olyan szűkebb közösségek - család, háznép - állottak, melyek nyelvi és nemzetiségi szempontból rendszerint egységet alkottak./5/ A tizedlajstromban felsorakoztatott neveket nyelvi alak szempontjából először két csoportra osztjuk: a., magyar, b., idegen. /6/

- /1/ Szabó István: Ugocsa megye. Budapest, 1937. 5.
- /2/ Szeged városfejlesztési terve. Szeged, 1942. 6.
- /3/ Szeged és népe, stb. i.m. 107.
- /4/ i.m. u.o.
- /5/ Szabó István: i.m. 5.
- /6/ A neveket lajstrombeli egymásutánban soroljuk fel.

a., csoportban:

1., helynevekből eredő személynevek: Chyomay Benedek, Zwlwys Pál, Zwlwys Ferenc, Syregy Tamás, Weraghaty Mátyás, Somogy Imre, Kapwehy Domonkos, Somogy Péter, Bachochy Ferenc, Chyomay Lukács, Trenchehy Mátyás, Baychy Gergely, Thekes György, Somogy Pál, Somogy János, Somogy Péter, Somogy Balázs, Somogy István, Besnyey Mihály, Besnyey Pál, Bechyey Miklós, Zentmihaly Péter, Somogy János, Komloscy Mihály, Pordani Ferenc, Losonchy János, Pordany János, Losonchy László, Thapay Simon, Hwgyesy Kelemen, Thekes Ferenc, Zombory János, Somogy Mihály, Thekes János, Karachyon Fábián, Thekes Kristóf, Kanizsay Antal, Gyalay Barnabás, Micloscy Péter, Zombory Albert, Jhwgyesy Ambrus, Baycmegyey Tamás, Bechyey János, Kapolnas János, Zenthay Tamás, Somogy Balázs, Baycmegyey Miklós, Losonchy Pál, Losonchy Miklós, Farky Ferenc, Zombory Pál, Zombory Lőrinc, Somogy Benedek, Beschwy Ambrus, Sarkezy Barnabás, Tholnay András, Zondy László, Marothy Ferenc, Somogy Miklós, Somogy Péter, Somogy Gergely, Bwday Pál, Horogzegy Benedek, Bodony Albert, Kanisay Imre, Zondy Albert, Thapay János, Dorosma János, Zondy Péter, Baronyay Urbán, Somogy Mátyás, Saarkezi Ferenc, Zondy János, Sarkezy Gábor, Barchay István, Hwgyesy Kelemen, Thekes Ferenc, Karachyon István, Tholnay János, Buday Mihály, Fygedy Gergely, Thwry Tamás, Thamasy Mátyás, Almaros János, Kerepes László, Halasy Urbán, Feylegyhazy Péter, Thway Péter, Temeswary Sebestyén, Thamasy András, Zondy Benedek, Petky János, Bwday Márton, Bakochy Antal, Wasarhely János, Thamasy Mihály, Bachachy Gergely, Bachyochy György, Thamasy Benedek, Makay Pál, Somogy András, Somogy Balázs, Walkay Urbán, Somogy Lőrinc, Berchy Péter, Zalay Pál, Makai Lőrinc, Barchay András, Zalay Tamás, Zalay János, Somogy János. Összesen : 115.

2., tulajdonságot jelentők: Baglyas, Borsos, Csonka, Fejes, Gazdag, Istenes, Kis, Kopasz, Méhes, Tar, Tappantó, stb.

3., foglalkozást jelentők: Asztalgártó, Cserepes,

Erdész, Gombkötő, Hajós, Halász, Kormányos, Kötélverő, Kőfaragó, Lantos, Molnár, Nyilas, Pajzsgyártó, Szatócs, Szjgyártó, Szitás, Tarsolyos, Varga, stb.

4., nemzetiségi eredetet sejttek: Gallus 3, Horwat 3, Kora-Kun 22, Lengyel 1, Nemet 2, Rach 2, thathar 7, Toth 68, Therek 7.

b., idegen:

1., görög: Kathos Demeter, Mayxkos Márton, Mayxkas Fülöp, Mayxkas János, Krzsos Pál, Monos Pál.

2., német: Haag György, Hende Albert, Hende György, Celler Baltazár, Pyntheer Balázs, Barbeel Miklós, Pinther Bertalan, Pynther Balázs, Pynther Mihály, Franch Tamás, Franch János, Franch Gergely, Pynther Imre, Pynther Sándor, Barbeel Balázs, Pynther Mihály, Barbeel Gergely, Aurifaber Tamás, Aurifaber Ferenc, Aurifaber Gergely, Aurifaber Dénes, Barbayel Ferenc, Aurifaber Lukács, Barbeel István, Aurifaber Benedek, Haas István, Faber György, Barbeel András, Baach György.

3., szláv: Macra Mátyás, Macra Lukács, Macra Gergely.

4./ egyéb /bizonytalan/ : Vitalis Balázs, Foris Mihály, Foris Imre, Foris Péter, Foris Ferenc, Foris Albert, Bonys Lukács, Bonys Márton, Boonsyka, Lapidida Péter, Keros Mihály, Baxa Vince, Ylas Mihály, Wsonna, Lapidida Demeter, Balbeseer György, Massa György, Masa István, Pologar György, Massa Mihály, Erasmos Bertalan, Yanno György, Balbeser Tamás, Lapidida Vince, Baxa György, Fwch János, Bylos Balázs, Lapidida Mátyás, Lapidida Péter, Lapidida Péter, Granyis János, Lapidida Benedek, Gombenthe István, Corrigiator András, Corrigiator András, Herwk Mihály, Compolar Zsófia.

A felsorolt személyneveket nyelvi hovatartozandóság szerint osztályoztuk; e nyelvi monősítés alapján azonban egy-egy közösség nyelvi jellegére, tehát egy-egy közösség nemzetiségére is következtethetünk.

Ugyanis a nép nyelvi alakja és tartalma között a nemzetiség tekintetében ellentmondás lappanghat, ezért a határozott nyelvi alak ellenére is némelyeket bizonytalanoknak kell mondanunk. E miatt a személynevek további osztályozásában Szabó István munkamódszerét követjük./1/ Ebből a szempontból az a., csoport

1., alattiak közül bizonytalan nemzetiségűeknek vesszük az olyan helységnévből alkotott családneveket, amelyeknek nyelvi alakja nem felel meg a nevet-adó helység nemzetiségének. Föl kell ugyanis tennünk, hogy a család, mely helységnévből képzett családnevet visel, egykor valóban e helységből származott, márpedig gya - kori, hogy a helységet nem olyan nemzetiségűek lakják, mint amely nyelven az új közösségbe lépőnek a személynevet képezték. E megfontolások alapján bizonytalan nemzetiségűeknek tekintjük az alábbi helységnévből képzett személynevek viselőit:

Trenchyehy Mátyás, Pordany Ferenc, Pordany János, Bwday Pál, Bodony Albert; összesen öt személynevet. E-lőfordulhatott ugyan, hogy a beköltöző nem Szegeden kapta a nevét, hanem azt már régen viseli, de ennek eldöntése nem állhat módunkban.

A 2-3., alatt felsorolt személynévből van a legtöbb. Ezeket minden esetben magyarnak vettük, mert a nyelvalak és a tartalom között - nemzetiségi szempontból - vidékünkön nem látunk ellentétet fennforogni.

A 4., alatti személynevek nyelvalakja ugyan pontosan meghatározható, de a nyelvalak nem felel meg a névben kifejezett nemzetiségnek. E címen a 4., alatt felsorolt nevek a bizonytalanok sorába kerülnek. Igaz ugyan, hogy a nyelvi alak minden esetben magyar, mégsem vitás, hogy az ilyen családneveket, a névnek ugyanabban a családban első viselői, valóban nemzetiségük után kapták. Kivételesen azonban egyes hasonló nevek más okból is keletkezhettek. Pl. valószínű, hogy a Thatharok- nemzetiségileg kunok voltak, mert a kunokat

"tatár hitüeknek" mondták./1/

A nyelvvalak ellenére tehát nemzetiségileg bizonytalanoknak veszünk az a., csoportban az

1., alatt 5, a 4., alatt 115, összesen: 120 nevet, vagyis ebben a csoportban 120-szal csökkentettük a magyar nyelvi hányadot. De nem növelhetjük egy-nyivel - éppen a nyelvvalak miatt - a névben kifejezett nemzetiség hányadát. Ugyanakkor kétségtelen, hogy ez a névelemzési eljárás nem oszlatott el minden kétséget. Annyi mégis bizonyos, hogy közelebb vitt a célhoz, mert e nevekből következtetést vonhatunk le a közösség nyelvére, illetőleg nemzetiségére. Ugyanis a családnevek arra a közösségre jellemzők, amelyben kialakultak. Természetesen a családnevek kialakulása, illetve állandósulása nem záródott le, a 15. században, sőt még századokkal később sem. A felsorolt 120 nevet azonban akár kialakulóban lévőnek, akár már állandósultnak vesszük is, azok viselőit egyaránt a névadó nyelvi közösség tagjainak kell tekintetnünk. A családnevek megrögződéséhez ugyanis legalább 2-3 nemzedék volt szükséges; ha pedig a család 2-3 nemzedéken át benneélt valamely közösségben, rendszerint át is vette annak nyelvét és nemzeti öntudatát./2/ Ez a közösség pedig Szegeden magyar volt.

A b., idegen csoportba felvettük a tizedjegyzék összes, nyelvi alak szempontjából nem magyar személynevét. Ezek nyelvi megoszlása a következő:

1., görög	7
2., német	29
3., szláv	3
4., egyéb, /bizonytalan/	41
összesen	80

Nyilvánvaló, minden egyes névről nem lehet pontosan megállapítani, hogy annak, a valóságnak megfelelő-

/1/ Hóman-Szekfü: i.m. II. 296.

/2/ Szabó István: i.m. 12-15. Passim.

en, a két csoport melyikébe kell tartoznia. De a célhoz, az eredményhez a nevek nyelvi osztályozásán keresztül vezet az út; egyébként az egyes adatoknak csak annyi értékük van, amennyiben elősegítik egy-egy típusjelenség felismerését. Ha viszont a típusjelenség az adatokból felismerhető, közömbös, hogy egy-két adat valóban a megfelelő helyre került-e; /1/

Ha most az a., és b., csoportok részadatait összegezzük, akkor a 16. századeleji Szeged népiségéről a következő képet kapjuk:

Az a., 1. és 4. csoportban bizonytalan	120
A b., 1-2-3-4. csoportban idegen	80
Idegen és annak látszó összesen	200,
12.9%	
Tizedjegyzék nevei összesen	1550
Nyelvi alak és tartalom szerint magyar	1350,
87.1%.	

A középkorvégi Magyarország népessége - a nemesiség, papság és polgárság nélkül - 77%-ban magyar. /2/ Ebből a szempontból tehát a szegedi százalékarány jobb az országosénál. Még jobb lesz azonban a szegedi magyarság százalékszám, ha az a., 1. és 4. alatti bizonytalanoknak minősített 120 névvel nem növeljük az idegenek hányadát. Mivel e nevek hordizóit megmagyarosodottaknak kell tekintenünk, egyik csoporthoz sem számítva őket, a következő százalékokat kapjuk:

Nyelvi alak és tartalom szerint magyar	1350
Nyelvi alak és tartalom szerint idegen	80 5.92%
Nyelvi alak és tartalom szerint magyar	1270 94.08%

Ezt a nemzetiség-képet tudtuk megrajzolni a tizednévjegyzék alapján. A kép halvány nemzetiségi színét azonban a valóság még tompíthatta, hiszen nem szerepelnek a jegyzékben a nem-polgárosult nemesek, ezek házanépe és a feltehetően itt élő proletár-réteg. U-

/1/ Szabó István: i.m. 15-16. Passim.

/2/ Mályusz Elemér: A magyarság és a nemzetiségek. Magyar Művelődéstörténet. II. 121.

többi pedig a környékről behuzódott jobbágyokból állhatott, tehát szintén magyar volt.

Ezek után ugyanazt mondhatjuk a középkorvégi Szegedről, amit Szekfü : tiszta magyar./1/ Szeged ekkor volt a "legmagyarabb város" és nem a 19.-20. században. Kétségtelen, hogy ezt a címet a középkorvégi Szeged is csak az idegenek felszivódása után, a 15. században kaphatta volna meg, mert - amint azt a megfelelő helyen érintettük - a 13-14. századi város polgársága még kevert volt. Tagadhatatlan tehát, hogy Szeged magyarosított a középkorban, de ez a "magyarosítás csupán annak a vonzásnak a természetes eredménye, amelyet a társadalmi emelkedés, az élet gyorsabb tempója, a műveltség magasabb színvonala gyakorol időtlen érvénnyel az emberi lélekre." /2/

A középkori Szeged népiségéről mindössze ennyit mondhatunk el.

/1/ Szekfü Gyula:Állam és nemzet,stb. i.m. 108.

/2/ Deér József:Pogány magyarság, keresztény magyarság, stb. i.m. 216.

III.

A VÁROS TÖRÖK-KORI NÉPI ARCA.

Szeged települési rendjének kiépülése zavartalanul haladt előre 1526-ig; a tatárjárás-okozta sebak hamar begyógyultak, a tanulságok levonása pedig jótékonyan érvényesült az ujjaépítésben. 1526-ban azonban a város ismét megtorpant a fejlődés útján, de aztán a háborúk gyors gyarapodást eredményeztek, hogy végülis a 17. század utóján szétzuzzanak minden eddigi eredményt.

A mohácsi vereség hírére a városban élő nemes-ség az előkelő polgársággal, Szapolyainak a Tisza mögött álló seregéhez csatlakozott, és elhagyta tűzhelyét./1/ A közrendűeket pedig Zákány főbíró hívta fel a menekülésre. Ezek egyik része át is huzódott a Tiszántulra./2/ A lakosságában így megritkult várost a török Budáról elvonuló seregei feldúlták, /3/ de a pusztítás csak a következő év elején szűnt meg, mert a török után Cserni Iván rác szabadcsapatok tették földönfutóvá Szeged ittmaradt és visszatért népét./4/ A város a kettős királyválasztáskor a nemzeti uralkodó mellé állt, s ezért Szapolyai a felvidéki városoknak rendeletet küldött, hogy Szeged

/1/ Czimer Károly: Cserni Iván cár Szegeden. Budapest, 1892. 3.

/2/ u.o.

/3/ u.o. 4.

/4/ u.o. 5.

menekülő polgárait fogadják be./1/ A pusztuló város lakossága tehát szétszóródott, de a polgárok közül - a nemesek, a gazdag kereskedők és iparosok kivételével - sokan visszaszállingóztak,/2/ amikor a helyi veszedelem elült. A polgárok hozzáfogtak az új-
jáépítéshez, de ebben a munkában nem maradtak magukra, mert a török elől idemenekült töredékekben segítséget kaptak. A Délvidék magyarsága ugyanis a török becsapásoktól, valamint a ráctól-oláhtól szorítva, felfelé huzódott,/3/ és feltehetően, közülük többen Szegeden találtak új otthont. De gyarapodott a lakosság jobbággyokkal is, mert az 1536. okt.1.-én kelt IV. tc. /4/ biztosította szabadköltözködési jogukat és egyben királyi rendelet tiltotta el a megyéket a jobbággyok Szegedre-költözésének gátlásától. /5/ A királyi rendelet a következő megyékre vonatkozott: Csongrád, Csanád, Arad, Zaránd, Temes, Bihar és Békés./6/ Ennek alapján körülbelül tudjuk, hogy mely terület népességéből történt ez a betelepülés.

A török elől azonban katolikus délszláv elemek is menekültek Szegedre, amit az bizonyít, hogy "1535-ben a ferences rendtagok sorában már ott találjuk Milován György szláv-nyelvű gyóntatót..." /7/

Buda 1541-i elfoglalása után Szeged is a török portyázások hatósugarába került. E miatt valószínűen sok szegedi polgár fogott vándorbotot a kezébe; majd

/1/ Kovács János: i.m. 59.

/2/ Czimer Károly: i.m. 5.

/3/ Reizner János: i.m. I. 100.

/4/ u.o. IV. kötet LXX. oklevél.

/5/ Varga Ferenc: Szeged város története, stb. i.m. I. 92.

/6/ u.o.

/7/ Unyi Bernardin: Sokácok-bunyevecok és a bosnyák ferencesek története. Budapest, 1947. 61.

amikor 1542-ben a várost elfoglalták a törökök, akkor az itt-maradtak jórésze szintén a világ négy tája felé futott. Ettől kezdve, a hódoltság végéig állandóan török őrség volt a városban, /1/ de települtek ide török polgári személyek: tisztviselők, kereskedők és iparosok is. Ezeknek egyik része a várban, a másik része pedig a Palánkban és a külvárosokban élt. /2/

A város elmenekült főbirája, Tóth Mihály, 1552-ben egy kis csapattal megkísérelte a vár visszafoglalását. A meggyúsult támadást a török véresen megtorlta: a lakosok közül sokat leöldöstetett, a külvárosokat pedig felperzseltette. /3/ A városnak így megcsappant lélekszáma még tovább fogyott azokkal, akik biztonságosabb vidékre futottak. Pl. az ötvös-céh tagjai jobbára a Kecskeméten és Debrecenben települtek le. /4/ A város pusztulását különben az alábbiak mutatják:

1522-ben - a már többször említett tizedlajstrom szerint - 29 megnevezett utca és 1442 ház volt a városban, de 1552-ben a szegedi szandzsák fejadó defterre már csak 15 utcát és 1053 három házat tud felsorolni. /5/ Harminc év alatt tehát csak adatszerűen 389 házzal csökkent a város épületeinek a száma, illetve 389 ház népével fogyott az adóalanyok számaránya. Valószínű azonban, hogy az 1552-i adókiivetést nem tudták maradéktalanul behajtani, mert a lakosság elszívárgása folyamatos lehetett, tehát időközben is sok ház vált lakatlanná. A lakosság elszívárgása tömeges meneküléssé nőtt az 1552-i török megtorlás alkalmával. Mindenesetre a polgárság számának rohamos csökkenését mutatja az, hogy a következő évben, 1553-ban, már csak 246 házra vetettek ki adót, /6/ vagyis 807-tel

/1/Reizner János: i.m.I.111.

/2/u.o. 112.

/3/Kovács János: i.m. 61-62.

/4/Hornyik J.: Kecskemét város története. Kecskemét, 1861.II.271.

/5/Reizner János: i.m. I.131.

/6/u.o. IV.kötet, LXXXVII.sz. oklevél.

kevesebbe, mint az előző évben. Természetesen ez nem azt jelenti, hogy a törökök a megtorlás alkalmával 807 házat perzseltek fel, illetve 807 ház lakóit ölték le, mert ide kell számítanunk az elmenekülteket is. Joggal feltételezhető azonban az is, hogy sok felperzselő ház lakója nem menekült el, hanem romok között vagy viskóban húzta meg magát, tehát mint adóalany nem szerepelhetett az összeírásban. Ezért meddő kísérletezés volna a város 1553-i lakosságának lélekszámára vonatkozóan számítást végezni. Pálffy-Budinszky mégis azt írja, hogy az "1553-i defterszerint a városnak 6765 lakosa van...., s ez a szám az egész hódoltság alatt közel állandó maradt." /1/ Ha ezt az állítását nem is fogadhatjuk el, annál inkább elhihetjük a következőt, azt t. i., hogy "megindult a lakosok elszegényedési folyamata." /2/ Egyébként nemcsak a város maga a város pusztult, hanem a környező kuturtáj is vadonná vált, amit az 1552-i ostromleírással bizonyíthatunk. /3/

A pusztuló várossal azonban együtt pusztult a polgárság is, amely már kisebb részében idegen nemzetiségű volt. 1553-ból ugyan, csak az utcaelőljárók névsora /4/ maradt fenn, amelyben Szobotán Ferenc kivételével mind magyar nevek szerepelnek, mégsem hihetjük, hogy a korábban itt-élő katolikus délszlávok mind elmenekültek innen, illetve újabb délszláv betelepülés nem történt. Szeged lakossága a 16. század közepén mégis kislétszámu lehetett, de ezt a népesítést sem az mentette át a hódoltsági sorson, hogy a város khász-birtok volt, hanem a ferencrendi observans templom. Ismeretes ugyanis, hogy a török csak Szent Ferenc fiait türte meg a hivek között, s így templomuknak és kolostoruknak története hosszú időn át szinte azonos a város történetével. /5/ A barátok

/1/ Szeged városfejlesztési terve, stb., i. m. 6.

/2/ u. o.

/3/ Hadtörténelmi Közlemények. Budapest, 1896. III-IV.

/4/ Reizner János: i. m. IV. 154-155.

/5/ Bálint Sándor: A szegedi népet szakrális gyökerei, stb., i. m. 10.

óvták meg az itt-maradt lakosságot a szétszéledéstől, de a bujdosó szegediekkel is sűrűn érintkeztek, és ezeknek jó részét a török szintén a barátok közreműködésével bírta hazatérésre./1/

A város lakossága, a 16. század második felétől kezdődően, lassan gyarapodott, mert a török azon volt, hogy a bujdosókat idecsalogassa, és "ezért védleveleket adott"/2/ a szegedieknek. Özönlött is az alföldi falvak lakossága e khász-városba, s így alakult ki a parasztváros Szeged, amely a hódoltság-kori alföldi várostelepülésnek a harmadik típusába, a palánkváros-típusba tartozott./3/ Egyébként különálló részei: a Vár és a Palánk, valamint Alsó- és Felsőváros voltak; palánkjára a hódoltság végéig állt fenn./4/ A török a városban lakott, s a keresztény lakosság az alföldi kertesvárosokéhoz hasonló életmódot folytatott./5/

Bármennyire is gyarapodott Szeged lélekszáma, gazdaságilag nem tudott fellendülni, sőt továbbhaladt az elszegényedés útján. Erre vonatkozóan Pálffy-Budinszky 1570-ből közöl egy adatot, amely szerint már csak 28 adófizető ház volt a városban./6/ Mivel a forrást nem jelöli meg, közlése nem ellenőrizhető, de így is valószínűtlennek kell azt tartanunk. Az elszegényedés ugyan kétségtelen, de ennek számadata, vitatható. Kovács János ugyanezt az adatot 1575-ből közli, azonban ez is csak kritikanélküli átvétel lehet./7/

A török-világ végefelé Szeged gazdaságilag annyira leromlott, hogy 1647-ben, a kamarai birtokjegyzékben, már csak 28 adófizető házzal szerepel./8/ tehát

/1/ Varga Ferenc: i.m.I:Történelmi rész, 3.

/2/ Kovács János: i.m. 62.

/3/ Eperjessy Kálmán: Az alföldi városkép. Tiszatáj, I.2.szám, passim.

/4/ u.o.

/5/ Eperjessy Kálmán: A települési rend bomlása; Magyar Művelődéstörténet, III.146.

/6/ i.m. 6.

/7/ i.m. 63.

/8/ Zsilinszky M.: Csongrád vármegye története, stb., i.m. I.200.

a város egészen jelentéktelen helységgé süllyedt. A lakosság száma mégis emelkedett, mert Százegyház népes sége idehúzódott, /1/ de Reizner 1626-ból is említi, hogy a falvakból sokan telepedtek be Szegedre; /2/ kár, hogy adatokat nem közöl. 1650-ben pedig, Sövényháza község feloszlásakor, az ottani lakosok sorában telepedtek ide a nemességből a Lábady, Tiszta és Katona családok. /3/ Valószínűleg ekkor kerültek városunkba - szintén Csongrád megyéből - a Pálfiak is.

A város népe ezidőtájt idegen nemzetiségű elemekkel is gyarapodott. 1650 táján ugyanis Raguzából és környékéről több dalmátnak nevezett katolikus hívő költözött Szegedre, akik részére 1653 óta a közgyűlés mindig külön ígehirdetőt és gyóntatót küldött ki; az első ilyen hitszónok Nándorfehérvári Szilávy Jeromos volt. /4/ Ebből az adatból arra következtethetünk, hogy a városban már ekkor nem jelentéktelen számban élhettek a katolikus délszlávok. Következtetésünket 1663-tól kezdve az alsóvárosi plébánia születési anyakönyvével igazolni is tudjuk, amelybe a következő dalmát és egy-két egyéb szláv nevet jegyezték be: /5/

1663 VII.2: Goszpodi Katalin, keresztanya

1663 IX.9: Similicz Ivanna Ilona, keresztanya

1667 VIII.10: Sutomis János

1669 IX.12: Csirics Mihály

1670 XII.1: Pekics János

1671 VI.22: Masek Erzsébet

1673 XI.29: Bagics György

1679 X.22: Paulioskvicz Pál

1680 II.13: Polyagovics József

/1/ Reizner János: i.m. I.136.

/2/ u.o. 142.

/3/ u.o.

/4/ Unyi Bernardin: i.m. 62.

/5/ A szegedi plébániák anyakönyvezésének kezdete: Alsóváros 1663 /1721-1783 között nem vezetteék/, Belváros: 1711, Felsőváros: 1789, Rókus: 1805.

- 1681 I.20: Bisiti Miklós
 II.14: Mamulity István
 III.24: Probojács T.
 V. 6: Milankovics György
 VI.26: Bunivacs Mátyás
 VIII. 5: Bajalith Éliás
 X. 2: Brobojács Bertalan
 X.23: Bagics András
 1682 VI.26: Probicka Mihály
 1683 I. 1: Barczik István
 III. 7: Amality /?/
 VIII.12: Pavlovics Pál
 IX.13: Kargics János
 IX.26: Perkovics Péter
 1684 VI.19: Probojács Péter
 1685 IV,15: Aniczky Mátyás
 1686 I.23: Paulivics Mátyás
 VI.27: Bukvity Tamás
 IX. 4: Bajality István

Nyilvánvaló, hogy a felsoroltak csak egy részét alkotják a Szegeden élő szlávoknak, amit az alábbiakkal igazolhatunk:

A gyöngyösi Szent Antal-társulatnak 1673-ban 400 szegedi tagja volt, s ezek között olyan dalmát nevek szerepelnek, amelyek a fent felsoroltak között nem fordulnak elő. Ezek a következők:

Szarali Mihály, Bosnyak Péter, Bajalincza Katalin, Szaranylinicza Erzsébet, Ilona: Gospodi Jánosné./1/

A hódoltságkori Szeged polgári lakosságában tehát az első idegen népelem a dalmata, és úgy látszik, hogy a dalmaták betelepülése vel kezdődik meg Szeged nemzetiségi várossá való átalakulása.

Ugyancsak az alsóvárosi plébánia születési anyakönyvében találjuk az alábbi nemzetiségi neveket is:

1. németek:

1668 VI.21: Aurifaber Katalin

/1/ Liber Congregationis Thaumaturgis S. Antonii Anno 1673. P. Somogyváry Hetény OFM. közlése, Szeged, 1947.

- 1671 VI.21: Frank Katalin
- IX. 9: Aurifaber Márton
- 1673 VIII. 8: Frank Anna
- 1674 IX. 4: Frank András
- 1675 II.26: Farank Erzsébet
- 1677 IX. 5: Frank Ilona
- X.28: Franck János
- 1679 VII.21: Farank Erzsébet
- IX.15: Farank Erzsébet
- 1680 X.17: Franck István

2.szerbek:

- 1663 VIII.20: Ilia Anna,keresztanya
- 1670 II.21: Ilia Margit
- 1674 X.27: Ilia András
- 1683 IX.10: Illia Katalin
- 1685 V.20: Illia György

3.olaszok:

- 1667 III.11: Olasz Ferenc
- V.21: Olasz Ilona
- 1670 IX.24: Olasz Katalin
- 1675 III.22: Olasz Margit /Olasz Péter és Olasz
Lucia lánya/
- 1683 VI.10: Olasz János

4.görögök:

- 1675 II.14: Gera Katalin
- 1679 X. 1: Gera János,keresztapa

5.oláh:

1674 V. 3: Moldvay János,keresztapa.Van ezen-
kívül több Oláh családnév is.

A fentiekkel még nem meritettük ki a hódoltság -
végi Szeged népi elemeit,mert bőven találunk Török,Ha-
lál /Halil/,Tatár és igen sok Toth családnevet.Utóbbi-
ak azonban,legalábbis legnagyobb részükben,az 1522-i
tizedjegyzék taglalása alkalmával kimutatott Toth-ok

leszármazottai lehetnek. Van még az anyakönyvbe egykét Polyák és Cigány családnév is bejegyezve.

Megállapíthatjuk ezekután, hogy a város lakosságában a török-világ változást hozott, mert az 1522-i tizednévjegyzék alapján kimutatott népelemek száma a 17. század végére megnövekedett.

Ezzel elérkeztünk a török-korszak végére. Ha most visszapillantunk a város múltjának erre a szakaszára, akkor a rendelkezésünkre álló szórvány-adatok alapján is megállapíthatjuk, hogy a város települési formájával teljesítette történelmi hivatását: hajlékot adott az elpusztult falvak népének, menekülő lakosságának. Ismeretes az is, hogy Szeged a falai közé befogadott menekülteket a 18. században kibocsátotta a Délvidékre, és segített "biztosítani az Alföldet, egész a szerb és oláh perifériáig, a jövő századok számára is."/1/ Szeged magyarsága a török-korban sok mindent elveszített, de megtartotta önmagát, és ezzel megmaradt, számbeli veszteségei ellenére is, par excellence magyar városnak.

A török időrendileg és földrajzilag különböző szakaszokban pusztította a magyarságot, így a korszak nemzetiségi tényei önmaguktól törnek szét a pusztulás és az új betelepülés két ellentétes darabjára./2/ Időrendileg a pusztulás Szegeden 1526-ban kezdődik, de a folyamat végleges képe csak a 18. század elejére alakult ki: akkor lehetett felmérni a veszteségek nagyságát. A földrajzi pusztulás csak 1542-ben kezdődött meg, de szintén a 18. század elején fejeződött be, mert a felszabadító háború zsoldosai kiméletlenül folytatták ott, ahol a török abbahagyta.

Ezekben a küzdelmekben porlott a város és népe, de a velük kapcsolatos kérdésekre: minő volt Szeged és mekkora lehetett kiterjedése, amikor a török 1686-ban átadta a várat, ezekre egykorú adatok híján nem lehet válaszolni. A török-kori Szeged népességére vo-

/1/ Szekfü Gyula: Állam és nemzet.stb., i.m.123.

/2/ u.o. 110.

natkozóan azonban, az eddig elmondottakon túl, néhány általános érvényű történettudományi megállapításból is kell következtetést levonnunk. Kétségtelen ugyanis, hogy a magyarság lélekvesztései folytán keletkezett űrt, "új népek siettek kitölteni, köztük legszembetűnőbb eredménnyel az akkor rácoknak nevezett szerbek..." /1/ "A rácok a török kíséretében törtek be" /2/ és északnak nyomuló hullámukat "tulajdonképpen csak Kecskemét, Körös, Cegléd magyarsága" /3/ állította meg. Így tehát joggal föltehetjük, hogy Szegednek jóval több szerb lakosa volt annál, mint ahányat éppen katolizálásuk miatt kimutathattunk, csak hogy ezek elköltözhettek a felszabadító hadjáratok idején. Mindezeket elmondhatjuk az oláhokról is, mert azok a szerbekkel együtt vonultak a török nyomában előre, és így "...Szeged...lakosságába is beszívódik ez az új vér." /4/

Ha az anyakönyvből idézett német neveket megnézzük, azonnal megállapíthatjuk, hogy a hódoltság idején kimutathatóan új német betelepülés nem történt. Mind az Aurifaber, mind a Frank családnév szerepel ugyanis az 1522-i tizednévjegyzékben; utóbbinál csak annyi eltérés állapítható meg, hogy 1522-ben ch-val írták be a család nevét a jegyzékbe. Ellenben nem találtuk meg az anyakönyvben a többi, az 1522-ből már ismert német személynevet.

Az olasz személynevekkel kapcsolatban, úgy véljük, nem gondolhatunk arra, hogy a hódoltság idején újabb olasz családok avagy egyedülálló személyek települtek Szegedre. Itt ugyanazoknak az olaszoknak, illetve azok leszármazottainak a neve bukkan fel az anyakönyvekben, akiknek őseivel már az 1522-i tizedjegyzékben találkoztunk. Fúszván a családnév-kiala-

/1/ u.o. 118.

/2/ u.o.

/3/ u.o.

/4/ Hóman-Szekfü: i.m. III.443.

kulás élő folyamatait figyelhetjük meg a nevekkel kapcsolatban.

Az anyakönyv személyneveiből kielemezett többi nemzetiség is szerepel már 1522-ben, a tizednévjegyzék alapján összeállított nemzetiség-sorban, illetőleg ott nem tudtuk kimutatni az anyakönyv személyneveiből megállapított következő népelemeket: dalmata /délszláv/, lengyel, oláh, és cigány. Ezekkel a népelemekkel bővült tehát a hódoltság korában Szeged népi szinképe. Kétségtelen, hogy mind a négy, de főleg a dalmaták, nagyobb számban élhettek a török-kori városban, mint ahogy azt írott nyomuk mutatja. Nem számíthatjuk azonban az új népelemek közé a Török és Tatár személynevekkel képviselt nemzetiséget, mert efféle nevek már a tizedlajstromban is előfordulnak, bár tény, hogy néhány török család a hódoltság megszűnte után itt-maradt. Ilyenek a már az anyakönyvből kimutatottakon kívül: a Kara- és a Haliburdi /Halil al Burids/- családok./1/

Külön tanulmányban kellene azonban foglalkozni a város magyar polgárságának a kicserélődésével. Táulajdonképpen csak úgy ismerhetnénk meg az ősi, az 1522-ben itt-élt magyarság török-kori pusztulásának valódi méreteit, illetőleg az idemenekült jobbágyok megközelítő számát. Az alsóvárosi plébánia születési anyakönyvében ugyanis alig egy-két helynévből képzett családnév szerepel azokból, amelyeket az 1522-i tizednévjegyzék alapján felsoroltunk. Ugyancsak ezt állapíthatjuk meg a foglalkozást jelentő családnevekkel kapcsolatban is. Ez az anyakönyv igazolja utólag azt, amit ennek a fejezetnek az elején állítottunk, hogy t.i. a nemesek és előkelő polgárok kivétel nélkül, az iparosok pedig majdnem mindannyian már 1526-ban elmenekültek a városból. Természetesen, nem lehet megállapítani, hogy Szeged magyar polgársága 1526-tól a hódoltság végé-

/1/ Reizner János: i.m. I. 175. Lábjegyzet.

ig mennyire pusztult el, illetve mennyire cserélődött ki, de kétségtelenül igen kevesen élték át közülük Szegeden a török időket. Nem szólva a tulajdonságot jelentő személynevekről, amelyeket ugyanabban a nyelvi alakban a 16. század második felétől a városba huzódott jobbágyok is viselhettek, valószínű, hogy az "1522-ből kimutatott polgárok" /1/ leszármazottai az anyakönyvben a 17-18. század fordulóján még szereplő és ma is élő következő szege-di családok:

Babarczi, Batancs, Bende, Bokor, Buza, Dékány, Dóka /Daka/, Fodor, Kerepesi, Makra, Masa, Sőregi, Süli, Süveg és Tarhós.

A pontos családfa-kutatás változtathatna e névsoron, feltevéseinkben azonban nem sokban tévedhettünk.

Arra vonatkozóan nincs adatunk, hogy mennyi volt a korabeli lakosság száma. Reizner mégis számitásokat végez De la Croix Paitis 1713-i -már az I. fejezetben említett - térképén feltüntetett házcsoportok alapján és a következő eredményeket kapja:

Alsó- és Felsőváros lakossága - a hozzávetőleges 915 ház alapján, lakóházanként 7 lakot számitva - 6405 főnyi lehetett./2/ Ehhez hozzászámitja a Lambion mérnökkari tiszt 1695 május 2-ifejegyzésében szereplő 3000 főt számláló "...Hussarn, Heuducken, Rätzen und Ungarn " palánki és várbeli katonaságot,/3/ és Szeged lakosságát az 1686.év utáni időben mintegy 9000 lélekre teszi./4/

Pálffy-Budinszky ugyanezt a 9000-es lélekszámot 1712-ben találja Szegeden,/5/ amelyet szintén a

/1/ Reizner János: i.m. IV.Tizednévjegyzék.

/2/ i.m. I. 185.

/3/ u.o. IV. 223-225.

/4/ u.o. I. 185.

/5/ Szeged városfejlesztési terve,stb.i.m. 7.

Reizner-féle szeñntírásnak tekintett műből vett át, de minden kritika nélkül. E milleniumi lelkesedés - szülte becslések átvevői nem is gondolnak arra, hogy azok tulzottak lehetnek, pedig maga Reizner írja, hogy a város felszabadítása után egymást követték az elemi csapások, pestis, háboru, scsaknem minden évnek megvolt a veszedelme, amely sorvasztotta a város népét./1/ Reizner számításáról már 1901-ben megállapította Czimer Károly, hogy azok teljesen értéktelenek./2/ Megállapítását el is fogadhatjuk.

Biztos adatunk tehát nincs a korabeli lélek - számra, de erre következtetni már tudunk a felszabadulás utáni feljegyzésekből. Ugyanis Werlein, a Bécsből kiküldött kamarai tisztviselő, 1688-ban, november 6-án a következő jelentést küldi az udvari kamarának:

.... Szegedin ist ebenfalls wie zu Szolnok. Die reparirung der Soldaten quartir und eindeckung der Kirchen gewelber hinderlassen... Sonst ist Szegedin ein schöner Ort mit doppelten Rundellen und eine schöne Mauer und graben umgeben gewesen, also sich nun gewislich wieder viel Leuth sezen werden./3/

Az a jóslat, hogy itt ismét sok ember telepedik majd le, arra vall, hogy Szeged 1688-ban meglehetősen lakatlan volt. Werlein ugyan katonai és kincstári szempontból nézte a várost, de ha megnézzük Szeged akkor egyetlen plébániájának /alsóvárosi/ anyakönyveit, megállapíthatjuk, hogy a Werlein-jóslatból leszűrt következtetésünk nem tulzás. Az anyakönyvek szerint ugyanis Szegeden a török-kor vége felé, 1660-1686 táján, a nem-katolikusok kivételével, legfeljebb 200-220 család lakott. Láthatjuk tehát, hogy Szeged nagyot hanyatlott a török uralom utolsó éveiben. Ez természetes is volt, mert a török már nem so-

/1/ i.m. I. 194-196.

/2/ Szeged monographiája. Szeged, 1901. 39-40.

/3/ Reizner János: i.m. IV. 217.

kat törődhetett a várossal, viszont a német és magyar katonaság becsapásai sűrűn veszélyeztették a lakosságot. Mégis Szeged volt messze környéken a legnépesebb és csaknem az egyedüli lakott helység./1/ Ennek bizonyítására hivatkozunk a következőkre:

Dorozsma 1725-ig lakatlan puszta, Kisteleket 1775-ben telepítették, Szank község 1673-ban /2/ és Majsa 1676-ban még puszta, /3/ néptelen tehát az egész környék. Ugyanezt a képet rajzolta meg Lambion mérnök-kari tiszt a Haditanácsnak 1695.jun. 13.-án küldött jelentésében: Hódmezővásárhely nagy falu, házai állanak ugyan, de azokban nem lakik senki, Szőreg lakatlan, Makó romhalmaz és kihalt./4/

A török kivonulása után az elmenekült magyarok, vagy leszármazottaik kezdtek visszaszállingózni, de a "bajor választó délszláv-telepítéséből is jutottak Szegedre". /5/ A lakosság gyarapodását Eichpichl báró 1689-i jelentésében már meg is említi: "...die Bürgerschaft ... schon zimblich vermehret." /6/ Lambion - fentebbi jelentésében - Szegedet mégis kis város - kának mondja még a következő évtized közepén is, tehát Eichpichl báró csak egészen jelentéktelen ideszivárgást figyelhetett meg. Ha pedig ez az ideszivárgás is feltűnt neki, akkor a hódoltságvégi Szeged lakosság száma aligha haladta meg az említett 200-220 családot. Mindenesetre az alsóvárosi plébánia anyakönyveiből sem ennél nagyobb család-létszámra, sem pedig az 1700-at megelőző két évtized adataiból jelentősebb betelepülésre következtetni nem lehet.

Ha most Szeged népisége szempontjából összegez-

/1/ Cs. Sebestyén Károly: Szeged középkori templomai, stb., i.m. Bevezetés.

/2/ Reizner János: i.m. IV. 197.

/3/ u.o. 200.

/4/ u.o. 223-225.

/5/ Hóman-Szekfü: i.m. IV. 258. Passim.

/6/ Reizner János: i.m. IV. 218.

zük az eddigi tényeket, akkor megállapíthatjuk, hogy a polgári lakosság még a 17. század végefelé is túlnyomóan magyar. A századforduló után folytatódik a betelepülés, magyarok és idegenek jönnek: a város újratelepül, s megszületik az új Szeged, amely semmiben sem hasonlít a régihez. Ekkor szakadtak el végleg az ősi népi gyökerek, az újak pedig ettől kezdve akarnak megkapaszkodni ebben a rögben.

Ezért van az új Szegednek története, és ezért nincs hagyománya. Varga Ferenc mégis azt mondja, - Wenzel Gusztávtól vett idézetében - hogy az "egyetlen traditionalis nemzeti városunk." /1/

/1/ i.m. 137.

IV.

A NEMZETISÉGI SZEGED.

A török 1686. okt. 23-án adta át Szeged várát a felszabadító egységeknek,/1/ és ekkor mérhettük le Szegeden is nemzetünknek "talán egyetlen katasztrófáját." /2/

Az előző fejezetben már láttuk a török uralom város- és magyarpusztító századainak eredményeit, de, a kép teljesebbé tétele végett, még ideiktatjuk egy 1698-ban készült térkép mondanivalóját is: "A folyón innen lakatlan puszták vannak, ahol egyetlen fa sem található. A másik oldalon mocsarak vannak, Csanád felé csak száraz időben lehet közlekedni."/3/ Ezt az örökséget veszik át a felszabadító erők, és az ő kezükből a város népe. A városkép kialakításában azonban a centripetális erőt nem a régi, hanem az új polgárság képviselte,/4/ de ezeknek a száma, a felszabadulás utáni első évtizedben, nem változott lényegesen. Természetesen ez a megállapításunk nem vonatkozik a vár és a Palánk lakóira, mert mindkét helyre új emberek kerültek.

/1/ Kovács János i.m. 66.

/2/ Hóman-Szekfü: i.m. III. 498

/3/ Eperjessy Kálmán: Szeged legrégibb látképe. Szegedi Alföldkutató Bizottság III. sz. közleményei. 1.szám. 2.

/4/ Pálffy-Budinszky - Hergár: i.m. 18.

A török elvonulása után a vár és a Palánk katonai joghatóság alá jutott. A vár őrségét magyar hajdúk alkották, de mikor nem kaptak zsoldot, akkor rabolni jártak, és végülis szélnek eresztették őket. /1/ Helyükbe 1702-ben, a tiszai rác határőrség megszervezésekor, /2/ "a rác milícia került." /3/ A szerbeknek a magyar joghatóságoktól való függetlenítése a bécsi politika egyik alapgondolata volt, /4/ és így még a katonai házhelyek sem tartoztak a város joghatósága alá. De nemcsak a várban és a Palánkban voltak militáris házak, hanem Felsővároson is. Egyébként a rácokat 1687-ben telepítették le Szegeden; templomot is emeltek, /5/ és 1695-ben püspökük idetette a székhelyét. /6/ Ez a tény már nemcsak a rác határőrség itteni állomásozását jelenti, hanem a rác polgári egyének betelepülésének folyamatát is.

Amíg Szeged új, katonai és polgári lakói, a rácok gyarapodtak, addig a török-időket átvészelt régi polgárok egyrésze a német várparancsnok zaklatásai, valamint a pestisek és a Tisza kiöntése miatt elmenekült a városból. /7/ A várbeli és a palánki személyek számbeli gyarapodását élénken mutatja különben már az előző fejezetben is említett 1695-i Lambion-féle jelentés. Szerinte a várban és a Palánkban 3000 huszár, hajdu, rác és magyar katona él; a huszáron lovas, a hajdun gyalogos katonát értett. Természetes, hogy mind a lovasság, mind a gyalogság nemzetiségi - leg vegyes, és rácokból, illetve magyarokból állott; ezt később még részletesen is bizonyítjuk. Ugyancsak a szerbek térfoglalását mutatja a már szintén emli -

- /1/ Kovács János: i.m. 66.
- /2/ Hóman-Szekfü: i.m. IV. 261.
- /3/ Kovács János: i.m. 66.
- /4/ Hóman-Szekfü: i.m. IV. 432.
- /5/ Kovács János: i.m. 66.
- /6/ Hóman-Szekfü: i.m. IV. 260.
- /7/ Kovács János: i.m. 66.

tett 1698-i térképhez fűzött megjegyzés: "... nagy és igen népes" a "palánk, vagyis rácváros", és ennek közvetlen közelében /a külvárosban/ magyarok és rácok laknak./1/ A 17. század végén Szeged népiségképén tehát már halványul a magyar szín és erősödik a szerb, "ez azonban a politikai, hadi és gazdasági viszonyok egyszerű függvénye", amely "mögött nem állott senkinek tudatos akarata."/2/ Különben 1712-ben már kimutatható a polgárok között néhány illia személynevű szerb is, akik - mint láttuk - még a török-világban megmagyarosodtak.

A török megszállás idejéből származó összeírásokban, a kincstári defterekben előforduló szegedi polgárok neve között német név még nem szerepel./3/ Az 1695-i Lambion-féle térkép sem tüntet fel Szegeden német lakosságot, de a barátok a felszabadulás után már német lelkészt rendeltek a várbeli őrség számára./4/ Kimutathatóan 1698-ban bukkant fel az első új német név Szegeden: Schulzt János./5/ Ettől kezdődően hamarosan lendületesebb német bevándorlás indulhatott meg, mert Magyarország gazdasági helyreállítására még a 17. század végén átfogó tervezetet készített Kollonics püspök, a bécsi udvari kamara elnöke./6/ Tervében az első lépés volt az országnak német kisparasztokkal, kisiparosokkal való benépesítése, akikkel különben germanizálni is akart. III. Károly idejében azonban már észrevették, hogy ezzel a néppel nem lehet németesíteni,/7/ s attól kezdve a kormányköröket a

/1/ Eperjessy Kálmán: Szeged legrégibb látképe, stb., i.m. 2.

/2/ Szekfű Gyula: Állam és nemzet, stb., i.m. 128

/3/ Jenőfi Éva: i.m. 10.

/4/ Juhász Kálmán: A csanádi püspökség története /1608-1699/, stb., i.m. 158.

/5/ Alsóvárosi plébánia: i.anyakönyv: 1698.IX. 18. Ugyanitt a második: Herbst Antal, 1716.szept.

/6/ Szekfű Gyula: Állam és nemzet, stb., i.m. 130.

/7/ u.o. 132.

telepítés terén a merkantilista szempontok irányították./1/ Ennek a tervszerű telepítésnek a keretében Szegedre is jöttek németek, akik a kamarai előljárónak és a helyőrség német tisztjeinek a pártfogását élvezték, és így a főbírói székbe hamarosan német került, de kaptak tanácsosi tisztségeket is. Ezeknek a működése alapján joggal következtethetünk arra, hogy az ideköltöző németek itt, és itt is csak lassan váltak igazi polgárokká. Természetesen volt a betelepült németek között rendes polgári gondolkozású elem is, mégis vitathatatlan, hogy a kultúrát nem ők hozták Szegedre. Ez a német polgárság sem magának, sem az utánuk bejött németeknek, német parasztságnak nem tudott önálló kultúrát teremteni./2/ Nemzeti kultúra ... e nemzetiségileg legtar-
kább korszakban is csak egy volt itt: a magyar kultúra./3/ Egyébként, az államhatalom támogatásával, bizonyára gyarapodott a szegedi németiség száma. 1712-ből - az udvari kamarának tett jelentés alapján - már ismerjük a város tisztviselőinek névsorát és nemzetiségét. Ezek között németnek jelezték a következőket: Tudovicz János asztalos, városi kamarást és Czinkizer Jakab tanácsost./4/ E jelentés különben nem említi, hogy a külső tanács 24 tagja között német is van, ellenben közli: a vásárbíró szintén német, de szerbül és magyarul is tud./5/ A németek további térfoglalását mutatja egy 1713-ból való katonai jelentés, amely a Lambiontól említett városrészek lakosságát már nagyobb részben németnek mondja./6/

/1/ u.o. 133.

/2/ Szekfü Gyula: Állam és nemzet, stb., i.m. 145.

/3/ u.o.

/4/ Reizner János: i.m. IV. 277-278.

/5/ u.o.

/6/ Jenőfi Éva: Adatok a szegedi német telepések és céheik történetéhez. Budapest, 1932. 10.

Két kérdésre nem tudtunk tehát válaszolni az eddigiek során:

1. mi or érkezett Szegedre az első polgári foglalkozásu német,

2. 1714-ig hány német család élt a városban.

Ezeket a kérdéseket azonban nemcsak a németekkel, hanem a többi nemzetiséggel kapcsolatban is, adat hiján, nyitva kell hagynunk.

Más nem-magyar népelemeket is vonzott ide a szegedi népi vákuum. Nevezetesen:

1701-ben jött néhány horvát család a varasdi Siskovics András vezetésével, ezeket azonban Szegeden a dalmatákkal fogták egy kalap alá./1/ Az 1712-i -fentebb említett - tisztviselő-névjegyzékben már egy dalmata is van: Siskovity András,/2/ aki talán az 1701-ben betelepült Siskovics-csalázonos. Bizonyos azonban, hogy a kis szláv csoport nem új csapásokon járt, mert - amint azt az előző fejezetben kimutattuk - már a török-korban megkezdődött a dalmaták betelepülése. A 18. századeleji horvát-dalmata lakosok számát nem tudjuk, de ha a város vezetéséből részt kérhettek, akkor az nem lehetett jelentéktelen. Ezt igazolják különben az anyakönyvekbe bejegyzett következő születések is:/3/

1690 XII.10.: Nikolity Mátyás

1692 VIII. 2.: Siskovity Márton

1694 XI. 4.: Rakity P.

1697 XII.29.: Antonovich János

1699 II.20.: Moracs János

IV. 2.: Mlnik Péter

1700 VII.12.: Bajkusity Antal

VII.29.: Antonovity György; Aramity János

1701 I. 4.: Famity Mátyás

I.20.: Bunováczt Tamás

/1/ Tápay Szabó László közlése. Budapest, 1935.

/2/ Reizner János: i.m. IV. 278.

/3/ i. anyakönyv, u.o.

X.4. :Martinovith Antal
1703. VI.2. :Siskovics Lukács
IX.4. :Adamovics Miklós
1706 XII.17.:Lipovács Márton
1706 VI.4. :Bunyevacz Tamás
XII.23.:Popovith András
1708 I.10.:Damjanovics Mátyás
IX.7. :Bosnyák Krisztina
X.3. :Karaneity István
1710 III.10.:Szabopatity András
V.4. :Borancsity József
VIII.21.:Siskovich András
1711 VIII.24.:Philippovics Anna

A fenti névsort, az alsóvárosi anyakönyvbe bejegyzett összes dalmatát, azért közöljük, hogy megcáfoljuk vele Unyi Bernárdin következő állítását: "A Rákóczi felkelés idején ... a szegedi dalmaták-bunyevácok Buda s az attól délre eső falvakba költöztek." /1/

A hódoltság megszűnése után itt-maradt, és már említett törökök számát gyarapították az 1706-ban Kecskemétről áttelepült keresztény törökök./2/ Különben, a tiszai rác határőrségben is több török-hangzású név viselője katonáskodott./3/ Feleslegesen véljük azonban e nevek elemzését, mert a törökhangzású név nem minden esetben jelent török származást is; egyebekben pedig célunk csak a nemzetiségi típus vizsgálata, és nem a számarány bizonytalan megállapítása.

Vizsgálódásunk során e felhozott népelemeket tudtuk kimutatni, hogy azonban vetődhettek ide mások is, azt bizonyosra vehetjük.

Természetesen, települtek Szegedre a 18.század

/1/ i.m. 80-81.

/2/ Reizner János: i.m. I.175. Lábjegyzet.

/3/ u.o.

elején is magyarok, és ezek az újabb honfoglalók a magyar jobbágyság voltak. Ugyanis a bécsi kormány, a Tisza-Maros mellett, a rác határőrökből kordont vont, hogy a temesi bánságba a magyarság ne nyomulhasson be, és így a jobbágyság Szegedre /1/ és környékére is áramlottak.

A városnak így gyarapodó lakossága már 1704 nyarán szétszaladt a kuruc háborúk miatt. A szegedi várparancsnok szerint a kurucok erőszakkal hajtották el a lakosságot, amelynek nagyrésze Kecskemétre menekült./2/ A katonai parancsnokság mindent elkövetett, hogy a lakosságot visszacsalogathassa, és törekvése eredményes is volt. Pedig 1704-, 1708- és 1709-ben egymást érték a csapások: pestis, elemi károk, a "rácok rakoncátlankodása", stb. /3/ Mindezeket felülmúlta azonban az 1712-i árvíz, amely "jóformán az egész várost rombadöntötte, és csupán a várat és Palánkot kímélte meg. A többi városrész lakossága részben elmenekült, részben elpusztult; a visszatértek még félévtized múlva is ideiglenes hajlékban, földkunyhóban laktak." /4/ Szeged népe tehát ugyyszólván szüntelenül az életéért aggódott, s ilyen körülmények között alig számolhatnánk a lakosság visszaköltözésével és új betelepüléssel. A 18. század belső népvándorlási folyamatának első szakaszában azonban az Alföldre áramló jobbágyság /5/ közül sokat idevonzott az 1714-16-i erődítmény-építkezés, de e miatt, Reizner szerint, még külföldi, különösen német iparosok is bőven özönlöttek ... Szegedre. /6/

Nem tudjuk megállapítani, hogy a város polgársá-

/1/ Kiss-Tonelli-Sz. Szigethy: Szeged. Budapest, 1927. 15.

/2/ Reizner János: i.m. IV. 239.

/3/ Kovács János: i.m. 66.

/4/ Pálffy-Budinszky Endre: i.m. 7.

/5/ Szabó István: A nemzetiségek térnyerése és a magyarság. Magyar Művelődéstörténet. IV. 114.

/6/ i.m. I. 239.

gát mennyire szórták szét a 18. századeleji csapások, az azonban kétségtelen, hogyha volnának egykoru, megbízható adataink, akkoris csak filmszerű pergetéssel tudnók Szegednek ezt a szinte kaotikus népmozgalmi korát idevetíteni. A gyökértelenek elhagyták ezt a földet, és jöttek helyükbe magyar jobbágyok, de érkeztek ide nincstelen nem-magyar nemzetiségű telepek is, csak hogy mindkét réteget, éppen vagyoni helyzete miatt, részben tudjuk kimutatni. A tehetősebb lakosok azonban magyarok voltak. Ezt bizonyítják az 1715-i országos adóösszeírás alábbi adatai: /1/

1. A polgárok száma	204
Ebből: Magyar	196
dalmát	3
görög	1
német	2
szerb	1
török	1

2. A háztulajdonos zsellérek száma	133
Ebből: Magyar	122
dalmát	1
német	1
szerb	9

3. A ház-nélküli zsellérek száma	36
Ebből: Magyar	23
német	8
szerb	5

4. A várban lakó "idegenek" száma	9
Ebből: Magyar	8
szerb	1

/1/ Országos Levéltár: Lad.G.G. Nro.3. frusta
2., T.Szabó László közlése. Budapest, 1935.

A polgári adóalanyok összes száma 382

Ebből:	Magyar	349
	dalmát	4
	görög	1
	német	11
	szerb	16
	török	1

Összegezve:

Magyar polgári adóalanyok száma 349, 91.37 %
idegen származásu -"- -"- 33. 8.63 %

A város vezetőségének nemzetiségi összetétele:

Bíró: Tutovicz János asztalosmester, német
A 12 tagu tanácsban:

magyar	8
dalmata	2
német	2

Ez a lajstromozás értékes támasz, de mivel csak az adóköteleseket irták össze, nem teljes. Természetesen nem irtak össze a várbeli és palánki katonák hozzátartozóit sem, mert azok nem tartoztak a város joghatósága alá. Ezek miatt a nemzetiségi kép sem lehet teljes.

Ideiktatjuk, az összehasonlítás kedvéért, Acsády 1715-i adatait is:/1/

Mezővárosi polgár	210
zsellér	179
egyéb	9
összesen	<u>398</u>

/1/ Magyarország népessége a Pragmatica Sanctio korában. Bp., 1896. Magyar. Stat. Közl. Új folyam. XII. 197.

Az összeirt adózók számát illetően tehát Acsády-nál 16-tal több van, de mind a 398 adófizetőt magyar-nak tünteti fel.

Szeged 1715 körül még igen kis város lehetett, de a passarovitzai béke és III. Károly 1719-i szabadalmi levele megindította a fejlődés útján. /1/ Lakossága is gyarapodott, mert 1718 után kezdődött meg a nagy bevándorlás. Erre vonatkozóan Kovács János 1719-ből a következő adatokat közli: van 388 ház és 867 adófizető személy, /2/ de becslése szerint alig 9000 a lakosok száma. /3/ A valószínűbb képet azonban az 1702-i országos összeírás bennünket érdeklő következő adatai tükrözik vissza /4/ :

1. A polgárok száma	232
Ebből: Magyar	213
dalmata	5
német	10
szerb	4
2. A háztulajdonos zsellérek száma	119
Ebből: Magyar	105
dalmata	3
német	4
szerb	7
3. Az elbocsájtott katonák száma	24
Ebből: Magyar	14
szerb	10
4. Az "idegenek" száma	27
Ebből: Magyar	26
német	1

/1/ Reizner János: i.m. I. 330

/2/ i.m. 100.

/3/ u.o. 102.

/4/ Országos Levéltár: Lad. J. J. Nro. 1. fr. 6.,

T. Szabó László közlése, Budapest, 1935.

A polgári adóalanyok összes száma	4027.
Ebből: Magyar	358
dalmata	8
német	15
szerb	21

Összegezve:

Magyar polgári adóalanyok száma 358, 89*05 %
 idegen származásu "- "- 44, 10*94 %

A város vezetőségének nemzetiségi összetétele:

Biró: Temesváry János, magyar.

A 12 tagu tanácsban:

magyar	magyar	9
	dalmata	1
	német	2

Ismét ideiktatjuk Acsády 1720. évi adatait is:

/1/

Mezővárosi polgár	232
zsellér	120
egyéb	52
Összes adófizető	<u>404</u>

Acsády itt közölt 1715-i és 1720-i adatainak a forrása ugyanaz, mint a miénk, de mivel egyik névszerinti összeírás sem tünteti fel a származást, ezért 1715-ben minden adófizetőt magyar nemzetiségűnek vett, 1720-ból azonban már a következő nemzetiségi képet adja:/2/

/1/ i.m.u.o.

/2/ i.m.u.o.

Az adófizetők összes száma	404
Ebből: magyar	385
szerb-horvát	19

Az 1720-i adataink különbözőségét az adóösszeírásban felsorolt nevek tüzetes átvizsgálása eredményezte. Különben az 1715-i összeírás sokkal szélesebb rétegekre terjedt ki, mint az 1720-i. Utóbbi alkalmával a "szegényebbeket tömegesen kihagyták, ... mert nem tartották elég erősnek az adóteher viselésére." /1/ Mutatja ezt az is, hogy az 1720-i összeírásban csak 20 adózóval van több, mint az 5 évvel előbbiben, holott már folyt a tömegesebb betelepülés. Ezért - az adózók számának méltányosabb megállapítása, valamint a szintén szegény betelepülő-réteg hanyadának ismeretlen volta miatt - ismét csak azt mondhatjuk, hogy az 1720-i nemzetiségi képünk sem teljes. De még azért sem lehet teljes, mert tudjuk, hogy pl. a betelepülő németek 5, ugyanakkor a magyarok csak 3 évi adómentességet kaptak. Ez viszont azt jelenti, hogy a németek igazi száma esetenként két esztendővel később volna kimutatható egy újabb adóösszeírás alkalmával, mint a magyaroké. Különben mindez egészen részletesen kiderül majd lejjebb, amikor ugyanettől az időtől kezdődően névszerint felsoroljuk a rendelkezésünkre álló adatok alapján a betelepülő népelemeket. Ezek miatt tehát csak általános tájékozódásra jók a fent közölt nemzetiségi számarányok. Acsády maga is kevesli az öt évi gyarapodást, s ezért 445-re teszi - indokolás nélkül - a családok számát, amelyhez még mindkét összeírás alkalmával, kimaradtak címén, hozzátesz 20 %-ot, s így 1720-ban 534-re teszi a háztartások és 3204-re a lakosok számát. Ugyanakkor összeírtak a rác határőrségben 193 háztartást, amelyet Acsády az "50 %-os megyei átlaggal" kikerekít 290-re,

/1/ i.m. 32.

s e 290 háztartás lélekszámát 1740-re becsüli. Ezek után, szerinte, a "polgári és határőrnépség összes lélekszáma 4944-re tehető. Ebből magyar 95.3 %, szerb 4.7 %." /1/ Volt már az eddigiek során alkalmunk megfigyelni, hogy mennyit érnek az efféle számítások, most mégis ideiktatjuk a már a III. fejezetben idézett s az 1686 körüli időre vonatkozó Reizner féle 9000-es és a Pálffy-Budinszky féle 1722-i 9000-es népességi számokat, idevesszük még a szintén Pálffy-Budinszkyknál is szereplő 1715-i 5000-es lélekszámot /2/ és a Mendöl Tibor féle következő óvatosabb közlést: "Az 1715-1720-as összeírások idején ... Szeged népessége a katonasággal is alig érte el az 5000 főt./3/ Mindezeket azonban már részben az előző, részben ebben a fejezetben megcáfoltuk.

Magyarország benépesítése a poroszországi nagy telepítő mozgalomba illeszthető be, de nálunk belső telepítés helyett idegenek, elsősorban németek behozásával iparkodtak a török korszak idején keletkezett nagy népi űrt kitölteni./4/ Amint láttuk, a települési hullámok Szegedre is becsaptak, és 1715-ig, illetve 1720-ig erről összefoglaló képet akartunk megrajzolni. Ettől kezdődően nagyarányú bevándorlás indul meg, ezért az ideköltöző népelemeket a továbbiakban betelepülésük kimutatható rendjében, külön-külön tárgyaljuk.

/1/ i.m. 447.

/2/ i.m. 16.

/3/ Az új települési rend. Magyar Művelődéstört. IV. 172.-- Reizner i.m. I. 185. lapján ugyanekkor 67000-re becsüli a népesség számát, de ő nem ismerte az országos összeírás helyi eredményeit.

/4/ Hóman-Szekfü: i.m. 426. Passim.

1. Dalmaták.

A dalmaták szegedi letelepedésének adatait már az előző fejezetekben felsoroltuk, és ezek alapján itt csak néhány felfogást kívánunk újabb megvilágításba helyezni.

Reizner János igen határozottan állítja, hogy "a törökök kiűzése előtt Szegednek szláv nyelvű lakossága még nem volt."/1/ Ezzel ellentétben van, amit ugyancsak Reizner, könyvének ugyanazon lapján ír, hogy a ferencrendiek között 1655-től fogva dalmát hitszónok is volt. Ezt maga Reizner is észrevette, és azzal magyarázta, hogy Bács megyéből a dalmaták eljártak Szegedre a Havi Boldogasszony ünnepére, s ezért kellett Alsóvároson dalmát hitszónok. A magyarázatot nem fogadhatjuk el, mert a bucsu csak egy napig tart, és e miatt aligha tartottak itt egy idegen-nyelvű barátot. Különbösen a valóságot már az előző fejezetekben láthattuk, ezért itt nem is térünk ki Reizner állításának cáfolására. Megemlítjük azonban Iványi János kutatásának eredményét, amely már megegyezik az előbbi állításainkkal. Iványi ugyanis, szintén a gyöngyösi ferences kolostor egyik egykoru iratára hivatkozva, ezt írja, hogy a bunyevácok Boszniából és Dalmáciából költöztek Szabadkára és Szegedre./2/

Farkas Bertalan verses munkájában írja, hogy a szegedi ferencesek közül mindig kirendeltek Szabadkára egy-két barátot, hogy az ottani dalmata hívek ne szakadjanak el a nyájtól./3/

/1/ i.m. III. 14.

/2/ Szabadka szab.kir. város története. Szabadka, 1886. I. 89.

/3/ Szabadka sz. kir. város századjai. Szeged, 1842. 17. Jegyzet.

Ha most összevetjük mindazt, amit a dalmatákról az előző fejezetekben is elmondottunk, akkor megállapíthatjuk, hogy a dalmaták jelentős számban éltek Szegeden. Alátámasztja ezt az is, hogy mind a belvárosi, mind az alsóvárosi plébániákon használt egykoru rituálék példányai latin, magyar, német és dalmát nyelvűek. Ezek nélkül a szertartásokat végző, de a nép nyelvet nem értő pap nem boldogulhatott volna.

Szegednek tehát kimutathatóan volt dalmata lakossága, csak az a kérdés, hogy milyen számban éltek a városban. Erre vonatkozóan Pap Jánosra hivatkozunk, aki dátum nélkül, de a szöveg alapján az 1723. évre érthetően, azt írja, hogy "a majdnem mind német és dalmát ajkú palánki hivek a magyar prédikációról elmaradoztak, sőt az Ur szineváltozása ünnepén a magyar hitszónoknak egyetlen hallgatója sem akadt."/1/ A palánki plébánia anyakönyvei azonban nem igazolják Pap Jánosnak ezt az állítását, hogy a Palánk népe majdnem egészében német és dalmata volt. Ellenben statisztikailag sokkal könnyebb lenne kimutatni, hogy a lakosság nagyobb része ott is magyar volt, mert évről-évre több jó magyar nevet jegyeztek be az anyakönyvekbe. Az azonban lehetséges, hogy a magyar nyelvű szentbeszédnek nem igen akadt hallgatója, mert azok a lengyel és tót piaristák, akik az anyakönyvekbe a Hunyadi-t Hunatej-nek, a Csukonyi-t Sukini-nek, a Szabó-t Czapo-nak, az Apczy-t Aperzi-nek, a Zilahi-t Szilhy-nek, az Eperjesi-t Epegiesnek, a Veresernyés-t Verternyesi-nek írták, azok talán olyan magyar nyelven szónokoltak, amelyet nem igen lehetett megérteni.

Mindenesetre 1715-ben 4, 1720-ban 8 dalmata polgári lakost tudunk csak kimutatni Szegeden./2/ Ha azonban az összeírásban követett és már ismertetett szempontokat is figyelembe vesszük, akkor sem tudjuk

/1/ A piaristák Szegeden, stb., i.m. 42.

/2/ i. adóösszeírás, u.o.

a szegedi dalmaták 18. századeleji számát oly magasra becsülni, hogy elfogad hassuk Pap János állítását. Ennek igazolására ideiktatjuk a belvárosi plébánia Születési Anyakönyvének dalmát eredetű sejtető családneveit az 1713-1748 közötti időből. Az évenkénti születések számából természetesen csak hozzávetőleges következtetést vonhatunk le a Szegeden élő dalmaták számarányára vonatkozóan. A dalmátnevű bejegyzések különben a következők /1/ :

- 1713 : Antalovich Erzsébet, I. 7.; Babitsch Antal, I. 4.
- 1714 : Marianovich Judit, I. 28; Paulikovich Ferenc, I. 35; Szlabopasich Mihály, I. 28; Tunich Margit, I. 13;
- 1715 : Galvity Márk, I. 74; Oszepovich Erzsébet, I. 61; Phillipovich Márk, I. 59; Siskovich Lucia, I. 64;
- 1716 : Diakovity Magdolna, I. 77; Hallabarich Pál, I. 66; Kaity Mihály, I. 82; Slabopasity János, I. 95; Slabopasity Mihály, I. 89; Zajkovics Keresztély, I. 78;
- 1717 : Damianovity György, I. 77; Gabrity Ágnes, I. 99;
- 1718 : Dudovics László, I. 144; Halaburics Katalin, I. 127; Schulbosich Anna, II. 13;
- 1719 : Sajnovics Ferenc, I. 195; Szlabopasich Katalin, I. 184;
- 1720 : Bajkovics Lukács, III. 10; Dianovics Mátyás, III. 7; Damianovits Katalin, III. 7; Gyuristics Margit, III. 10; Jolkovics Ferenc, és Lőrinc, III. 5; Lalic Márta, III. 4; Paulikovics Péter, III. 2; Somsics János, III. 11;
- 1721 : Bajality László, III. 25; Kataczity Má-

/1/ A név után irt számok az anyakönyv kötet- és lapszámát jelentik.

- tyás, III.29; Lality Katalin, III.33; Sel-
hovity Zsuzsanna, III.26;
- 1722 : Csanyity Erzsébet, III.36; Dianovity An-
drás, III.56; Dianovity Péter, III.49; Ka-
ticsity Pál, III.59; Kaity Jakab, III.46;
Lality Magdolna, III.53; Sainovity Mária,
III.49; Szvility Péter, III.36;
- 1723 : Akity Antal, III.76; Bajality András, III.
84; Bajality Antal, III.72; Kozarovics Ág-
nes, III.69; Szvility Mihály, III.77;
- 1724 : Adamovity Gábor, III.112; Balaskovity An-
na, III.93; Diposovity József, III.97; Da-
nics Gergely, III.92; Kopercity Anna, III.
102; Katicsics Anna, III.95; Kukics Erzsé-
bet, III.92; Lality Borbála, III.96; Sis-
kovity Márton és Klára, III.94; Minsity
Péter, III.92; Padhrovics János, III.99;
Szicsics Katalin, III.107;
- 1725 : Bajkovovity Jusztna, III. 118; Bajality
Anna, III. 113; Cvility Margit, III. 136;
Dianovity Julia, III. 114; Dialovity Anna, III, 113;
kazarovity Margit, III.131; Siskovity Ág-
nes, III. 125; Paulokovity Mihály, III.130;
Paulokovity Mária, III.117; Polyakovity
Margit, III.115; Rodics Margit, III.118;
Stradlics Márton, III.119; Schaits Sebes-
tyén, III.114; Tudovics Rudolf, III.135;
- 1726 : Alexovics Erzsébet, III.158; Bakics Ferenc,
III. 156; Csovity Anna, III.138; Danics Er-
zsébet, III. 141; Koprity Miklós, III.158; Ka-
ticsics György, III.147; Lality Simon, III.
158; Lality Gábor, III. 145; Olejsovics Er-
zsébet, III. 159; Paulokovity Mária, III.155;
Papalovics György, III. 152; Roschics Anna,
III.142; Sajnovity Anna, III.160;
- 1727 : Adamovics Imre, III.163; Bajolity Borbála,
III.182; Dimovics András, III. 182; Kanics
István, III. 183; Kosalovits Anna, III.181;

- leovity Anna, III. 169; Osznovity Mátyás, III. 164; Tiszusity János, III. 171;
- 1728 : Bajality Anna, III. 191; Dimovics András, III. 182; Kanics István, III. 183; Kosalovics Anna, III. 181; Leovity Anna, III. 169; Osznovity Mihály, III. 197; Paulovics János, III. 192; Szvility Márton, III. 203; Sovity János, III. 201; Sivkovity Mária, I III. 187; Slabopasity Ilona, III. 185;
- 1729 : Dianovics József, III. 212; Lukity István, III. 228; Osznovity Márton, III. 213; Pokrity Ádám, III. 214; Sajnovics Anna, III. 231; Szirovity Katalin, III. 225; Tutovics Mária, III. 212;
- 1730 : Bajality Mária, III. 259; Dianovity János, III. 252; Kanics Imre, III. 259; Kosasovity József, III. 241; Katicesity Mátyás, III. 239; Sitkovics Mária, III. 258; Szlabosity Ágnes, III. 263;
- 1731 : Alexovics Terézia, III. 268; Bajality Ádám, III. 290; Dianovity Anna, III. 182; Daykity Mihály, III. 279; Kanics Mihály, III. 270; Lality Ágnes, III. 277; Marianovity Margit, I III. 270; Paulikovics Ferenc, III. 273; Pappics Mária, III. 268; Sajnovity Katalin, III. 287; Stijsanics József, III. 269.
- 1732 : Andrasovics Antal, III. 300; Balits Katalin, III. 313; Bumanics Mihály, III. 310; Bagics Farkas, III. 291; Lality Terézia, III. 300; Pagrics Katalin, III. 304; Pokrity Julia, III. 300; Slopatty László, III. 303; Szlabopasity Magdolna, III. 301;
- 1733 : Budics Ilona, III. 334; Bajality Mária, III. 333; Dankovity Ágnes, III. 333; Gyurics Imre, III. 325; Kosznovity Anna, III. 321; Laidkovity Terézia, III. 333; Mutasovity Ludmilla, III. 334; Osznovity János, III. 330; Oszlovity Klára, III. 321; Pagrics Katalin, III.

- 301; Pokrity Julia, III. 300; Sinkovity Erzsébet, III. 343; Sebedics Márta, III. 343; Sukics Imre, III. 335; Smotovics Erzsébet, III. 323; Szility Klára, III. Szlabopasity Mária, III. 319; Taics Rozina, III. 331;
- 1734 : Antalovity Terézia, III. 367; Agnity Ágnes, III. 355; Bumanics Mátyás, III. 365; Gyurics Antal, III. 347; Katicsity Imre, III. 370; Koprity Magdolna, III. 360; Lality István, III. 372; Lality Borbála, III. 352; Svility András, III. 374; Serbelity Anna, III. 363;
- 1735 : Anikity István, III. 401; Albanovity Terézia, III. 392; Bajality Ágnes, III. 385; Gyurits Erzsébet, III. 389; Ivánkovits György III. 400; Kapitanovits Mária, III. 389; Marianovity Katalin, III. 388; Matasovity I István, III. 376; Pokrity Péter, III. 388; Szlabopasity György, III. 383.
- 1736 : Alexovics Sámuel, III. 412; Buricsity Máté, III. 428; Bagics István, III. 424; Dianovics Anna, III. 430; Tudovics Erzsébet, III. 432; Kukity István, III. 438; Katicsics Antal, III. 417; Sebesity Erzsébet, III. 434; Szlabopasics Péter, III. 419;
- 1737 : Bajality István, IV. 50; Dugonics Éliás, IV. 40; Kuskovics Ilona, IV. 43; Klumovity Antal, IV. 36; Kirovicsics Borbála, IV. 25; Morianovics Rozália, IV. 23; Szabo-Pasity Katalin, IV. 49;
- 1738 : Bugovity Tamás, IV. 90; Balokovity Mátyás, IV. 53; Catisity Péter, IV. 74; Gavnics Sebestyén, IV. 94; Kokity Antal, IV. 89; Katisity Magdolna, IV. 68. Kolarovity György IV. 64; Pokrity Márton, IV. 93; Sinkovics József, IV. 62; Szlabopasity Anna, IV. 63; Todority Mária, IV. 91.

- 1739 : Arics Erzsébet, IV. 126; Dugonity Katalin IV. 133; Solakovity Teréz, IV. 133; Szlabopasity István, IV. 119; Szlabopasity Róza, IV. 116; Viddics Antal, IV. 113.
- 1740 : Alexovity József, IV. 140; Babics Rozália, IV. 139; Dugonity András, IV. 153; Havopasity Katalin, IV. 154; Jakobovity Katalin, IV. 145; Kaity Mihály, IV. 152; Kokity József, IV. 150; Katicsity Pál, IV. 141; Munkacsovity András, IV. 156; Martinovity József, IV. 139; Pancsarovity Bernát, IV. 149; Rékasity János, IV. 157; Stevanovity Lőrinc, IV. 148; Simity Gábor, IV. 141; Sokcsevity Anna, IV. 136; Szabopasity János, IV. 144;
- 1741 : Bority István, IV. 181; Bajolity Agnes, IV. 166; Balaskovity Anna, IV. 162; Budnicsity Mária, IV. 159; Gabrity Jozefa, IV. 163; Kollity András, IV. 191; Katicsity Eliás, IV. 177; Kanovity Antal, IV. 169; Lality Mária, IV. 189; Machasovics János, IV. 164; Orlandity Zakariás, IV. 167; Sinkovics Anna, IV. 167; Szlabopasity Ilona, IV. 170; Szlabopasity Katalin, IV. 161;
- 1742 : Kollárovity Rozália, IV. 226; Marianovity Gergely, IV. 206; Savospasity András, IV. 227; Vidovity Antal, IV. 250;
- 1743 : Antalovity Agnes, IV. 242; Dugonity Borbála, IV. 268; Gyurity István, IV. 271; Gabrity Katalin, IV. 257; Katicsity Erzsébet, IV. 263; Kokity Katalin, IV. 254; Kollarovity Rozália, IV. 250; Kozakovity Katalin, IV. 249; Osznovity Julia, IV. 244; Sinkovics Apollonia, IV. 238; Stanity Pál, IV. 237; Vidovity Antal, IV. 250;
- 1744 : Alexity Katalin, IV. 298; Anikity Katalin, IV. 296; Bosity Mátyás, IV. 276; Gyurity Márton, IV. 295; Gyurity Ádám, IV. 294; Kozarovity Márton, IV. 297; Kokity Mihály, IV. 294; Ko-

- vácsics Ferenc, IV. 291; Marianovity Márta, IV. 298; Pokrity Márton, IV. 282; Petrovics Éva, IV. 277; Sinkovics Erzsébet, IV. 296; Slabopasity Gáspár, IV. 272; Keits Antal, IV. 293;
- 1745 : Agosity Márton, IV. 324; Bajality Dávid, IV. 328; Dugonity Adám, IV. 326; Deanovity Anna, IV. 305; Fendrics György, IV. 310; Jakobovity Mátyás, IV. 325; Kollarovity Katalin, IV. 317; Lakity Imre, IV. 324; Letovics Brigitta, IV. 322; Spasity Margit, IV. 319;
- 1746 : Bosity Imre, IV. 352; Katiccity Margit, IV. 331; Lilics Ferenc, IV. 345; Lólit Ágnes, IV. 329; Polakovity Magdolna, IV. 340; Polics Imre, IV. 338;
- 1747 : Dianovics Anna, IV. 359; Gibics Anna, IV. 371; Marianovity Ágota, IV. 374; Szukovics Ferenc és Péter, IV. 375;
- 1748 : Anikity Eliás, IV. 410; Bajality Mátyás, IV. 397; Gallovics János, IV. 416; Gabrity Jakab, IV. 410; Gabrity Márta, IV. 399; Katiccity Felicián, IV. 402; Kokity József, IV. 401.

A születések száma az 1713-1748 közötti időben 301. A születések évi átlaga a kimutatott 35 év alatt; 9. A dalmaták ha 20-25 családdal voltak képviselve egy-egy időpontban, akkor is jelentős lehetett a számuk, hiszen Szeged a 18. század elején még kislélekszámu település volt. 1748 után már számuk egyre jobban csökken, amit az anyakönyvi bejegyzések igazolnak a legjobban. Megállapításunk szerint a 18. század első felében volt a legnépesebb a szegedi dalmatatelep, ezért is közöltük ennek a kornak a születési adatait.

Reizner szerint 1735 táján "a felszaporodott dalmaták iskolát követeltek, így létesült 1739-ben a dalmata iskola, melynek tanítója Katachich János volt." /1/

/1/ i.m. III. 265.

Ebből annyi a tény, hogy 1739-ben a tisztujtításon dalmát tanítóvá választották Katacsich Jánost, azonban dalmát iskola sosem volt Szegeden. Különben a tanító egyben kántor és egyházfi is volt. Ugyancsak Reizner írja, hogy a dalmát "lakosság házasodás révén és a magyar társadalom hatására csakhamar elmagyarosodott és a dalmát fiuk magyar iskolába jártak."/1/ De ha a Palánk lakossága "majdnem mind német és dalmata volt", akkor a magyarságnak hogyan lehetett volna itt ilyen erős beolvasztó hatása?

Arra, hogy a dalmatáknak Szeged város közigazgatásában különleges helyzetük volt, Tápay-Szabó László hívta fel a figyelmet; a "szegedi négy nemzet" egyike a dalmát volt./2/ A török kiverése után a városban nem akadt egyetlenegy írástudó, még kevésbé jogtudó ember, és ilyen adottságok között szervezték meg Szeged közigazgatását "nemzeti" alapon. Ez azt jelentette, hogy megkülönböztették a magyar, német, dalmát és rác nemzetet, s e "négy szegedi nemzet" alkotta a Communitast; a hivatalokat azután "nemzeti" alapon, egymás között arányosan szétosztották. Így volt ez 1747 aug. 23.-ig, amikor Mária Terézia a város lakosságának négy nemzetre való tagolását megtiltotta./3/

A dalmatákat általában a bunyevácokkal azonosítják. Ezeket még a szerbek előtt telepítették le a Bácskába, valószínűleg Dalmáciából, de ott nem dalmátnak, hanem horvátnak nevezte magát a nép. Miért vett fel új nevet új környezetében? A bunyevácok sem antropológiai, sem etnográfiai, de nyelvi tekintetben sem azonosak Dalmácia törzslakosságával, bár délszlávok és katolikusok. Még nehezebb kérdés a sokác nép hovatartozása. Különben azt nevezték dalmatának, aki délszláv nyelven beszélt és katoli-

/1/ u.o.

/2/ A szegedi négy nemzet. Kalangya, 1932. dec.

/3/ u.o. Passim.

kus volt. Ha egy óhitű szerb katolizált, akkor a szegedi felfogás szerint dalmatává vált. Pl. a Csaldy-család egyik ága rác volt, a másik dalmata. A Dugonicsok bejövetelükkor bizonyára rácok voltak, de katolizálásuk után /1730 körül/ már a dalmaták közé számították őket./1/ Sokácz Katalin, Szabó György felesége,/2/ dalmatának számított, pedig a neve bizonyítja, hogy nem dalmata volt.

Ha összegezzük az eddig elmondottakat, akkor megállapíthatjuk, hogy az 1715-, 1720-i összeírásban kevés dalmata van a város polgári lakosságában, az anyakönyvekből azonban arra következtethetünk, hogy a korabeli népességben jelentősebb számmal lehettek képviselve. Általánosságokba azonban nem nyugodhatunk bele, bár az 1720 utáni polgárosítottak lajstromában alig találtuk a dalmatáknak nyomát, tehát igen kevés adattal tudnánk az elmondott általánosságok körét szűkíteni. Tény, hogy a dalmatáknak a 19. század közepére nyoma veszett: részben felszívódtak vagy kihaltak, részben pedig 1777 után áttelepültek Szabadkára.

/1/ u.o. Passim.

/2/ Belvárosi plébánia: Születési Anyakönyv;
1718. XII. 8.

2. Szerbek.

A szerbek nyolc hullámban települtek be Magyarországra. A nyolcadik, az utolsó nagy bevándorlás 1690-ben, Belgrád török-kézre kerülése előtt történt, /1/ a folyamat azonban később sem szűnt meg. Ami ezzel kapcsolatban szegedi vonatkozásban bennünket érdekelhetett, azt már a megfelelő helyen elmondottuk; a 18. századtól kezdődően pedig a következőket adhatjuk:

Iványi Zoltán nyújtott először tájékoztatást arról, hogy a rácok mikor és hogyan kerültek Szegedre. Véleményét Reizner is elfogadta, /2/ és azóta úgy tudjuk, hogy a rácokat Petrovics Novák kapitány 1687-ben hozta a városba. Tény, hogy Petrovics 1687. júl. 3-án ajánlatot tett a rác határőrség megszervezésére, de az egyáltalán nem valószínű, hogy az ígért 10.000 szerb még abban az évben meg is érkezett. Felvetődik ugyanis a kérdés, hogy miből tápláltak volna ily nagy tömeget, hiszen az egész vidék néptelen volt, de Szeged lakossága is csak néhány száz főre rugott: a megmivelt föld 1000 katonát sem tudott volna táplálni. A szegedi szerbekről oklevéli adataink ugyan csak a 18. század elejétől kezdődően vannak, de számuk ekkor sem lehetett párszáz főnél több, még kevésbbé hihetjük, hogy korábban már 10.000-en katonáskodtak Szegeden. Különben, amíg a rác kapitány ajánlata a hivatalos utat megjárta, addig évek teltek el; de ismeretes is, hogy a rác határőrséget csak 1702-ben szervezték meg. /3/

/1/ Dániel György: A magyarországi szerbek településtörténete. Tiszatáj, I. 2. szám.

/2/ i.m. I. 104-108.

/3/ Hóman-Szekfü: i.m. IV. 261.

A rác "nemzeti katonaság" nagyrésze a Palánkban, kisebb része pedig a külvárosokban volt elszállásolva. A Palánkban azonban polgári személyek is laktak. Mindenki, aki a várban élt, a várparancsnok joghatósága alá tartozott, természetesen a palánki rác katonaság is. Mivel nehéz megvonni a határt a katonai és nem-katonai érdek közt, mindaddig, amíg a városi adminisztráció véglegesen ki nem alakult, a katonai parancsnok intézkedett polgári ügyekben is a leghatásosabban. Számtalanszor előfordult, hogy a városi hatóság, sőt a kamarai előljáró rendelkezéseivel szemben a katonai parancsnokhoz fordultak a polgári felek. Ennek a parancsnoksága alatt voltak a rác "nemzeti katonák", akik különben polgári foglalkozást is űztek, de közterhet nem viseltek./1/ 1710 táján pl. a kun puszták egyrészét a szegedi "göbolyös rácok" bérelték a német lovagrendtől; a majsai pusztának ugyanekkor Szubó rác hadnagy volt a bérlője. 1716-ban azonban, három tanácsnok nevére iratva, már a város bérli Ágasegyházát és Majsát, mert inkább a szegény lakosok használják, hogysen egy-két kereskedő gaz-rácok maguk hasznára birnák."/2/ A szóban lévők bizonyára a határőrség tagjai voltak. A "nemzeti katonaság" tagjainak legnagyobb része háztulajdonos volt, pl. 1718-ban az itt állomásozó 294 határőr közül 240 saját házában lakott./3/ Mivel a határőr csak a háboru idején katonáskodott, ezért a békés világban nem sokban különbözött a polgártól.

Ebbe a rác "nemzeti katonaságba", valószínűen már a megszervezése utáni első években, kerültek magyarok, sőt németek is. 1720-ban a tiszai rác határőrséget is összeírták Szegeden, és a 193 határőr-háztartásból Acsády 94-et talált névszerint ma-

/1/ Acsády I.: i.m. 447.

/2/ Reizner János: A régi Szeged. Szeged, 1884. II. 86.

/3/ Reizner János: Szeged története, stb., i.m. IV. 296-309.

gyarnak./1/ A határőrség volt tagjai értekezésünk szempontjából csak akkor vehetők figyelembe, amikor átlépnek a polgári rendbe.

Az 1715-i összeírás alkalmával a következő szerbeket találjuk Szegeden /2/:

Csaldi Ferenc, Illia István, Rako Mihajlovics, Nesko Zsivkovics, Szubo Csurcsia, Jovan Božitovac, Riszto Banics, P.Zagorcsanin, Gavriló Rais, Franciscus Kora, Joannes Illia, Csiro Szacsin, Gavrillo Cserveny, Szivko Radikovics, Jovan Pevalicsa, Petrus Mali.

1718. aug. 29-én a határőrségből 102 katonát elbocsátottak, /3/ akiknek egyrésze polgárosítását kérte. Részben ez az oka annak, hogy az 1720-i adóösszeírás alkalmával már több szerb polgárt találunk, mint 1715-ben, noha a szerb polgárok közül is számosan elköltözhettek. Egyébként 1720-ból a következő szerb polgári egyéneket tudjuk kimutatni /4/ :

Franciscus Csaldy, Stephanus Illia, Joannes Illia, Temesvary Miko, Franciscus Ilia, Szabo Csurcsia, Pavó Zagorcsany, Jovan Bositovac, Sztanko Sterlinice, Gavrillo Cserveny, Jovan Krucsics, Petrus Karlocsany, Sztanko Csahovac, Gyuro Min, Stipan Lipovac, Elias Gavrillo, Sivan Csongradac, Nicola Mosakovics, Sivko Buzacsia, Radojca Bugarin, Grujo Szilacsin.

Természetesen, nem hihetjük, hogy a szerbeknek mind az 1715-i, mind pedig az 1720-i kimutatható száma egyezik az ittélők tényleges számával; ennek indokolását azonban elhagyjuk, mert arra már a jelen fejezet általános részében kitértünk. Kétségtelen azonban, hogy ha számukat nem akarjuk túlozni, akkor tartózkodunk a feltevésektől.

1720-1740 között a Tanácsi Jegyzőkönyvek /5/

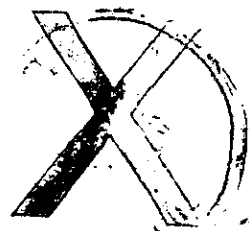
/1/ i.m. 196.

/2/ i. összeírás, u.o.

/3/ Névсорuk: Reizner J.:i.m. IV. 295-296.

/4/ i. adóösszeírás, u.o.

/5/ Szegedi Városi Levéltár.

szerint a következő szerbek léptek be a polgári rendbe:

1724 május 26-án: Ifju Mendebaba,
1724 december 18-án: Dono Lázár, Dono Arszo,
1729 október 9-én: Marodi Marko,
1736 augusztus 17-én: Radojcsics Péter.

Igen valószínűtlen, hogy két évtized alatt, amikor a város éppen a legerősebb fejlődésben volt, csak 5 szerbvel gyarapodott volna Szeged lakossága. Bizonyos, hogy 1720 után sok szerb települt a városba, de azok nem siettek polgárjogot kérni, hanem vagy ők maguk, vagy utódaik 10-20-30 év múlva azon a címen kérték és kapták meg, a polgárlevelet, hogy ők, illetve elődeik már 1719 előtt is itt éltek Szegeden.

Ha a 40-es évek polgárfelvételeit átnézzük, még meglepőbb eredményt kapunk, mert csak egy szerb szerepel a lajstromban: Csombác Pál, akit 1748 márc.21-én vettek fel a polgárok közé. Hitelesen megállapítható azonban, hogy 1742-ben egyszerre 81 szerbet vettek be a város polgárai közé. Ennek a története a következő /1/ :

A "Hadi Tanács" elhatározta, hogy a rác határőrséget feloszlatja. Szept. 3-ig minden rác határőrnek meg kellett gondolnia, hogy belép-e a polgárok sorába, vagy továbbra is megmarad a határőrség kötelékében. Utóbbiak továbbra is katonák lehettek, de más helyőrségbe kellett menniük. Szept. 9-én a vár udvarán sorakoztatták a határőrséget Fábry ezredes, parancsnok, Kostka hadbíró, Temesváry András városi bíró és Kárársz Miklós jegyző előtt. Felolvasták a "Hadi Tanács" rendeletét, megmagyarázták magyar és rác nyelven, s aztán egyenként megkérdezték, kinek mi a szándéka.

Radoszavlovith Sztoján hadnagy, Rác Mihály zászlós, Trifon Subin, Görögh Ádám, és Csicsanov Jován köz-katonák nem akartak polgárok lenni. Ezek a városban

/1/ Tanácsi Jegyzőkönyv: 1742. szept. 10.

maradhattak addig, míg ingatlanaikat eladták, s azután el kellett távozniok Szegedről. Ellenben ott nyomban felvették polgároknak a következő rációkat:

Halaburity György, Szava Csanadacz, Gaja Mitro, káplár, Ivan Fisity, Nesztor Kassansicz, Fosa Pop, Gyuka Szlabopasity, Szima Szentanin, Jurin Szimin, Sztanko Mikosovity, Szimo Josipon, Janko Alexin, Petrus Aranitov, Stephanus Bohoszlave, Laszlo Gaivity, Stojan Gerkovics, Lazar Gerkovics, Nikolaus Csongradi, Marcus Pethith, Riszta Gaborov, Jovan Gerkov két fiával, Abraham Alexity, Damian Pakoszky, Lazar Pakoszky, Gyuka Milovanov, David Sivity, Riszto Paranov, Ante Gloianszky, Lazar Turnyai fivérével, Zsivan Damianovity, Theodor Damianovity, Szteja Csaverlovity, Szimo Csaverlovity, Ilia Damianovity, Riszto Milutinov, Atyim Szpaseovity, Josim Jablanov, Stepan Damjanovity, Szteja Szavity, Joan Hajvaszev, Stepan Hajvaszev, Gajo Radivojevity, Mihajlo Milosanov, Joannes Klaity, Szavo Klaity, Sztojko Tuczak, Miat Mility, Filip Mility, Rác Miklós, Vaszo Maly, Antun Funisity, Pavel Szirovityin, Boja Palkovityen, Ravisan Mility, Stepan Mility, Petrus Russaity, Stepan Medenbabity, Sztocsa Ifkoff, Zsifko Popadity, Gyurka Palkovity, Iván Elczity, Riszta Milkov, Sztanissa Zsifkovity, Iván Zsifkovity, Osztoja Veszelinovity, Mila Gluakovity, Szava Szoralov, Arszo Karanov, Jovan Mihalcsity, Gergo Szalabopasity, Zsivan Karanov, Janko Martonossan, Pava Usity, Izak Vrassality, Raiko Sztojachinov, Illia Zsivanov, Nesza Tomin, Petar Sztanissin, Moisilo Jansity, Abraham Jansity, Joszim Csongradin, Maxim Csongradin, Petar Vossity, Elia Vossity, Mittler Osztoin, Gyurad Szermacz, Jovan Veszelinovity, Vuka Pajoszlanovity, Lazar Pajoszlanovity, Thodor Kollar, Jovan Stanissin, Orban Mihály özvegye, Orban Mihály fia, Mihály, Arszo Vukoszavity, Mihajlo Vukoszavity, Martinus Szlabopasity, Marko Mendebabi, Kresztan Hadnagj, Szavo Pogasity, Daka Ferenc és ifjabb Daka Ferenc, Andreas Petra, Gregorius Borbola, Michael Farkas, Josephus Matha, Osztoja

Vlasity, Marko Vlasity képlér, Szavo Panity, Jovan Vlasity, Nicola Vlasity, Sigismundus Horváth chyrurgus, Andreas Maurer, Nicola Gali, Joannes Gali, /az előbbinek apja/, Jovan Rosaity, Joseph Rosaity, /az előbbinek apja/, Joszim Brczan /Felsővárosról 1931-ben költözött át Jugoszláviába./

Említettük, hogy ez alkalommal 81 rácot vettek föl polgárnak, s itt mégis 122 nevet soroltunk fel. A 41 főnyi különbségből azonban le kell számítanunk 6 magyart és 1 németet, a többi 34 új polgár pedig nem volt ott a föl vételkor, hanem talán a táborban, és az apja, vagy fivére iratta be a felvett polgárok közé.

Ha az eddig ismertetett rác családok listáját nézzük, akkor feltűnik, hogy hiányzik pl. Rakity Ignác, aki csaknem két évtizedig képviselte a rácokat, a Tanácsban, hiányzanak a rác papok, holott ezek kétségtelenül polgárok voltak, de hiányzik a rác püspök nyoma is, pedig abban az időben Szeged rác püspöki székhely volt. 1695-ből Szalay László megemlíti Drobnjak Jeftim szegedi rác püspököt./1/ Hiba lenne ebből arra következtetni, hogy már akkor tekintélyes számú rác volt a városban.

Reizner említi, hogy 1730-ban a szegedi rácok tömegesen tértek át a katolikus vallásra./2/ Bizonyosságul hivatkozik a "Tanácsi Jegyzőkönyv" 564. lapjára. Ott azonban szó sincs erről, s a jegyzőkönyvek másutt sem tudnak hasonló dolgokról, sőt ennek a nyomát a katolikus plébánia anyakönyveiben sem találjuk meg.

Tudomásunk van azonban arról, hogy időnként a rácok tömegesen hagyták el a várost. Ugyanis 1752-ben a Helytartótanács kimutatást kért Szeged városától, hogy az utolsó években kik és hova költöztek el el a városból. Szeged város az 1752. aug.10-én kelt

/1/ A magyarországi szerb telepek. Pest, 1860. 40.

/2/ i.m. III. 30.

jelentésében a kivándorlást a gyakori árvízzel magyarázza./1/ A polgárosított "nemzeti katonaság" tagjai közül is többen elhagyták a várost, mert a töröktől visszavett Bánátban a dohánytermeléssel jól boldogulhattak. A felterjesztés felsorolja a rác családok letelepedési helyét 1745-50 között.

Deszken telepedtek le: Vaszo Glavatin, Sztoin Jerkov, Stepan Jerkov, Riszto Gabrovity, Lazar Czvein, Ivan Elcsity, Jovan Csanády, Marko Rakasin, Stepan Szubossa, Zsivko Mility, Koszta Hadnagy, I-lia Jovicsity, Mitar Radojcsics, Sztojko Gyuko, Mihajlo Gyukovics, Arszo Gabrilovity, Ivan Tucsak, Petar Gyurasin, Boja Gyurisin, Milos Protopop, Mitar Glavacs, Petar Pepity, Pavko Novko, Zsivon Borsos, Janko Vukov, Bozss Radoszlavov, Sztojan Telecsanin, Stepan Perszanov, Marko Szubassa, Joszim Perszanov, Monir Pericsics, Ivan Kolity, Jovan Sztarcsin, Mihajlo Rudity, Mojsilo Vukoszavlevity, Radosa Vásárhelyi, Vászo Bogasics, Ivan Szirovicza.

Ezek mind polgárok voltak Szegeden. A város tehát rövid pár év alatt 38 rác polgári családot adott Deszkeknek. Ugyanebben az időben Szegedről a következő rác zsellérek költöztek Deszkekre:

Ivan Glovako, Janko Nadlacsanin, Sztojan Vlach, ... Popovics.

Százegyháza községbe telepedtek át a következő rác polgárok:

David Zsivity, Sztojko Pein, Sztojan Miladin, Malenica Min, Petar Zomboracz, Vaszo Sztanimir, Zsivon Bilanszky, Szmiracz Sztanko, Sztoján Medenbabit, Sztanimir Gyalinác, Joszim Jablonovity.

Szentivány községbe költöztek a következők:

Marko Szubassa, Mihajlo Szviracz, Mali Nedelko, Mihajlo Glavakov, Jovan Belezna, Veszelin Sztaracz, Jovan Gloakov, Gabriel Ognanovity, Sztojan Martonosanin, Marko Becsejac, Anta Torkity, Petar Magyara-

/1/ Tápay-Szabó László közlése. Budapest, 1935.

csics, Janko Nadlacsanin, Sztojin Zsivkovics, Ivan Rusztin, Atanaczko Vaszin, Mali Vaszin, Marko Perezslaj, Stevo Zemlecsanin, Jovan Mamurity.

Buzsákra költöztek:

Jovan Vaszin, Jovan Szubin, Mihály Vaszin, Jovan Rikasanin, Vaszo Pivalicza, Arszo Koronov.

Szőregre telepedtek a polgári rendből:

Thodor Kollarov, Lucas Thomin, Jefta Szubity, Ignac Uszity, Jovan Jerkovity.

A zsellérek közül:

Nicola Vlah, Pavo Uszity.

Gyalára telepedtek le a polgári rendből:

Radivoj Gaja, Czvejan Vlah, Ninko Gyurin, Lazar Gajn, Pavel Vasily, Mihajlo Szlubopasity.

Zsellérek:

Szavo Szaralov, Joszim Roszaity, Nicola Nyiri.

Martonosra költöztek a polgárok közül:

Boja Palkovity, Iszak Vracsalics, Lazo Turnaity, Moso Marko, Stevo Turnaity, Maxim Marko, Stevo Bogoszavlevity, Rado Abrahamovics, Stevo Damianovity, Ilia Boszity, Rako Sztojanovity, Panta Csonka, Szimo Milutinov.

Zsellérek:

Alexa Rupity, Jovan Turnaity, Petar Zsambác.

Kanizsa kamarai mezővárosba költözött:

Marko Pain, Anta Szavin, Luka Bogoszavlyevity, Grubo Barjaktar polgár.

Temesvárra Dimitr Jepur zsellér költözött, míg Erdélybe Stevo Csaverlov ment, ez később vissza is jött.

"Szent Mária" kamarai mezővárosba /a későbbi Szabadka/ Nikola Pokrity, Moso Szlabopasity polgárok költöztek.

Ujvidékre: Mility Joszimovity, polgár.

Törökországba: Stevo Trpko, polgár.

Temesi bánóságba: Nikola Iván, Lazo Russin, zsellér.

Ismeretlen helyre költözött a polgárok közül :

62.14, Steity Ráko: 2.75, Nikolity Emánuel: 16.50, Tersity Mihály: 5.25, Kara Vászó: 5.05, Zsivkovics Uros: 5.25, Jerasovics Demeter: 2.75, Csaverlovics Péter: 4, Vukovics József: 4.40, Maximovics Mojsiló: 7.79, Radicsovity Demeter: 7.42, Lauszovics Vaszil: 34.81, Zsivanovics Péter: 5.25, Szekula Tódor: 4, Rakics Ignác özvegye: 2.75, Peity János: 4, Deák Pál: 13.35, Sztoikovics Tamás: 9.60, Panity Manó: 4.40, Perszanovity Péter: 4.-, Nedin Péter: 4.-, Veszelinovics János: 8.12, Raniszavlevity Antal: 2.75, Lallasovity János: 4.40, Zsambász Pál özvegye: 5.98, Nessity Ádám: 6.5, Zsivanovics Atanaczko: 3.15, Csamurly Miklós: 12.44, Panity György: 7.73, Popovics Antal: 8.20, Mihalicsics János: 4.21, Karanovity Gyuro: 12.27, Kecskeméthy Mihály: 4.40, Miján János: 12.96, Krsztin Riszto: 2.50, Krsztin Péter: 2.50, Gyurisics Jovan: 4.85, Sztranyi Miklós: 8.10, Plaskovics Szavo: 9.45, Pakasky Lázár: 12.10, Pakasky Péter: 11.52, Pakasky Jovan: 8.89, Pakasky Gergely: 10.23, Pakasky Tódor: 16.02, Pakasky György: 5.65, Prioszký Arszo: 2.50, Vlaiko Sztojso: 2.75, Nedelko János: 9.40, Nedelko György: 4.38, Veszelyity Jovan: 5.75, Petrovity Pávó: 9.90, Nikolity János: 3.75, Szaniskovics Péter: 3.39, Zsivanovics Illés: 3.-4, Nedelko Lázár: 3.15, Utornik Mihály: 4.15, Damjanovity Illés: 13.55, Alexin János: 5.75, Abrahamovics Antal: 3.-, Zsivkovics Miklós: 3.25, Marjanovics Arszo: 9.52, Zseravicz György: 9.14, Pivalicza Zsivan: 2.89, Vlasity Péter: 3.50, Vlasity Tódor: 2.75, Vlasity István: 4.40, Vlasity Péter: 3.90, Vlasity Kozma: 3.85, Vlasity Márk: 4.94, Panity János: 3.92, Panity Szavo: 2.93, Vilovlovity Arszo: 3.57, Janatov Gyuro: 11.-2, Jerkovics Szavo: 7.-7, Szimin Tódor: 3.15, Vilovlovity Vászó: 4.22, Damjanovity Janko: 2.50, Joszimovity Mitár: 14.-42, Jvicza Pál: 2.50, Utornik József: 4.48, Missin Szavo: 3.23, Perisics Mihály: 4.35, Damjanovics János: 4.48, Sztoikovics Mózes: 4.58, Bullity Pál: 5.48, Szedlakovics Pál: 2.75, Aradi Lázár: 62.43, Szteity Márk: 12.-8, Szubity Vászó 12.33, Kecskeméthy

Tódor:4.25, Aradi Bazil:15.-, Popovics János:5, Martincsányi Pál:5.85, Theodorovics János:4.-8, Miletity Damján: 2.50 frt-ot fizetett.

Láthatjuk, hogy majdnem mindnyájan szegény emberek, csak 3 van köztük, aki 20 frt-nál több adót fizet. Különben számukra vonatkozóan Pap János idézi Rátay Egyed piarista plébános egy jelentését 1761-ből./1/ A plébános ebben azt mondja, hogy Szeged városában a görögkeletiek száma mintegy 9000. Ennek az állításnak a képtelenségét az 1767. évi adólajstrom birtokában nem kell bizonyítanunk.

A 18. század polgárfelvételeit áttekintve megállapíthatjuk, hogy 1760-tól 1800-ig a következő rá-
cokkal szaporodott Szeged polgársága:

- 1760 : Zsivanovics Mihály, kereskedő, Zombor; Tersity Mihály, szabómester, Martonos;
- 1761 : Nikolity Nesztor, kereskedő, Pest; Kivoric Konstantin, Szentendre;
- 1766 : Antics János, kereskedő, Kanizsa;
- 1770 : Stefanovits Demeter, Pest; Gyurkovics Konstantin, Fehéregyháza; Kristovics Tamás, Szentmiklós;
- 1773 : Dosity György, kereskedő, Buda; Maszlakovics János, Kovil;
- 1775 : Osztovics Izsák, kereskedő, Ujvidék; Popovics János, kereskedő, Ujvidék;
- 1776 : Laczkovics György, kereskedő, Buda; Sztojanovics Antal, kereskedő, Czerni; Marcovits Tamás, kereskedő, Becse;
- 1779 : Lansovics Péter, kereskedő, Buda;
- 1782 : Sztoimirov Mihály, kereskedő, Pancsova, Gavrilovics János, kereskedő, Petrovosze-
lo;
- 1783 : Ivancsics János, szücs, Pest; Popovics Bazil, kereskedő, Fuzak; Markovics Ábra-
hám, kereskedő, Szentes;

/1/ A piaristák Szegeden, stb., i.m. 96.

- 1785 : Kirity László, kereskedő, Arad;
- 1791 : Czinczity Gábor, kereskedő, Szőreg;
- 1792 : Baitz János, kereskedő, Torontál; Geor-
gievics Péter, kereskedő, Buda; Buka-
szavlevics János, kereskedő;
- 1793 : Petrovics Mihály, kereskedő, Esztergom;
- 1796 : Martincsányi János, kereskedő;
- 1797 : Csavargó István, kereskedő; Zsivonovics
Sámuel, kereskedő;
- 1798 : Petrovics Tamás, kereskedő; Dimitrievity
Miklós, kereskedő;
- 1799 : Mihajlovics Vitális, kereskedő;
- 1800 : Radimirovics Mózes, kereskedő.

A 18. század utolsó négy évtizedében tehát a szegedi rác polgárság a bevándorlás révén nem igen gyarapodott.

Reizner azt állítja, hogy az 1825. évi országos összeírás alkalmával már csak 1883 rác volt Szegeden. /1/ 1825-ben azonban nem is volt országos összeírás. 1834-ből pedig azt állítja, hogy 1589 rác élt a városban és forrásul a csanádi egyházmegye schematizmusát jelöli meg. /2/ 1840-ben Bárándy statisztikájára hivatkozva 1650-re teszi a szegedi rácok számát. /3/ Az adatok közül azonban egyik sem látszik helytállónak.

1828-ban volt népszámlálás. Szeged összeírása meg is van az Országos Levéltárban, az összeírottak nemzetisége azonban ebben az összeírásban nincs feltüntetve.

Ugyancsak Reizner közli, /4/ hogy az 1850. évi népszámlálás Szegeden már csak 482 rácot talált. Ez igen hihető, mert az 1848.-49- évi események, főként pedig az 1848 okt. 15-i vérengzés következtében sok

/1/ i.m. III. 30.

/2/ u.o.

/3/ u.ö.

/4/ u.o.

rác elköltözött erről a vidékről.

Az 1879-i árvíz alkalmával a város lakossága szétfutott, az elmenekült rácok egyrésze nem is jött többé vissza a városba.

A 18. század folyamán Szeged sem volt mentes a nemzetiségi villongásoktól. A dalmatákkal sosem, a németekkel - kimutathatóan - csak kétszer volt baj, a rácokkal azonban tartósan rossz volt a viszony,/1/ pedig Szegeden a 18. század első felében a közigazgatást nemzetiségi alapon szervezték meg./2/

A már említett Balla-féle térkép alapján a rácok elhelyezkedését is megtudjuk, állapítani. E szerint a szegedi szerbek a mai Tisza Lajos-körutnak a Kossuth Lajos sugárut és a Korona-utca közti részén laktak, de a mögöttes telkek egyrésze is az övék volt. Laktak még szerbek a "Rác-piacon"/Felsőváros/, valamint a mai Zárda- és Kistisza utcában is.

Szegednek minden polgára megmagyarosodott a rácok és az egy Farkas János rendőrkapitány kivételével, aki a Bach-korszakban Wolf-ra változtatta nevét. Mégis találunk a szerbek között olyat, aki nevében is magyarrá vált, pl.: Ábrahámfy /Abranovics/, Bakay /Bakálovics/, Ligeti /Miszics/, Lugosi /Stanisavlevics/, Ferenczi /Ferencsik/. /3/

/1/ Tápay-Szabó Gabriella: Szeged erkölcsi a XVIII. században. Gyoma, 1933. 26.

/2/ u.o.

/3/ Századunk névmagyarosításai. 1895.

3. Németek.

Szeged visszavétele után a várban elszállásolt császári helyőrség tisztikara tulnyomórészt németekből állott, de mindig német volt a polgári közigazgatás fölé helyezett "kamarai előljáró" is./1/ Természetesen, mind a tisztek, és a körülbelül 200 katonai házban elszállásolt legénység, mind pedig a kamarai előljáró, nem állottak polgári joghatóság alatt, illetve nem voltak Szeged polgárai. Ha a német hivatali és katonai személyek ideérkezésének időpontját tudjuk is, az első polgári foglalkozásu német Szegedre-jöttének idejét, adat hiján, nem ismerjük. Az 1715-i összeírásból azonban már 11, az 1720-i összeírásból pedig 15 polgári foglalkozásu németről szerzünk tudomást. Utóbbi alkalmával a következők éltek Szegeden:

Cives: Protter Fülöp, Raab János, Strauss Ulrik, Kell András, Czeller Kristóf, Pars József, Firtel József, Lintner András, Kramer Fülöp, Tutovicz József.

Inquilini: Kelner József, Krujprecht Kristóf, Kajgel Mihály, Rab István.

Extranei: Für István./2/

1723-ból közli az Aranykönyv a szegedi esküdt polgárok adószerinti, tehát megint csak házagos jegyzékét, amely még sem foglalkozást, sem utcajelölést nem tüntet fel. Ebben az alábbi németek vannak:

Cives: Svajbelmar Ádám, Miller János, Miller József, Bars József, Kolb György János, Prontner Mik-

/1/ Szeged 1686-tól 1710-ig a budai kamarának volt alárendelve.

/2/ Jenőfi Éva: i.m. 11.

lós, Kell András, Wagner Bertalan, Essinger Dénes, Tutovicz József, Raab János, Wedl József, Heberl Jakab, Fisser Lőrinc, Notholff Mátyás, Prielman Kristóf.

Inquilini: Lintenspach András, Firtl Kristóf, Kellner József./1/

1723-ban tehát 19 németet tudunk kimutatni, pedig a németek tömegesebb bevándorlása 1720 és 1725 között történt. Ezt a város Tanácsi Jegyzőkönyve a polgárfelvételek révén ugyan nem igazolja, a tömeges betelepülés mégis bizonyítható a Tanács 1753. júl. 4-i jegyzőkönyvével./2/ E jegyzőkönyvbe ugyanis belevet-tek egy "Verbindnisz"-t, amely német nyelven készült, és eskü alatt arra kötelezi az aláírókat, hogy mindenben összetartsanak. Azt, aki a megállapodást nem tartja be, mindannyian, testületileg gazembernek nyilvánítják. A szerződést aláírta - 1725. dec. 6-án - majdnem az egész szegedi némettség, amelynek minden tagja itt már polgárként szerepel. 1725-ben tehát a németek névsora a következő:

Strausz János Ulrik, Göhl /Kell/ András, Svajbelmayr Ádám mészáros, Kesz János Miklós,/3/ Prantner Miklós, téglásmester, Nothoff Mátyás mészáros, Wagner Bertalan mészáros, Mantlberger Fülöp kőmives, Jex János Frigyes lakatos, Honig Pál szabó, Tisz Tamás köteles, Peicherd Sámuel, Straub János cipész, Müller József, Haberling Jakab, Raab János szabó, Piller János üveges, Tutovicz Antal József asztalos, Deven János Konrád asztalos, Hardt János Miklós asztalos, Zverger Vitus bognár, Feldhoffer György vendéglős és kertész, Wappel Mátyás kovács, Ruprecht Kristóf fazekas, Petriczky Vilmos kovács, Putalofszki Ferenc vendéglős, Eberhantschuch Keresztély lakatos, Riedl János Péter cipész, Heintz János, Donát

/1/ Reizner János: i.m. IV.359. és Jenőfi Éva: i.m. 12.

/2/ Városi Levéltár: Tanácsi Jegyzőkönyv.

/3/ Tagjai voltak a Külső Tanácsnak.

sebész, Villgrätter Miklós nyerges, Ritter János Mihály cipész, Feidl Mátyás vendéglős, Pergbauer György szabó, Lindembach András vendéglős, Mayr János, Silberbauer János vendéglős, Essinger Dénes vendéglős, Prillmann Keresztély vendéglős, Wolfarth Márton vendéglős, Hämmerle József asztalos, Baptista János, Mentzl József, Mangay János Mihály kereskedő, Zürich Ferenc mézesbábos, Gareisz Benedek fazekas, Fischer Lőrinc mészáros, Pfann Jakab mészáros, Maggio Ferenc Antal kereskedő.

A szerződést tehát 48-an irták alá; rajtuk kívül még két német polgára volt a városnak: Kolb János György serfőző, akit összeférhetetlen természete miatt nem vettek be a szövetségbe és Walbrunn János György vaskereskedő, aki viszont nem írta alá a szerződést. Így tehát 1725-ben 50 német polgár élt Szegeden.

Figyelemreméltó, hogy az első németek közül Cinkizer /Onozó/ Jakab már a magyarok között szerepel 1715-ben, valamint az, hogy az 1720-i németek közül a szerződést aláírók sorából a következők hiányzanak: Protter Fülöp, Celler Kristóf, Pars József, Firtel József, Lintner András, Kramer Fülöp, Kelner József, Krujprecht Kristóf /Ruprecht-ként szerepel?/, Kajgel Mihály, Rab István, és Für István. Elmondhatjuk tehát, hogy az 1725-ben Szegeden lakó németek 9/10 része 1720 után vándorolt be. Egyébként foglalkozás szerint így csoportosíthatók:

asztalos 4, bognár 1, cipész 3, fazekas 3, kereskedő 3, kovács 2, köteles 1, kőműves 1, lakatos 2, mészáros 5, mézesbábos 1, nyerges 1, sebész 1, serfőző 1, szabó 3, téglamester 1, üveges 1, vendéglős 7 és ismeretlen foglalkozású 9.

A szegedi németek jelentőségéről elterjedt találatoknak Reizner várostörténete a forrása. Az 1718-i tisztujtással kapcsolatban pl. azt írja, hogy a németek nagy zenebonát csaptak, követelve, hogy a választott községbe és a Tanácsba közülük minél többen bevétessenek./1/ A németek követeléséből arra követ-

keztethetnénk, ha nem ismernők a zenebona igazi okát, hogy itteni nagy számukhoz mérten keveselleték a nekik juttatott hivatali tisztségeket. A lázongás oka azonban más volt, mégpedig az, hogy a tisztujítás alkalmával kibukott a tanácsból a németbarát Siskovics szenátor./1/ Az 1720-as években pedig azért elégedetlenkedtek a német polgárok, mert a város megvonta tőlük a pap-tartás jogát. Közülük harmincan ugyanis külön lelkészt tartottak, s ezt a Tanács megtiltotta, mert sértette a város kegyuri jogát./2/

A 18. század harmadik évtizedében a következő németek települtek meg Szegeden /3/ :

1726 : Kortich Ádám a csehországi Neostadtból, Maizinger Mátyás, Kertlich János Sebestyén az oberpfalzi Waldhausenből, Hogen Jakab Münsterből, Leps Márton Weissenburgból, és Rom Vencel.

1727 : Ehrhard József szabó, Kromer Antal szíjgyártó, Bécsből, Maxvaldt Tádé.

1728 : Mandl András,

1729 : Czigler Miklós sörfőző, Plang János, mészároslegény,

1730 : Veber Jakab, Sax Zakariás kőmives, Pichler Mátyás.

1726-1730 között kimutatható: összesen 15.

A polgárosítások 1730-tól kezdődően tanulmányozhatók a város tanácsi jegyzőkönyveiből./4/ A 18. század negyedik évtizedében a következők jöttek be a városba:

1731 : Hoszpacher Tamás Bécsujhely, Mitzker Gáspár ácsmester.

1732 : Goltvein Gáspár timár, Niederpacher Jakab bádogos, Mühlbach, Tirol.

/1/ Tápay-Szabó László közlése .Budapest, 1935.

/2/ Reizner János: i.m. I.331.

/3/ Tápay-Szabó László közlése.Budapest, 1935.

/4/ Városi Levéltár.

1733 : Haiszer József ács, Wenczl Jakab cipész,
Neuburg Bajorország, Rüszt János keres-
kedősegéd.

A városi levéltár polgári lajstromai 1733-tól kezdődően folyamatosan összekapcsolódnak a belvárosi plébánia anyakönyveinek adataival, ezért 1850-ig a betelepülőkéről kielégítő felvilágosítást kaphatunk. Ezek a következők:

1734 : Pehm Jeromos szabó, Halbmayr Antal ács.

1736 : Rech Vendel, Klaber János György, Pauser János, Svarcz János Mihály.

1737 : Raisinger János,

1738 : Scharfeszeder András, Weber András.

1739 : Mink Jakab, Szemon Konrád, Belgrád, Obermayer Miklós nyerges,

1740 : Erxler József lakatos, Paumgartner Antal, Netschetin, Csehország, Schröck Baltazár, Schraczenhaler János György, Buda, Sorgenfrei András, Kelner János, Weber Antal köteles Rosenhain Bajorország, Plazer Fülöp, Mitterlehner János György Ausztria.

A betelepülők száma 1731-1740 között: 29. Különben ebben az időben kénytelenek a piaristák a Demeter templomban beszűntetni a magyar nyelvű prédikálást, mert nem akadt hallgatója, s felváltva: német és dalmata nyelven beszélnek./1/ Jönnek ekkor már délfelől is a németek, mert a török visszafoglalta a szerb fővárost, és az onnan elmenekülőkből Szegedre is érkeztek új polgárok./2/

A következő évtized telepesei:

1741-ben: Szandhausz Mihály, timár, Haszland, a Rajna mellett; Frisz András; Szaicz Antal, szücs, Jettingen; Bindter Balázs, cipész; Sonndorf, Sopron vm.;

/1/ Pap János: A piaristák Szegeden, stb., i.m.42.

/2/ Bodenstein Gusztáv: A belgrádi németek 1724. évi statuuma. Tört. Szemle, 1913.

Rotter György; Szivy Antal, Morvaország; Ertl Ferdinánd; Titz János György; Wurtzer Antal, lakatos, Ausztria.

1743-ban: Pissel Illés fuvaros; Krajner Jakab kovácsmester; Pohl Ferenc fuvaros; Thier Benedek sörfőző; Schreiber Leonard sörfőző; Hard Leonard kocsmáros; Tierlevanger Márton; Krenevald József.

1744-ben : Vaixer Pál Schirling, Bajorország; Scheffer Gottfried; Gaizler János, Lautenpach; Halbl János, pék, Elvershausen; Anerhomer Márton, pék, Arichstad-Pagritz; Mayer János Gáspár, kovács, Eschenbach.

1745-ben : Stainle Udalrich, takács, Urschberg; Pernhaffer Máttyás, szabó, Nagy-Höflány, Sopron vm.; Hank Domonkos; Nikl Henrik, pék, Franken; Friedrich Márkus.

1746-ban : Mayer Péter, ács, Linz.

1747-ben : Platzke Máttyás, üveges; Heiszler János sörfőző; Holzheim; Hetty György, Parkirchen; Jäger János, keztyűs, Freistadt, Ausztria; Kreyler /Kraller/ Antal, vaskereskedő, Kismarton; Schehar-se János, építész, Pergstatt; Schermayer Márton, Buda; Pabst Antal, asztalos; Neiman Henrik, volt katoná.

1748-ban : Pauman Károly; Ekerman János, kocsmáros; Gutysell Máttyás, Nagyhöflény; Hiller Gáspár; Honig János; Hanch Máttyás; Kogler Jakab; Schenbaur József; Kiczling Márton; Kaul Márton; Liloher Máttyás; Pöszler Ferenc; Salcz Mihály; Wimmer Jakab.

1749-ben : Aichinger Ádám; Heim Mihály; Kriner Joakim; Kherlain Péter; Gresz Miklós, timár.

1750-ben : Haiszler Krisztián; Laff András; Heldman Ignác.

A bevándoroltak száma 1740-1750-ben: 60.

Az 1751-52. évi Tanácsai Jegyzőkönyvek elvesztek, azért az új polgárok felvételéről csak a jegyzőkönyv névmutatója alapján van némi adatunk. Ebben a következő németek szerepelnek:

Hagen Jakab, Hertz Sebestyén, Melling Bernát, Si-

berpauer Ferdinánd, Pichler Bernát, Burger Mátyás tanító és muzsikus, Schennekker Antal, Trucker Pál, Wagner Amadé mészáros Besztercebánya.

1753 : Czidler Mihály, mészáros, Köhalom, Vas vm.

1754 : Nabholz Konrád, dohányárus, Aulendorf ; Tassenpacher Bálint, cipész, Tirol.

1756 : Gebhardt Vencel, cipész, Pest; Steinbrunner János, Höchstadt; Spanner Jakab, Speyer; Bergh János Károly, Bierstadt; Geigner Ferdinánd, sarkantyus, Sopron; Purger János Márton, szabó, Komárom.

1757 : Mewe János Gerard, Geldern; Freiszeiszen Ferenc, mészáros, Körmöcbánya; Schalter Pál, Ausztria.

1758 : Strasser János Mihály, Lerchenfeld, Ausztria; Kolitzhoffer Bálint, Felső-Palatinatus; Eble Mátyás sarkantyus, Bécs; Fortner Ádám, asztalos, Buda.

1759 : Prunner Mihály, fésűs, Lintz; Albrecht György, köteles, Bazin; Irmer Mihály, fésűs, Linz; Schenbauer József, molnár, Alsó-Ausztria; Felmayer Károly, mészáros, Bécs; Linder Antal, bognár, Pozsony; Schreyvogel Eliás, kovács, Lasztovitz, Morvaország; Sauer Mátyás, asztalos, Etting, Bajorország; Schrennel Pál, gombkötő, Sopron vm.; Watzke Vencel, Poplitz.

1760 : Straubert János, szabó, Ostringen in Imperio; Leonharz János, dohánykereskedő, Westfalia; Tobisch János, kőmives, Szilézia; Huderer József, építész, Ujvidék.

A betelepültek száma 1751-1760-ban: 39.

A 18. század hetedik évtizedének jövevényei:

1761 : Jakl János, építész, Vottenvajlor, Svájc.

1762 : Schid Mihály, Brucklein, Ausztria; Stein Jakab, kőmives, Hagen; Hackl Ferenc, pék, Ausztria.

1763 : Habert János Dávid, takács, Bécs; Poczner János Kristóf, üveges, Wolfersdorf, Csehország; Rebholz Kristóf, Moson; Wexler Pál, mészáros, Kirling, Bajorország; Keszler László, kalapos; Hanczl Mihály, kovács, Németujvár.

1764 : Streitsmann János, szücs, Leipa; Grallerth Miklós, cipész, Buda; Pehm József, bádogos, Ausztria;

Szortz Ferenc, szücs, Karinthia.

1765 : Heinz János, kovács, Altlichten, Ausztria; Jungenitz Ferenc, Bécs; Hoffner Pál, asztalos, Ausztria; Purchard Szervác, Bischofsdorf; Lemle József, Graben, Felső-Ausztria.

1766 : Rupp Jakab, Obertummitz, Ausztria; Aigner Mátyás, kereskedő, Nagyhűflány; Kraizenperger Károly, szitás, Znaim; Kratzer János Mihály, sebész, Rottenburg; Majer Mátyás, szücs, Gazelpereg; Schneider László, kádár, Ausztria; Veber Sebestyén, sörfőző, Ausztria.

1767 : Gebhard Benedek, Alsó-Ausztria; Kretter Benedek, csizmadia; Pinczer Károly, gombkötő, Nagyszombat; Rath József, puskaműves, Szentmiklós, Torontál vm.; Schandpauer András, pék, Karlóca; Vóth Antal, ácsmester.

1768 : Berthold Mihály, mészáros, Lanzendsdorf; Schneider Lőrinc, bognár, Neuburg; Felkl János György, keztyűs, Elmanstadl.

1769 : Füller János György Pál, bádogos, Bamberg. Pincshuber Vitus, szitás, Hiederprunn, Ausztria; Katzenmayer Kristóf, varga, Aichingen; Spitzhitel András, kőműves, Pandeck; Krungl Ferenc, szücs, Esztergom; Hermann János, sörfőző, Imerium.

1770 : Pankl Márton, gazdatiszt, Oszlop, Sopron vm.; Gröhl Gáspár, cipész, Frankenstein; Hofman Mihály, dohánykereskedő, Gyarmata, Temes vm.;

A bevándorlás emelkedett, mert a keleti kereskedelem utvonala Szegeden vezetett keresztül, s ez idevonzotta az embereket; nemcsak a németeket, hanem a magyarokat is. Különben ebben az évtizedben 45 német bevándorlót mutathatunk ki.

Ujabb jövevények:

1771 : Wurz Ferenc Péter, Lanzendsdorf, Ausztria.

1772 : Stumpf Pál, sebész, Trencsén; Wieden János György kereskedő, Kunzdorff; Kreizperger Engelbert, szitás, Znaim;

1773 : Romi Antal, mészáros, Baerenbach; Linzeder

József, szabó, Buda.

1774 : Keller Bálint, mészároslegény, Schwarzenberg; Hausenblass Dániel, Schwetz.

1775 : Bieber József, kereskedő, Ober-Leipa; Genzler Konrád, timár, Hadamar; Wackerle Fülöp, pék, Drosendorf, Ausztria.

1776 : Heiszler János, kőmives, Poroszország; Schallinger Antal, bognár, Bécs; Stadler Sebestyén, molnár, Buda; Heckl Antal, építőmester, Wattenweilen; Erngruber András, építőmester, Niederkoppel; Manhard József, mészáros, Stockeran; Szaitl János György, gazda, Rochmansdorf.

1777 : Klewächter Antal, trombitakészítő, Horlitz; Pichler Mihály dohánykereskedő, Schwanberg; Schallapök Ferenc, sóhivatalnok, Wieden.

1778 : Paurfeind Mihály János, mézesbábos, Ausztria; Firchtdichnicht József, szabó, Morvaország; Rumpel Antal, sörfőző, Esslingen; Odelsprecht Ferenc, gombkötő, Nagyszombat.

1779 : Eisenhut József, szobrász, Mainz; Pulmon Tóbiás, késes, Nagylévárd; Rappel Ulrik, Amtsmannhof; Schiffer János Frigyes, Nagyszeben.

1780 : Eirich János Mihály, bognár; Miller János, vendéglős, Wahleben; Kajzer János, gazda, Meiling; Schaller Mihály, építőmester, Stauffe; Thein Gáspár, gazda, Leipamischel; Czirdek Antal, fazekas, Morvaország.

A bevándoroltak száma : 35.

A szegedi németeknek ezidőtájt már német nyelvű iskolájuk volt. Ezt igazolja a Balla-féle térkép, /1/ amely 1776-ban készült. A térképen a Demeter-templommal szemben két épület van feltüntetve: az egyiken Schola, a másikon Scola Germ. felírás van./2/

/1/ Szegedi Somogyi-Könyvtár.

/2/ Reizner János: i.m. III.288-289. lapján nem beszél ezekről az iskolákról.

A 80-as években a következőket vették fel a polgárok közé:

1781 : König Mihály, kőmives, Neu-Ditschan; Leisz Sebestyén, nyerges, Grillenberg, Ausztria; Sottman Dániel, mészáros, Ettiek;

1782 : Heymayer Ferenc, szabó, Kuhebach, Bajorország; Selk Pál, kőmives, Heckehausen; Lusthandl József gombkötő, Kismarton; Frum Mátyás, kereskedő, Buda.

1783 : Jekler Mihály, kertész, Schwarzwald; Schelk József, kőmives, Ollensteig; Traidler Antal, bádogos, Brünn; Ebner József, szabó, Schönkirch, Ausztria.

1784 : Moritz Domokos, fésűs, Trieben, Morvaország; Tairer Lőrinc, gazda, Kostron, Ausztria; Jekl Simon, építőmester, Neuhausz.

1785 : Akerman János, esztergályos, Svájc.

1790 : Pfeilstifter Antal, Pemfling, Ausztria; Gebhardt Jakab, Puchlau; Lengenfelder Bertalan, Aichstätt; Mittermayer András, pék, Alsó-Ausztria; Grön Bernát, asztalos; Steltzer András, elbocsájtott katon, Iglan; Mayer József, sörfőző, Bajorország; Diezgen János Ferdinánd, timár; Laswitz Bernát, szabó, Porosz-Szilézia.

A bevándoroltak száma: 24.

A 18. század utolsó évtizedéből az alábbi adatokkal rendelkezünk:

1791 : Klauzer János, cs. és kir. ny. kapitány; Moringer Márton pék, Alsó-Ausztria;

1792 : Rieger János Mihály, mészáros, Poroszország; Gibling József, könyvkötő, Buda.

1794 : Eiselle Jakab, ácsmester, Pausalfingen; Pabstmann József, mészáros, Buda;

1795 : Bischoffer János; Czimmerle Mihály János.

1796 : Krausz Ferenc ácsmester, Morvaország; Walter György, sörfőző, Elban, Ausztria; Peritz Mátyás festőmester, Pleiburg, Karinthia.

1797 : Viedermann József, timár, Ausztria; Hacker Antal, mészáros, Ausztria.

1798 : Ingetnitz Ferenc, rézműves; Valtenberger

Erazmus, pék, Ausztria;

1799 : Eichinger Mihály, puskaműves.

A bevándoroltak száma: 15.

A 19. század folyamán már csak szórványos német bevándorlást figyelhetünk meg, mégpedig az alábbiakat:

1802 : Schäffer Ádám, vaskereskedő, Tolna; Willer Ferenc, bognár.

1803 : Brunner Gáspár, fésűs.

1805 : Geidl Antal, nyerges; Auer Mihály, fodrász; Fritsch András; Banda Gáspár, szabó; Gábrriel József, kocsmáros; Gretzing János, bádogos; Schmidt Antal, pék; Schreiner ihály vaskereskedő.

1806 : Schwarz József, lakatos; Czankl József, ács; Weber Ferdinánd, késes; Jurame Keresztély, kocsmáros; Pfister Mátyás, késes.

1807 : Krauthakker József, sőtiszt; Kaiszler István, ács; Kaizlinger Mihály, gazdálkodó.

1808 : Wöber János György, köteles; Malner Mátyás, kereskedő; Kriszt Ignác, timár; Hablinger György, szücs; Valdmüller Lénárd, gazdálkodó; Bruckner Mátyás, gazdálkodó; Piber János, kereskedő; Nepper Ferenc, kőműves; Schultz József, bognár; Hopf János szabó; Schweiger Konrád, kárpitos.

1809 : Götz János, vegyész, Prága; Falböch József, kereskedő; Adler József, szabó; Katzenmaer József, timár; Stampfl János, kereskedő.

1810 : Danne Balázs, szabó; Wagner János, aranyműves; Schmidtbauer Mihály, kocsmáros; Kürner Márton pék.

1811 : Prunner Mátyás, timár; Satzinger Antal, bognár; Pappenberger Ferenc, rézműves; Osztermann András, gazdálkodó; Kapfelsberger Egyed, festő; Schinogl János, kalapos; Bischoff Pál, sörfőző.

1812 : Punik Pál, vaskereskedő; Derflinger Ferenc, bognár; Haider Ferenc, pék.

1813 : Schlosser János, kalapos.

1814 : Geiselprecht Ádám, bádogos; Reichard

Mátyás, kereskedő;

1815 : Grüner József, kocsmáros; Rottner Ignác, kereskedő.

1816 : Heim József, cipész; Fridrich János, gazdálkodó.

1817 : Kober Antal, timár.

1818 : Schodl Károly, gazdálkodó; Redli József, kereskedő; Weisz József, ács; Bajorország;

1819 : Nepper Ignác, ács; Ertner László, kőmíves; Heinemann Ignác, nyerges; Danner József, üveges.

1820 : Winkler Mátyás, sörfőző.

1821 : Mahr Ferenc, viaszbábos.

1822 : Teim Antal, szabó; Kaibding József, kereskedő; Arnold Miklós, bognár;

1823 : Niederpacher Ferenc, kalapos.

1824 : Sandheimer Dávid, kertész; Helmik Ferenc pék.

1825 : Redl Péter, kereskedő; Rauchlander József szücs.

1826 : Hengelmüller Márton, árendás; König Ferenc, sörfőző.

1827 : Mentzl János, gombkötő; Gruber János, kocsmáros, Bajorország; Hesz János, trombitakészítő.

1829 : Kherle Antal, festő, Bajorország.

1830 : Hanke Mihály, pék; Hochpauer József, bognárkegény; Scheidler József, zenész; Steinek Péter, késes; Schreiber Mihály, sebész.

1831 : Mayer Márton, szücs; Mayer Ferdinánd, szücs Neuhauser Antal, timár; Knödek József, fuvaros; Brauswetter Adolf;

1832 : Dörner János, kereskedő; Schier István, kereskedő; Lohrberg Frigyes, kocsmáros; Pappenberger Alajos, rézműves; Vaczelle József, pék.

1834 : Pohrer Ferenc, asztalos.

1835 : Sandhaus János, órás; Schönberger István, szücs.

1836 : Missinger Máté, asztalos; Hammerliz Antal, puskaműves.

1837 : Anschau Sándor, harisnyás.

1838 : Gloszauer János, puskaműves; Czinner Lázár, szücs; Winkler József, sörfőző.

1839 : Hoblinger István, cipész; Kilián Károly, kereskedő; Schnell Károly, kereskedő; Schnell Sámuel, kereskedő; Eberling József, szabó.

1842 : Eisenkolb Antal, kávé; Kieffel Konrád, cipész; Engelthaller János, rézműves.

1844 : Bauer Pál, késes; Killer Ferdinánd, hangász; Fauszt Máté, irnok; Bischoff Ignác, szabó; Tiderle Mátyás, csizmadia.

1845 : Mecz Sámuel, üveges.

Ezután még három évig voltak polgárfelvételek, de 1845-től kezdve már egyetlen jelentkező sem vállalta magát németnek. Valószínű azonban, hogy az 1845-1848-ban bejött családok közül a Polner /késes/, Jungen /keztűs/, Mang /kocsmáros/, Harcz /mészáros/, Pöltzl /kocsmáros/, Raffner /kereskedő/, Ströbl /kávé/, Krebsz /vasáros/, Lász /pék/, Gilinger /asztalos/ - család abban az időben még sokkal inkább német volt, mint magyar.

A 19. századból összesen 118 német bevándorlót tudunk kimutatni.

1725-től a 18. század végéig kimutatott németek száma : 312.

1850-ig a Szegeden kimutatható németek összes száma: 430.

Az itt közölt adatokból megállapítható, hogy egyidejűleg 200 német családnál több sosem volt Szegeden. Ezt a megállapítást látszólag megcáfolja a 18. században betelepültek száma, de ha figyelembe vesszük, hogy az idejött németek közül számosan tovább is vándoroltak, akkor megállapításunkat nem tarthatjuk elfogultnak. Jenőfi szerint 1720-tól 1850-ig Szegednek összesen 481 német polgára volt, /1/ ő

/1/ i.m. 14.

azonban nem ismeri a németek 1725-i szerződését, amelyből mi kiindultunk.

A Szegedre települt németek iparkodtak a város vezetésében minél nagyobb szerephez jutni, majd pedig a gazdasági életben igyekeztek súlyukat megnövelni. Az előbbi terén - amint azt láttuk - a magyarokkal, utóbbival kapcsolatban pedig a szerbekkel küzdöttek. Később aztán német és rác együttes harcot folytatott a zsidó kereskedő-versenytárs ellen./1/

A németek hasonló kitartással fáradoztak nemzetiségük megtartásán is, de a magyarság igyekezett tulkapásaiknak gátat vetni, bár nem volt célja a magyarosítás./2/ A magistrátus pl. elrendelte, hogy a németek a polgárjogért csak magyarul folyamodhassanak, az esküt csak magyar nyelven tehetik le, iparosaik a nyugtákat magyarul kötelesek megírni, és hogy az idegen országból jött németek a polgárjogért 50 forintot fizessenek. E rendelet ellen instáltak a németek a hatóságnál: "... hogy az említett nationk a többire mester emberbül álló és magyar nyelvet nem tudó valahol valami munkát téssen annak spetificatioját természetnek ellenire nem maga anyai nyelvén, hanem magyarul föltenni köteleztessék, mely két rendbeli új végzést csekély elménk megfontolván, azokbul alább irt Nationknak praejudiciumaikat és kárait okvetlenül származni tapasztaljuk, de mivel illyen Praxis magyarországban lévő városokban soha sem volt, nincs is felőle semmi Törvényes rendelés, sőt felső Instantiak sem kívánják aztat; kérik az eddigi 24 frtot és a német nyelvű spetificatiót megengedni. Isten ne adja, T.N. Magistratus dispositioit erőszakosan kívánnánk meggátolni: Német natiobeli

/1/ Kovács János: i.m. 112.

/2/ A Tanács 1791-ben hivatalos nyelvvé tette a magyart: Kiss-Tonelli-Sz.Szigethy: i.m. 17.

Concivisek." /1/ A panaszra ugyan a hatóság semmit sem adott, a németek mégsem bujdostak el, sőt, egyre gyarapodott a számuk.

A fajok harcában a szegedi magyarság még sohasem engedte elvitatni fölényét; a németek lassan hozzá is simultak a magyarokhoz, annyira, hogy a hasonló jogokat követelő szerbeket már egyesült erővel szorították vissza. A németek fokozatosan felszívódtak a magyarságba, és e miatt "a város 1835-ben ... templomaiban az addig szokásban volt német és dalmata nyelvű prédikációkat beszünteti, s csak magyar szentbeszédeket tartanak" /2/ Ezek után igazolva látjuk azt, amit Fényes 1839-ben ír Szegedről; a városnak kevés német lakosa van, de ezek is nagyobbára értik és beszélik a magyar nyelvet./3/ A németek felszívódását különben gyorsították a márciusi nagy napok: hazafiságukat nevükben is igyekeztek kimutatni. 1845-ig a névmagyarosítást a Nép végezte, attól kezdve a Helytartótanács engedélye kellett hozzá. Az előbbi alapján vált a Czinkizer Onozó-vá, a Wolford-család egyik ága Jójárt-tá, a másik Bűrgés-sé, a harmadik Sátány-nyá. 1848-49-ben a magyar kormány engedélyezte a névmagyarosítást,/4/ s ekkor egy egész sereg szegedi polgár cserélt nevet. Ez a tény azt is bizonyítja, hogy az időnként Szegedre települt németek nem hoztak magukkal közszellemet. Ez csak lassan és itt fejlődött ki közöttük, de hamar szét is porlott, ami nem is csoda, hiszen - amint Jenőfi kimutatta - a szegedi némettség legalább 20 németbirodalmi és 7 osztrák tartományból verődött össze./5/

/1/ u.o.

/2/ u.o. 71.

/3/ Magyarországban s a hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapota statisztikai és geographiai tekintetben. Pest, 1839. IV. 162.

/4/ Századunk névváltoztatásai. Budapest, 1895.

/5/ i.m. Függelék.

4. Magyarok.

1715-ben Szeged lakossága még igen kisszámu volt, s ezt az 1715-i adóösszeíráshoz fűzött "Observationes"-sel bizonyíthatjuk, amely az akkori terméseredményről tájékoztat bennünket./1/ Az Observationes szerint az őszi buza ötszörös, a tavaszi négyszeres magot adott. Ha négy és félszeres átlagot veszünk alapul, akkor a szegedi föld 1715-ben körülbelül 8000 köből gabonát termett; ebből azonban nemcsak a polgári lakosság evett kenyeret, hanem mind az állandó, mind az átvonuló katonaság is. Szeged tehát igen kis város lehetett 1715-ben. A lakosság száma azonban ettől az időtől kezdve gyarapodni kezdett. A Tanács is észrevette, hogy a polgárfelvétel a város számára jó jövedelmi forrás - 12 forintba került egy-egy polgárlevél - és szívesen látta a jövevényeket.

A magyarok első rajai a tiszai rác határőr-séggel érkeztek Szegedre, és az ennek állományából elbocsátott katonák többnyire itt is maradtak békés polgárokként. Az első nagyobb katonaelbocsátás, amelyről tudomásunk van, 1718 aug. 29-én volt, és ekkor a következő magyarok léptek át a polgári rendbe /2/ :

Huszárok: Horvát András, Hegedüs Gyurka, Bokor Miska, Horvát Ceczi, NagyGyörgy, Nagy István, Kardos János, Kátai Miska, Erdélyi György, Mészáros Imre, Dániel Lőrinc, Bárkányi István, Varga János, Puskás Imre, Almási Lukács, Rósa Ferenc, Á-

/1/ i. adóösszeírás, u.o.

/2/ Reizner János: i.m. IV. 295.

rokszállási N., Bakacs János, Sas Márton, Saródi Jóska, Zombori István, Deák Mihály, Gellér Mihály, Siha Bálint, Babarczi Gergely, Csonka János, Tápai Gábor, Pap János, Dékán Ferenc, Deák Mátyás, Deák István, Berecz János, Lippai Mihály, Borbola János, Szegedi András, Huszta Mihály, Gondos Dani, Halasi Gergely, Kónya János, Petri Péter, Szabó János, Vajda Mihály, Pécsi Istók, Fogas Pál, Vér Mihály, Korom János, Kis András, Kelemen Marci, Német Fülöp, Horvát György, Nagy Tamás, Balog György, Orbán Miska, Gyuri Istók.

Gyalogosok: Csizmadia Mátyás, Lovasházi Simon, Szekeres Miklós, Vajda Istók.

Amint látjuk tehát, egyszerre 58 fővel, esetleg ugyanennyi családdal szaporodott Szeged magyar nemzetiségű polgársága, 1720-ban mégis csak 358 magyar adóalanyt sikerült kimutatnunk, holott 1715-ben már 349 volt a számuk. Nem ismételjük meg az 1715-i, illetve 1720-i összeírásról már elmondottakat, de itt is utalunk arra, hogy értekezésünk szempontjából mindkét összeírás csak hozzávetőleges megállapításra jó.

1723-ban újból megszervezték Csongrád vármegyét, s székhelyéül Szegedet jelölték ki. Ismeretes, hogy a vármegyénél csak nemesek viselhettek hivatalt, és mivel Szegeden és környékén egyetlen nemes sem élt, azért Kolonics Ádám főispán a Felvidékről hozott megyei tisztviselőket. Ekkor kerültek Szegedre: Pásztor Imre alispán, Podráczky György főjegyző, Zoffir Imre tisztügyi ügyész, Szlovenics Mihály és Zsámbokrét Miklós szolgabírák, Kamarás János pénztáros, Lábady Ádám, Kárácz Miklós és Andrassy Zsigmond./1/ Ettől kezdve a vármegye és a város közös tisztviselőkart tartott. A nemesek itteni megtelepülése erősítette a magyarság helyzetét, de gyakorlatilag is hasznukat látta a város, mert egy emberöltő alatt a polgárokból értékes vezetőembereket neveltek./2/

/1/ Kiss-Tonelli-Sz.Szigethy: i.m. 13.

/2/ u.o.

Természetesen települtek a városba nem-nemes magyarok is, csak hogy azoknak, de az egyéb nemzetiségűeknek is, 1760-ig csak bizonytalan hányadát tudjuk kimutatni a polgárfelvétel terén követett elv miatt. E szerint ugyanis azokat, akik a szabadság-levél megszerzésekor, azaz 1719-ben már Szegeden laktak, később mind polgárnak tekintették; viszont akik 1719 után jöttek a városba, azok nem siettek a polgárlevélért jelentkezni. Évek múlán azonban már könnyen állíthatták, hogy 1719 előtt érkeztek Szegedre s így a taksa lefizetése nélkül is polgároknak tekintendők. Ezért aztán sok betelepülőnek nem maradt nyoma. Különben az írásbeliség is akkor még igen szerény keretek közt mozgott, s lehetséges, hogy a polgársághoz való jogot öreg emberek vagy szomszédok vallomása igazolta. Ez lehet a magyarázata annak, hogy a 18. század 60-as éveit megelőzően aránylag kevés polgárosításnak találjuk nyomát a közigazgatási iratokban, de az azokban előforduló nevekhez sem jegezték oda minden esetben, hogy viselőjük honnan települt a városba.

Az 1760 előtti években, a Tanácsi Jegyzőkönyvek szerint a következő magyar családok települtek meg Szegeden:

1724 : Farkas András, Nyitra vm.

1726 : Kovács Miklós, csizmadia, Nádaska, Abaúj vm.

1729 : Harsányi István, Somlyó, Kraszna vm.

1733 : Szekeres Pál, csizmadia, Pásztó, Heves vm.

1740 : Magyar László, csizmadia, Gyöngyös.

1743 : Szabó Ferenc, szabó, Krasznaszentmihály.

1744 : Szilágyi Márton, gombkötő, Radna, Arad vm.

1746 : Lázár Mihály, csizmadia, Pér, Győr vm.;

Bokor Mihály, csizmadia, Cseklész, Pozsony vm.

1747 : Szabó Mihály, csizmadia, Kecskemét; Tóth György, gazda, Bajna, Esztergom vm.; Farkas Márton, csizmadia, Gyöngyös;

1754 : Miskolczy József, bognár, Kassa;

1755 : Szalma Ferenc, takács, Makó; Nyári Mihály, gazda, Tápé;

1759 : Gulyás Márton, csizmadia, Földeák; Szántó György, csizmadia, Gyöngyös; Végh Pál, szűrszabó, Ledec; Mikolay Pál, csizmadia, Léva.

Kevés adattal rendelkezünk tehát az 1760 előtti évekről, azonban több, a Tanácsi Jegyzőkönyvekben szereplő, betelepülő személy családnévéről következtetni tudunk arra, hogy szintén úgy vándoroltak ide. Természetesen a beköltözés idejét nem tudjuk megállapítani, de a családnév irányt mutat a betelepülőnek, vagy ősenek származási helyére vonatkozóan. Ugyanis a családnév kialakulásának idejét nem zárhatjuk le még a 18. századdal sem; különben pedig lényegtelen, hogy ezek a bevándorlók egyenesen a névadó helységről érkeztek-e, vagy csak otthont kereső utjuk végállomása volt Szeged. Ilyen családok pl.: a Csányiak, az Atkáriak, és az Ecsediek Heves megyéből, a Bakacsiak, a bodrogmegyei Bakacsról, a Párkányiak Párkányból, a Sávayak Sávól, nógrádmegyei községből kerülhettek ide. A Szentmiklósi iparos család a szentmiklósi kamarai kerületből jött Szegedre. Az egykor nagyon elterjedt Pakai család később Bakai-vá változott, eredeti lakóhelye Páka. A Zsolnaiak zsolnai eredete is nyilvánvaló. A Korom család a 17. század óta szerepel a megyében, de csak a 18. század második fele óta Szegeden. Ezek az egykor Szerém megyében Pétervárad mellett létezett Korom községből valók. Ezt azzal bizonyíthatjuk, hogy asszegedi gazdáknak a 15.-17. században itthon még nem volt szőlőjük, de a koromi szőlők az ő tulajdonaikban voltak. A Kopasz családból még sokan tudják, hogy eredetileg Pibory volt a nevük. A Rósa család harmadfél száz éve ismeretes Alsóvároson és Alsótanyán. A család legismertebb tagját, Rósa Dánielt, egykori szenátor és országgyűlési követet, mint boszorkányt

megégették. Zentáról jöttek. A Borbola család saját hagyományai szerint Kecskemétről vándorolt Szegedre. Algyőről származtak a Taryak és Szekerkék. Tápai eredetű a Szabó-, Almási-, Koszó-, Labdás-, Berta-, Domonkos- és Terhes család. Az első dorozsmai telepesek közül már a 18. század első felében bejött Szegedre a Maróthy- és Palugyay-család. A Lantos-család saját tudomása szerint Szabolcsból jött a 17. században. Az Antalfy halász család Tordáról származtatja magát. A Kakuszi-család szintén erdélyi. Az Apró- és Répás család Mindszentről jött, míg a Felsőtanyán elterjedt Kordás családnév viselői Abonyból származtatják magukat. /1/

1760-tól kezdve már biztos adataink vannak számos szegedi magyar család származási helyét illetően. A város Tanácsi Jegyzőkönyveiből irtuk ki a következő polgárfelvételeket:

1760 : Szluha István, mészáros, Verbó, Nyitra vm.; Szallai István, gazda, Dorozsma.

1761 : Nagy János, borbély-sebész, Kalocsa; Vid András, szijgyártó, Károlyfehérvár; Hári József, gombkötő, Bártfa.

1762 : Tomcsányi András, Turócszentmárton; Pásztor János, Szárd, Pest vm.; Demkó János, csizmadia, Lőrinczi, Nógrád vm.; Novák Simon, szűszabó, Csák-tornya.

1763 : Kalmár Mihály, lakatos, Mátraverebély.

1764 : Csömöz József, csizmadia, Kazal, Nyitra vm. Horvát János, csizmadia, Földeák.

1765 : Máté Mihály, egyházfi, Tokaj; Molnár András ügyvéd, Kér, Nyitra vm.

1767 : Dobos Mihály, takács, Dénesfa, Vas vm.; Klempay Tamás, ügyvéd, Ujfalu, Pozsony vm.; Mező Mihály, takács, Dorozsma.

1768 : Bozsik József, szücs, Eger.

1769 : Puskás András, szücs, Alpár, Pest vm.

/1/ Tápay-Szabó László közlése, Budapest, 1935.

1770 : Kászonyi Péter, hadnagy, Keresd, Aranyos-
szék; Dudás György, takács, Makó; Varcsay János, se-
bész, Palonac, Szepes vm.; Németh János, szűrszabó,
Zsidó, Vas vm.; Csikós Ferenc, gazda, Tápé.

1771 : Molnár Ferenc, szabó, Kápolna, Heves vm.;
Harcza Mátyás, csizmadia, Orehovica, Körös vm.; Tar-
nay György, gazda, Csány, Csongrád vm.; Posonyi Ignác,
kereskedő, Mocsonok, Nyitra vm.

1772 : Simegh Péter, csizmadia, Kuklov, Pozsony
vm.; Komirác György, takács, Gyulakeszi, Zala vm.;
Könye László, csizmadia, Botfa, Zala vm.

1773 : Doboz, másként Bezdán András, Érsekújvár;
Gombos Imre, cipész, Székesfehérvár; Takács János, ta-
kács, Kajdács, Tolna vm.; Undi Antal, csizmadia, Gyön-
gyös; Pintér Ádám, mészáros, Szentgyörgy, Vas vm.

1774 : Selyem István, takács, Csorna, Sopron vm.

1775 : Bössy Mihály, gazda, Gerényfalva, Nyitra
vm.; Bognár Mihály, csizmadia, Makó; Domonkos Mihály,
szűcs, Kecskemét; Dienes István, sebész, Pusztaujfalú
Bihar vm.

1776 : Faludy József, szabó, Keszthely; Gabriel
György Keresztély, Ruszt, Sopron vm.; Konkoly József,
építőmester, Csongrád; Patkó Tamás, Balassagyarmat;
Kiss István, gazda, Abda, Győr vm.; Kiss János, gazda,
Abda, Győr vm.; Goda János, gazda, Makó; Nyitrai Jó-
zsef, gazda, Vágújhely, Nyitra vm.; Zakariás Márton,
bognár, Godendorf, Moson vm.

1777 : Sós Ferenc, szűrszabó, Muraszombat; Blin-
kay János, gazda, Hrozcuhsz, Trencsény vm.

1778 : Németh Márton, szűrszabó, Zsidó, Vas vm.;
Kalló József, Tápiószecső, Pest vm.

1779 : Humányi József, kovács, Ninia; Lengyel
Pál, magyarszabó, Nagykáta; Széplaki Mihály, gazda,
Széplak, Vas vm.; Gardián Mihály, takács, Bars vm.

1780 : Kókay István, gazda, Zsámbok, Pest vm.;
Gerencsér György, magyarszabó, Nádasd, Vas vm.; Sán-
dor István, gazda, Berenke, Nógrád vm.; Sipos Imre,
gazda, Kecskemét; Jakab Mátyás, takács, Dorozsma.

1781 : Bisicz Gáspár, gazda, Moson vm.; Mészáros János, bocskorkészítő, Jászberény; Ocskay András, kereskedő, Komárom vm.; Farsangh János, csizmadia, Báth, Hont vm.; Kovács Antal, csizmadia, Kecskemét.

1782 : Fabók János, faragó, Szob, Hont vm.; Házy József, kereskedő, Czibakháza; Joó Mátyás, szabó, Czibakháza; Lótos Ferenc, csizmadia, Tápé; Jójárth József, kofa, Tápé; Száz Pál, kereskedő, Hódmezővásárhely; Dobis József, kőmives, Eger; Igaz István, gazda, Makó; Kálmán Bertalan, gazda, Pásztó, Heves vm.; Kovács György, gazda, Bank, Nógrád vm.

1783 : Márton Ferenc, kocsmáros, Leménd, Esztergom vm.; Baranyai László, sebész, Acsád, Vas vm.; Szür János, takács, Csorna, Sopron vm.; Szalonya József, bocskorkészítő, Dubrova, Zala vm.

1784 : Bajnok András, kántor, Dány, Pest vm.; Mihályffy Péter, szolgabíró, Komját, Nyitra vm.; Oponszky János, csizmadia, Bodony, Nógrád vm.; Mártony Dávid, Szelevény; Tóth János, szűrszabó, Ruma, Szerém vm.; Tessely József, sebész, Pápa; Szarvas József, mészáros, Szentpéter, Komárom vm.; Torma Márton, takács, Jászberény; Biró Ferenc, csizmadia, Szabadka.

1785 : Magyar János, csizmadia, Ujhely; Illovay János, csizmadia, Jászberény; Dudás János, csizmadia, Diósgyőr; Debreceny Péter, csizmadia, Hatvan; Lévai Ferenc, csizmadia, Bogács; Lévai Pál, csizmadia, Bogács.

1789 : Zsarkó Pál, csizmadia, Makó; Micsonay Ignác, Kecskemét; Benák György, Bellus, Trencsény vm.

1790 : Pete József, Hernesse; Sismis János, Felsőszöllös; Nagy Ferenc, Győr; Kovács István, Pásztó; Vörös János, Szolnok; Szökfű Antal, lakatos, Kanizsa; Krutsay Bálint, szabó, Mindszent; Szabó József, csizmadia, Kecskemét; Sütő Ferenc, szabó, Kecskemét; Balla Mihály, csizmadia, Tobán, Nyitra vm.

1791 : Holotsy Sándor, bognár, Pozsony vm.;

Kozma János, kereskedő, Szabolcs vm.; Diósy András, szabó, Turóc; Fabók József, lakatos, Hont vm.

1792 : Hajós Gergely, csizmadia, Csány, Csongrád vm.

1793 : Fráter András, csizmadia, Kecskemét.

A 18. század utolsó éveiben betelepült magyar polgárok adataiból azt látjuk, hogy az ország minden tájáról jöttek és számuk nincs arányban a lakosság nagy növekedésével. Általában a magyar családok betelepedésének tanulmányozását igen megnehezíti az a körülmény, hogy ha csak lakónak jött be valaki a városba, akkor ennek nem maradt nyoma a közigazgatás irataiban. Ha azután a bevándorolt fia itt született, akkor később, mint szegedi születésű kérte a polgári kötelékbe való felvételét, családja származási helyének feltüntetése nélkül.

A felvett polgárok között nem csekély számban szerepelnek mesteremberek. Ezeknek jó része mesterlegényként került ide. Ha a mester meghalt, özvegye rendszerint hozzáment a mesterlegényhez. Ezen az uton a taksa lefizetése után gyorsan lehetett polgár valaki.

A földművelő gazdák betelepődését megnehezítette a vérrokonok és a szomszédok elővásárlási joga. Ha valaki el akarta adni földjét, tartozott előbb felkínálni ugyanazon az áron a rokonságnak, vagy a szomszédoknak, s ha ez a "megunszolás" eredménytelen volt, csak akkor kaphatott az idegen "felvalló levelet", azaz csak akkor irták nevére az ingatlant.

A birtokszerzést mindig megelőzte a betelepedés. Ha valaki itt lakott, polgárjogot szerzett, sőt házat is, sokkal könnyebb volt birtokot vásárolnia. A városnak voltak még szabad földjei és ezekből bőkezűen osztogatott az olyan polgároknak, akik igazolni tudták, hogy családjuk számára szántó, állataik tartására kaszáló kellene. Az így használatra kapott föld rövid idő múlva már a család örök-tulajdona lett, ha kérték a birtokbeiktatást. Abban az esetben, ha a

föld tulajdonosa tíz-husz év múlva elköltözött a városból, a föld visszaszállt a városra, s újból eladományozták.

A 18. század folyamán a magyar családi élet jellemvonásaiból még sok élt Szegeden, mert nagyobbarányu keveredés csak 1700 után történt. Ezt bizonyítják a 18. század házassági bejegyzései is. A hagyományok fennmaradását elősegítette az is, hogy a város óriási pusztaság közepén épült újjá.

Ezek után megállapíthatjuk, hogy a 18. században betelepült magyarok számának csak kis töredékét tudtuk kimutatni, viszont a 19. századra vonatkozóan még ennyi adattal sem rendelkezünk. Kétségtelen azonban, hogy a város felszabadulásától, 1686-tól 1848-ig a polgárfelvételek megszüntetéséig, /1/ többeszerre ruga a Szegedre települt magyarok száma. Módszeres elvből tartózkodunk az idebetelepült magyarok számának becslésétől, annyit azonban megállapíthatunk, hogy a magyarság hányada többszörösen meghaladta az ittélő idegen nemzetiségű polgárok együttes számát. De másként elképzelhetetlen is volna, mert Szeged bármennyire is nemzetiségi város volt a 18. században, sőt még a 19. század első felében is, a vezető szerep mindig a magyarságé maradt. A magyarság számarányát illetően azonban ennél sokkal súlyosabb bizonyítékunk a Szegedről kitelepült magyarok tömege. Ezzel a kérdéssel először Kálmány Lajos foglalkozott, /2 / majd nyomában Vass Pál, /3/ később Reizner János és /4/ utoljára Banner János /5/, de ma már szükség volna egy új szempontok szerint elkészített feldolgozásra, amely érte-

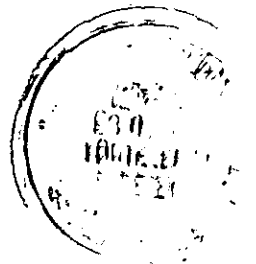
/1/ Az 1848-as törvények megszüntették a városok ősi kiváltságait s mindenki teljesjogu polgár lett.

/2/ Szeged népe: i.m. I. II. III.

/3/ A gyarmatosító Szeged. Szeged, 1879.

/4/ Szeged és Délmagyarország. Szeged, 1895.

/5/ Szegedi telepítések Délmagyarországon. Földrajzi Közlemények, 1925.

kezésünk képsorozatával együtt, elénk vetitené a 18-19. századi Szeged népmozgalmi viszonyait. Bármennyire is csak vázlatot tudtunk megrajzolni a városba települt magyarokról, a probléma nagysága és kitűzött célunk miatt nem foglalkozhatunk a Szegedről kitelepült magyarok kérdésének vizsgálatával, pedig e nélkül jelen fejezetünk megközelítőleg sem tudja viszszatükrözni a betelepülő magyarság számának valószínű képét. Mégis kénytelenek vagyunk megelégedni annak a lerögzítésével, hogy a szegedi magyarok kirajzása már 1712-ben az árvizkor megkezdődött és az 1850-es években a folyamat még mindig tartott. /1/ Természetesen ezek között bőven voltak nem magyarok is, hiszen láttuk a szerb kivándorlás folyamatát, de ha ez a magyar kirajzás nem történik meg, akkor "a magyar Kánaánon hire-harva sincs a magyarnak". /2/ A kivándorlás képe azonban ezzel még nem teljes, mert a 19. században a környéki tanyákra is erőteljes kiáramlás folyik és ma már Szeged népének egyharmada él a tanyákon. A szegedi nép ilyen irányu megmozdulása mindenestre igen feltűnő jelenség, hiszen ugyanakkor a szélrózsa minden irányából sietnek ide az otthont kereső emberek. Érdeemes volna a kirajzások okát is felkutatni.

Tény tehát, hogy Szeged magyarsága egyfelől fogyott is, de az ittmaradtak mégis meg tudták tartani a várost magyarnak és ebben egyetlen támaszuk a barokk kultúra volt, amely az Alföld parasztvárosai közül itt virult a legerőteljesebben. /3/

/1/ Kálmány Lajos: i.m. II kötet 8. lapon mondja: kezdetben csak szállingózásszerű volt, később valóságos népvándorlás fejlődött ki.

/2/ Kálmány Lajos: i.m. I. Bevezetés.

/3/ Hóman-Szekfü: i.m. IV. 402.

5. Olaszok.

A török uralom megszűnése után a városban állomásozó császári katonák sorában bizonyára szolgáltak olaszok is, és föltételezhetjük, hogy közülük néhányan polgárosításukat kérték. Ezekre vonatkozóan azonban adatunk nincs.

Kevés adatunk van egy Sanghetta nevű olaszról, aki a felszabadulás utáni időkben városi hajdu volt, de részeges és verekedő természete miatt elcsapták.

Valamivel többet tudunk az alábbiakról:

Cádlalo Bernát, Contrasto Antal és Petroja József az olasz Svájc-ból, Locarnoból jöttek Szegedre, és Cádlalo 1776 jun. 21-én, Petroja pedig 1782 febr. 9-én kapta meg a polgárlevelet. Mindhárman kéményseprő mesterséget folytattak. Contrasto Antal utódai Kontraszty néven még ma is élnek Szegeden.

6. Cigányok.

A 18. századot megelőző korból a cigányok szegedi tartózkodására vonatkozóan csak a III. fejezetben említett adatunk van. Alig kétséges azonban, hogy a 15. században már országszerte vándorló cigányságból itt is sátoztott néhány csoport. Az is valószínű, hogy a török világ előtt biztonságosabb vidékre indultak, de mielőtt a török igát Szeged is lerázta és Rákóczi hadai is elvonultak, a cigányok nyomban megjelentek.

III. Károly 1719-i kiváltságlevelé /1/ ugyan felhatalmazta a várost, hogy "zsidókat és cigányokat megtűrjön, vagy meg ne tűrjön", de a Tanács inkább az utóbbi módosítást választotta. A cigányok mégsem költöztek el. Ezt az a tény bizonyítja, hogy a Kovács céh már 1723-ban kérte a cigányok kitiltását a városból. A kérelemnek helyt adott a Tanács, és úgy döntött, hogy Alsó- és Felsővároson 3-3, a Palánkban 1 cigány maradhat meg. /2/ A Tanács határozatának azonban nem sok fogánata lehetett, mert a Kovácsmesterek 1725-ben újból kérik a felesleges cigányok kiűzését, amelyet a Tanács el is rendelt. /3/ A cigányok száma mégis egyre növekedett, amit az bizonyít, hogy 1727-ben már vajdájuk is volt. /4/ 1727 márc. 8-án a Tanács a Kovács céh ösztökélésére, ismét rendet akart teremteni, és újból meghatározta a cigányok számát. A határozatban már a kivételezett cigányok nevével is találkozunk: "Kovács mesterek

/1/ Reizner János: i.m. IV. 314.

/2/ Kovács János: i.m. 118.

/3/ Kovács János: A cigányok Szegeden. Ethnographia, 1895. 188.

/4/ Kovács János: Szeged népe, stb., i.m. 119.

Instanciájára resolváltatott, hogy a Városhul az Czigányok ki mennek, hanem alsóvárosban kettő úgy mint Guclj és Vajda veje, felsővárosban hasonlóképpen kettő: Czigány Vajda Istók és Báki; miglen jól viselik magokat megmaradhatnak."/1/ Nem sokkal később azonban maga a lakosság kéri, hogy a Tanács ne apassza tovább a cigányok számát addig, amig a kovács céh elegendő mestert nem tud munkába állítani./2/

A cigányok száma a város védekezése ellenére is egyre jobban gyarapodott. Ezért az 1731 aug. 21-én tartott "sessioban" a Tanács újra meghatározta, hogy a cigányok közül kik maradhatnak meg Szegeden. Mégpedig: "In superiori Civitate Joannes Boros, Stephanus Bakj et Bokro; in inferiore autem civitate Bódi, filius Jonae et ex parte interioris Civitatis seu Palanka Szavo ad interim stabiliuntur, reliqui vero Zingári amandabuntur."/3/ A

Az ezidőtájt Szegeden élő cigányok között már akadnak jómóúak is, úgyhogy nemcsak az adót tudták megfizetni, hanem egyik-másiknak háza is van. Így pl. Guclj cigány 1726-ban palánki házbirtokos volt./4/

A szegedi cigányok nagyrészt kovácsok, vagy kolompárok voltak. Muzsikus a 18. század közepéig nem akadt köztük. 1738-ban új foglalkozási lehetőség nyílt a számukra: a pestisben elhaltakat a cigányok hordták ki a temetőbe. Kolonics György volt az első ki-nevezett "troger", aki Boros János cigánnyal működött együtt./5/ Lócsiszárkodással 1739 körül kezdtek foglalkozni, ami sok alkalmat adott a nemések magistratusnak a botbüntetés kiszabására./6/

/1/ Kovács János: A cigányok Szegeden, stb. i.m. 189.

/2/ Vincze Sándor: Szeged város gazdaságpolitikája a XVIII. század első felében. Baja, 1942. 18.

/3/ Kovács János: A cigányok Szegeden, stb. i.m. 192.

/4/ Vincze Sándor: i.m. 10.

/5/ Kovács János: A cigányok Szegeden, stb. i.m. 192.

/6/ u.o. 193.

1749-ben a kovács- és lakatosmesterek sürgetésére elrendelte a Tanács, hogy a belterületen lakó cigányok valamennyien hurcolkodjanak ki a város szélére./1/ A rendeletet azonban nem a legszigorubbán hajthatták végre, vagy pedig egyesek hamarosan visszalopakodhattak, mert már 1750-ben Guczi, 1754-ben pedig György cigány adta el a palánki házát./2/

1760 körül a szegedi cigányok már "hangászkodtak" is. Ez a foglalkozásuk viszont a város cseh muzsikusainak érdekeit sértette, s most ők kérik a cigányoknak a városból való kiűzését./3/ A csehek kérelmét sem hallgathatta meg a Tanács, mert az 1774-i országos cigány-összeírás alkalmával 49 családos és 1 nőtlen cigányt találtak Szegeden./4/ Az 50 cigány közül 30 szegedi születésű és mindegyiknek volt foglalkozása; csak egyről jegyezték fel, hogy "naplopó".

A cigányok lassan polgárisultak és a Tanács kijelölte számukra letelepedési helyüket. Mégpedig: Felsővárosban a "cigány-tanka" környékét, az egykori Hangász utcát /a mai Bihari- és Tó utca vonalában/. A "cigány-furbic" még az 1930-as években is ezen a tájon volt. Alsóvárosban a "cigány-köz"-t szállták meg a Tanács engedélye alapján, de az itt-lakók lókupecék voltak.

A Helytartótanács rendeletére 1838-ban összeírták a szegedi cigányokat, amikor 264-en vallották magukat cigánynak./5/ Az 50-es évek keservei azonban Szeged polgárságát megbarátkoztatták a cigányokkal és így lassan megkezdődött felszivódásuk a magyarságba. Egyrésztük ebben az időben hagyott föl a hangászkodással és más mesterség után nézett. A beolvadásnak különben ez volt a legegyszerűbb módja, mert amikor aci-

/1/ u.o.

/2/ u.o. 194. Passim.

/3/ u.o. 195.

/4/ u.o. 196.

/5/ u.o. 338.

gány megtanult valamely mesterséget,akkor magyar leányt vett feleségül. A fajkeveredésnek ez a módja manapság is tart és lassan a szegedi magyarság felszívja magába a polgáriasult cigányokat. A muzsikus cigányok gyermekei ma már egyre ritkábban követik apáik foglalkozását és a szellemi pályákra is vállalkoznak. Van már közöttük tanító,gimnáziumi tanárnő,orvos, sőt miniszteri fogalmazó is.

A cigányok mai lélekszámát nehéz volna megállapítani,mert csak magyarul tudnak,de magyarnak is vallják magukat.

7. Zsidók.

III.Károly 1718-i szabadalmi levele felhatalmazta a város hatóságát,hogy "zsidókat és cigányokat megtűrjön,vagy meg ne tűrjön"./1/ II.József idején a helyzet már megváltozott,de a letelepülni óhajtó zsidókelőtt csak akkor nyíltak meg a város kapui,amikor a király eltörölte Szeged önkormányzatát is. Így az 1784-85-ben itt-élő zsidóknak a Tanács "lakossági jogot" adott./2/

Korábbi időből is van azonban a szegedi zsidókra vonatkozóan adatunk. Tudjuk ugyanis,hogy Mózes I -zsák,a Szegeden kimutatható első zsidó /1714 febr.25-én bérbevette Koszta Poppe házát/3//,aki ugyan katonai házban,a Palánkban lakott és így nem tartozott a város joghatósága alá. A másik adat ugyancsak 1714-ből való; márc.17-én a város országgyűlési követői azt írják,hogy ők "az zsidó dologát,ahol illet,promoveálták" de a város javára./4/ Ezekből nem derül ki,hogy Mózes Izsák itt-maradt-e.

/1/Reizner J:Történelmi vizsgálatok a zsidók szegedi letelepülése körül.Szeged,1885.3.

/2/u.o.4.

/3/Löw-Kulinyi:A szegedi zsidók 1785-től 1885-ig. Szeged,1885. XXI.

/4/u.o. XXII. lap.

Ha az ezidőtájt Szegeden élő zsidókról nincs is közelebbi adatunk, azt mégis tudjuk, hogy a város vásárait állandóan jártak a zsidók. Ugyanis a tisztújítás alkalmával a Helytartótanácsnak küldött szokásos jelentések 1739 óta megemlítik, hogy helypénzt, vagy sátorpénzt a zsidók is csak annyit fizetnek, mint a keresztények. /1/ Kétségtelen, hogy az zsidók nagy számban jelentek meg a szegedi vásárokon, mert a Tanács már 1755-ben szabályozta a zsidó konyha ügyét /2/:

"Moyzes Jakab makói zsidónak meg engedi, hogy vásárok alkalmával a zsidók számára a kifőzést nyisson. Erre a célra három évre polgári házat bérelhet, és csak zsidók számára árusíthat. Évi bér a kifőzés jogáért 3 körmőci arany 12 frt 60 k.: fele Szent Györgykor, fele Szent Mihálykor fizetendő."

A zsidók gyakran kerültek bíróság elé, s néha meg is eskették őket. A zsidó eskü körülbelül 1723-ból való ősi formája a következő /3/:

"Én N.N. Esküszöm az élő Istenre, Szent Istenre, Mindenható Istenre, aki eget Földet tengert és a mi ezekben vannak teremtetten, hogy ebben a Causaban melyben engemet ezen keresztény /vádol/ Teleséggel ártatlan és ment vagyok és ha vétkezes vagyok az /föld el/nyel len, amely Dátánt és Abiront el nyelte és ha vét /kes vagyok/ testem elszáradgyn és bél poklosságh reám essen /mely Elyseus/ Imádsága által Namon Siriuszt elhagyott és /Jezii/ Heliseus Gyermakeire ment és ha vétkezes vagyok nehéz nyavalyában, vér folyásban és Gutta ütésben essek és szörnyű halál /lal/ halljak megh és Testemben Lelkemben jószágomban /elvesszek/ és Ábrahám kebelébe sohase jussak és ha vétkezes vagyok /vagyok a Si / nay hegyén Moyzesnek adott Törvénye töröljön el / és mindazon irás/ melly Moyzes ő könyvében írva vagyon megh/szégyenítsen/ engem ha esküvésem nem igaz és nem hites /Adonay és Isten/séginék hatalma engem töröllyen el.Amen."

/1/ Tápay-Szabó Gabriella: i.m. 30.

/2/ u.o.

/3/ u.o. 31.

1768-ban a Helytartótanács felszólította a városokat, hogy tegyenek jelentést, a területükön lakó zsidókról. Szeged 1768 okt. 3-án azt írta, hogy "nálunk Istennek kegyelméből mint ezelőtt, úgy most sem lakik egyetlen egy zsidó sem, a zsidó családok összeírásátte hát nem készíthetjük el és nem terjeszthetjük fel."/1/ Ekkor még tehát nem volt a városnak állandó zsidó lakosa, a Helytartótanács azonban 1781-ben megengedte, hogy a zsidók időlegesen itt-tartózkodjanak és kereskedést folytassanak. A Tanács viszont úgy értelmezte az engedélyt, hogy ez nem vonatkozik a feleségre és a gyermekekre, ezért csak a férfiakat engedte megtelepülni./2/ Az első zsidó aki azért folyamodott a Tanácshoz, hogy család jával együtt települhessen le a városban: Spicer Izrael volt./3/ Miután a Tanács erre, az 1783 nov. 8-án kelt folyamodására, nem válaszolt, azért 1784 jan. 7-én azt kérte, hogy folyamodványát terjeszszék fel a felsőbb hatóságokhoz. 1784 jul. 9-én aztán már nemcsak Spicer, hanem vele együtt Palach Mihály, Salamon József, Wolff Jakab, Majer Izrael, Sakter Jakab, Jakob Márkus " csongrád és pestmegyei zsidók " is folyamodtak Schickmayer ágens útján a Helytartótanács -hoz, hogy engedje meg letelepedésüket Szegeden./4/ A Helytartótanács nyilatkozat-tételre hívta fel a város Tanácsát, amely 1787 aug. 7-én azt válaszolta, hogy kiváltságlevele alapján joga van a zsidók kérelmének elutasítására./5/ A Szegeden letelepülni szándékozó zsidók a Helytartótanács utasítására külön-külön nyújtották be a megújított kérelmüket a felsőbb hatósághoz és rövidesen 11 zsidó család kapott letelepülési engedélyt./6/ 1786-ban már 18 család és 2 nőtlen élt

/1/ Lőw-Kulinyi: i.m. 1.

/2/ Tápay-Szabó Gabriella: i.m. 32.

/3/ u.o.

/4/ u.o. 33.

/5/ u.o.

/6/ u.o.

Szegeden./1/ A kereskedők nem jó szemmel nézték a jövevényeket, és utánjárásaikra a Tanács 1799 ápr. 15-én elrendelte, hogy az újabb "...zsidóknak itt való lakása és hosszabb maradása meg ne engedtesse." /2/ Ugyanakkor a házak és telkek vételétől eltiltották őket és adót is fizettettek velük. 1803-ban elrendelte a Tanács, hogy az új betelepülők maguk közül bírót válasszanak, akinek előírt kötelessége: az adók összegyűjtése, társainak nyilvántartása és a rájuk vonatkozó rendeletek végrehajtása./3/

1808-ban 60 zsidó család élt Szegeden, s lélekszámuk 357 volt. Ezek közül 1 nagykereskedő, 10 kiskereskedő és 34 házaló volt./4/

A Tanács 1814-ben a zsidók számára a mai Jósika-, Kálvária-, Bajcsi-Zsilinszky- és Mérey utcákkal határolt városrészt jelölte ki lakóterületül./5/

A zsidók közül a múlt században sokan megmagyarosították a nevüket./6/

/1/ Lőw-Kulinyi: i.m. 3.

/2/ u.o. 4.

/3/ u.o.

/4/ u.o. 5.

/5/ Lőw-Kulinyi: i.m. Buday Mihály térképe.

/6/ Századunk névváltoztatásai. Budapest, 1895.

8. Görögök.

Görög településről nagyon nehéz beszélni, mert majdnem lehetetlen a görögöket a rácoktól megkülönböztetni; akik pedig elmagyarosodtak, tagadják görög eredetüket.

Ma már csak családi hagyományok alapján lehet feljegyezni, hogy a legrégibb görög család Szegeden a Gera / régente Gyera, vagy Gira/. Ősük, János, a török uralom utolsó éveiben jött ide, mint marhakereskedő. Utódai már földmivesek voltak.

A Gerák után jöttek a Zsóterek. Ezek őse 155-ben még Gyöngyösön volt kereskedő. A 18. század elején, Mindszent község telepítésekor, került két Zsóter az Alföldre. Ezek fiai részben Szentadornán, részben Szegedre költöztek. A Szegedre került Zsóter György unokái, János és Ferenc, a leghiresebb és leggazdagabb tiszai hajósok a 19. század elején. János fia, Andor, magyar nemességet kapott "szatymazi" előnévvel. Mikor a Zsóterek Szegedre kerültek, már katolikusak voltak./Felsővároson utca őrzi nevüket./

A Haris család a 18. században a békésmegyei Dobozról került Dorozsmára, s onnan 1818-ban Szegedre. Dorozsmán még kádárok voltak, Szegeden már vegyeskereskedők a Maros utcában.

A macedoniai Kusanból is jött Szegedre néhány görög. Közülük nevezetes a Lotta /Lyuta/-család. 1800-ig éltek Lyuta Demeter utódai. Görög volt Nemes Szent-Kiriák György, hosszabb ideig különböző javadalmak bérlője. Hamis iratokkal ugyan, de nemességét elismertette. Nem maradtak utódai sem neki, sem testvérének, Lászlónak.

Nyoma van annak is, hogy egy Alsóvároson lete-

lepedett görög kocsmáros 1740 körül a Csányi nevet vette fel.

A macedóniai görög származásu Gyuricza Tódor, ki- nek a minoritákkal szemben volt nagy fatelepe, Gyulá- ról jött Szegedre, s innen Szentesre költözött./1/

A 18. század elején a szegedi kereskedők hosszú küzdelmet folytattak a görög kereskedő-versenytársak ellen. Végülis a Tanács a kereskedők kérésére meg- szabta a görög és macedon kereskedők számát és műkö- dési területét./2/ Így a Tanács rendelete alapján mindössze két görög kereskedő maradhatott a városban, akik egyébként 20 esztendei szegedi tartózkodásukat is tudták bizonyítani./3/

Még sok kutatás kellene, hogy a szegedi görögség- ről csak megközelítő képet is kaphassunk. Igazolja ezt a szegedi kereskedők görögök elleni küzdelme is, amelyből joggal következtethetünk arra, hogy a görö- gök számát még megközelítőlegbsem sikerült kimutat- nunk. Különbösen igen nehéz feladat a görögök nypmainak a kikutatása, mert a rác-templomba jártak és így el- szerbesezésükkel kell számolnunk. A hitközség görög tagjai ugyan kiváltak a 18. század közepén és a mai -utca déli végénél templomot emeltek maguknak, de 1831-32-ben ismét egyesítették a két plébániát.

Különbösen a görög barátok nyoma - amint az ismeretes is - már a 10. században megfigyelhető vidékűn- kön./4/

/1/ A fentiek: Tápai-Szabó László kézírata. Buda- pest, 1935.

/2/ Vincze Sándor: i.m. 27.

/3/ u.o.

/4/ Moravcsik Gyula: Görögnyelvű monostorok Szent István korában. Szent István Emlékkönyv. I.

9. Oláhok.

Szeged oláh lakóiról eddig még az irodalomban nem történt említés. Az Oláh és Moldovány családok neve mindenestre oláh eredetet jeleznek. Az első oláhok, akik közigazgatási, vagy bírósági ügyiratokban szerepelnek, mind juhászok.

A 19. században telepedett be a Szekula-, Onitiu- és Muntyán-család, de már a 18. században is volt Szegednek - bár csekély számban - oláh lakosa.

1774 elején a Tanács elrendelte, hogy az oláh lakosok takarodjanak el a város területéről; hogy kik voltak ezek az oláhok, azt megtudjuk 1774 február elején 12-én a Tanácshoz benyújtott folyamodványukból. /1/ Eszerint az oláhok a pestises időkben kerültek Szegedre, azaz 1740-41-ben. Ezek marhahajcsárok, juhászok, vásárjáró népek voltak, akik a vesztegár felállításakor itt-rekedtek a városban, s a veszedelem elmúltával itt is feledkeztek. Valószínűleg jól is érezték magukat, mert folyamodványukban "alázatos térgy és főhajtással" kérték a Tanácsot, hogy itt-maradhassanak, mert legfőljebb "emberi gyarlóságból" vétkeztek, de "nem oláh természetből." "Hivatkoznak arra, hogy adót fizettek, a közmunkákban résztvettek s mint mondtak: "nem tolvajkodtak, vétkeinkért a Nemes Magisztrátus előtt nem forgottunk." A kérvényt a következők nyújtották be:

Opré György, Vörös Dömötör, Krácsin Tamás, Szilágyi Tódor, Szilágyi János, Oláh Péter, Nagy János, Juhász Gergely, Oláh Márton, Nadra Péter, Szilágyi Gábor, Opré Palkó, Kosgyán Laczkó, Oláh Palkó.

A kérvény hátára ráírták a Tanács végzését:

/1/ Városi Levéltár: Számozatlan Tanácsi Iratok, 1774.

"Postulatum denegatur". Így tehát az oláhoknak menniök kellett. Kézenfekvő azonban az a föltevés, hogy 30 éves itt-tartózkodásuk idején közülük némelyek beolvadtak a magyarságba, ami annyival könnyebben megtörténhetett, mivel nagy részük - mint a folyamodók névsora is mutatja - magyar nevet vett föl.

A későbbi idők folyamán történt oláh beszivárgásról nem tudunk.

10. Tótok.

Igen valószínű, hogy Szeged népességében több a tót elem, mint amennyit ki tudunk mutatni, mert több száz Tóth-nevű családunk van.

A Tanácsi Jegyzőkönyvekben a következő tótok párgárosításának találjuk nyomát:

1755: Prusinszky Márton, csizmadia, Szentjános Liptó vm.

1760: Motusz Sámuel, szabó, Szlatna; Ferencsik István, csizmadia, Krosolca.

1761: Majercsek György, Zvegyelik, Trencsén vm.

1764: X.7. Premecsán Bertalan, gombkötő, Privigye.

1771: Klupics János, cipész, Csínova, Nyitra vm.

1772: IX.29. Dugász János, csizmadia, Szebený, Sáros vm.

1774: V.28. Kolocsánszky János, csizmadia, Drietoma.

1776: Malatinszky István, szabó, Nyitra.

1779: XII.3. Korcsek János, csizmadia, Trencsén - tepla.

1782: Horesnyi György, kovács, Pruska, Trencsén vm. Marics Tamás, szijgyártó, Malaczka.

1793: Hodáts György, kovács, Galánta.

1802: Tokár Mihály, csizmadia.

1805: Brazovics György, csizmadia; Szvecsinák József

bádogos.

1808: Vucsenik András, timár.

1810: Zaják János, csizmadia.

1821: Tracskó Ferenc, csizmadia.

11. Csehek.

A Csehországból és Morvából betelepültek közül a következők szerepelnek a város Tanácsi Jegyzőkönyveiben:

1725 : Kortik Ádám, timár.

1733 : Venczel Jakab, cipész.

1736 : Reh Vencel.

1741 : Szivy Antal.

1747 : Placzka Mátyás, üveges; Seharsze János, építőmester.

1758 : I.4. Szablik János, kőmives, Morva-Brod.

1759 : XII.11. Vacskén Vencel; Vaczke László, csizmadia.

1761 : Seharsze Mihály, Komotau; Majarcsek György csizmadia; Zvegyelik.

1762 : XII. 18. Willim János, köteles, Prága.

1767 : Csasztká János, trombitakészítő; Csaszle-vi János ny. hadnagy.

1768 : Musil Jakab, szappanos, Sobislava.

1773 : III.16. Balland János, szücs, Kraloviz.

1776 : II.29. Mihalcsek Albert, ny. tüzérkapitány

1779 : X.25. Sramek Ignác, kocsmáros, Prága.

1780 : XI.24. Czirdek Antal, fazekas.

1796 : Pivonka József, mészáros.

1808 : Vatzelle József, pék.

1810 : Ottova Mihály, szijgyártó.

1814 : Korunka Bertalan, esernyőkészítő.

1822 : Vonke József, trombitakészítő.

A bevándorolt cseheknek már nyomuk veszett.

12. Horvátok.

Kevés szegedi család van, amelynek horvát eredetét ki tudjuk mutatni. Ezek a következők:

1755 : Grebenics Miklós, gombkötő.

1764 : X.11. Desinics Mátyás, szabó, Busakovo.

X.17. Vedrics György, szűrszabó és kocsmáros, Glogocen. /Ennek fia Vedres István, a híres mérnök./ Pavlik István, csizmadia, Magyarevo.

1766 : IX. 20. Privarek György, csizmadia, Brisag; utódai már Priváry néven szerepelnek.

1769 : XI. 4. Metes Mihály, gombkötő, Károlyvárosi kerület.

1771 : Harcsa Mátyás, csizmadia, Orehovica.

1773 : I.25. Kozarics Máté, szabó, Lokenek, Zágráb, vm.

1776 : III.4. Gondák Miklós, csizmadia, Kaproncza.

1780 : IV. 28. Pocskal Péter, csizmadia, Zlatar.

1785 : Tuksa Illés, csizmadia, Reka. /A család ma is él, papucsosok./

1791 : Klínpak János, csizmadia, Horvátország; Jakobovics Simon, csizmadia, Varasd.

13. Szlovén.

Szlovén eredetű családról csak egyről tudunk: Iváncsovics György szűrszabóról, aki 1759-ben települt be Gradiskáról.

14. Vend.

Egy családról, a Zvér-ekről van tudomásunk. Az őzüket Zveir Mártonnak hívták és szürszabó volt. Tur-nicsáról jött, 1784 dec. 13-án kapta meg a polgárle-velét.

15. Rutén.

Rutén eredetű Oleszovics /Alexovics/ Miklós csa-ládja. Csizmadia volt, és a Sáros megyei Palocsáról jött. 1726 ápr. 30-án lett szegedi polgár.

16. Lengyel.

Lengyel eredetű családot is csak egyet tudunk ki-mutatni, az Osztrovskyt. A 19. század elején mészáro-sok voltak; a család egyik tagja, József, országgyűlé-si követ, majd a Hétszemélyes tábla bírója lett. Nevét utca őrzi Felsővároson. A család fiu-ágon már kihalt, de leányágon még él, néhai Kovács József tisztí főor-vos családjában.

17. Bolgárok.

Lillin János szücsmester 1761-ben vándorolt be Vingárról.

Romanov Péter szijgyártó 1802-ben telepedett le Szegeden. Családja még él.

18. Örmények.

Realy vagy Oreali István kávé 1760-ban került ide a Szerémségből. Családja már kihalt.

Jakabffy Joachim kereskedő és kocsmáros 1820-ban telepedett meg Szegeden. Családja még él.

19. Perzsa.

A Rósa szücs-családot György nevű őse gyökerez-tette meg 1740-ben Szegeden. Akkor még családi neve nem volt, csak így hívták: Bertalan fia, György./1/

- + -

/1/ Az 5., 9. és a 11-19. sz. a. felsorolt nép-elemek: Tápay-Szabó László kéziratai. Budapest, 1935.

Szeged lakossága tehát kimutathatóan 19 népelemből tevődött össze. Nem hihetjük azonban, hogy sikerült megrajzolnunk teljesen a népi összetevőket, egyrészt azért, mert kevés adat állott rendelkezésünkre, másrészt pedig azért, mert még sokkal több kutatást igényelne ez a kérdés, amint erre már bevezetőnkben utaltunk is. Ugyanott említettük azt is, hogy Szegednek tulajdonképpen nincsen középkori története, ezért a kutató, aki a város népességével akar foglalkozni, az első adatot az ujkorban 1522-ben találja meg. Onnan kezdve 1663-ig csak szórványos utalásokra támaszkodhatunk. 1663-tól azután már a barátoknál, majd 1713-tól a belvárosi plébánián találjuk meg a legértékesebb forrásokat: az anyakönyveket. A város levéltára - ha hozzáférhetővé teszik - csak 1717-től kezdve szólaltatható meg. Bizonyos, hogy ezekből a forrásokból még sok érték kimerithető, de nemcsak értekezésünk szempontjából, hanem az itt megtelepedett népelemek egygyékvácsolódásának történetét illetően is. Mi csak szórványosan utalhattunk erre a kérdésre, mert nem térhettünk el a kitűzött célunktól, pedig ennek a feltárása nélkül nem ismerhetjük Szeged népének történetét. A város új polgárai nehezen fértek össze, nemcsak nemzetiséginként, hanem az egyéforrás útján társadalmi osztályonként is. 1849-ben már úgy látszott, hogy a nagy események befejezték az összeolvadás folyamatát, holott éppen a társadalom kettészakadására világított rá a szabadságharc utolsó fellobbanó fénye. Mályusz közli /1/ a bécsi Staatsarchiw Kossuth aktáiból, hogy a "szegedi nép rossz hangulatának /az urak bárgyuak, levertek, szintugy félők a bundás magyartól, mint a rácoktól, a széles kalapu polgárok gyűlölséggel telvék a kaputosok ellen,/ főoka, hogy a két osztály között semmi kapcsolatot tevő egyéniség nincs ..." Egy érdekei szerint szétoszlott társadalom áll tehát előttünk, pe-

/1/ A helytörténeti kutatás feladatai. Századok, 1924. 554.

dig ekkor már sok surlódási felületet lekoptatott az idegenek beolvadásának folyamata.

1848-ban megszüntették a polgárfelvételeket, /1/ és így a Tanácsi Jegyzőkönyvekből nem tanulmányozhatók tovább a nemzetiségi adatok. Helyettük azonban megjelennek a statisztikák, amelyekből sokkal pontosabb képet kaphatunk. A statisztika szerint 1850-ben Szeged népe a következő elemekből állott/2/:

magyar	46,140
zsidó	2,093
német	890
tót	887
szerb	481
cigány	53
A népesség összes száma	<hr/> 50,244

Szeged mai lakosságának össze kell forrnia a történelmi multtal, mert különben csak gyarmatos marad ebben a városban, amelyet sokan a magyarság édesanyjának neveznek.

/1/ De még évek múlva is folyamodnak a polgárlevélért.

/2/ Kovács János: i.m. 124.

Források és irodalom.

Források: Liber Congregationis Thaumaturgis S. Antonii Anno 1673. Gyöngyösi ferences-könyvtár.

Országos Levéltár: Lad.G.G. Nr.3. fr.2.

Lad.J.J. Nr.1. fr.6.

Plébániai anyakönyvek:

Szeged-Alsóváros, Kereszteltek Anyakönyve.

Szeged-Belváros, Kereszteltek Anyakönyve.

Szeged város Tanácsi Jegyzőkönyvei: 1720-1848.

Irodalom:

Alföldi András: Leletek a hun korszakból és etnikai szétválasztásuk. Arch. Hung. IX.

-- - Párducz Mihály: A szarmata kor legkorábbi emlékei a Bánságban. Arch. Ért. 1942.

-- - Párducz Mihály: Jazig-szarmata leletek a Bánságból. Arch. Ért. 1943.

Banner János : Szeged települése. Föld és Ember, I-II. 1925.

Szegedi telepítések Délmagyarországon.

Földrajzi Közl. 1925.

Szőregi latin temetők. Dolgozatok, 1929.

Régészeti kutatások Szegeden. Dolgozatok, 1936. I-II.

Bibliographia Archeologica. Szeged, 1943.

Szeged és környékének őstörténete. Kézirat. Budapest, 1947.

Bálint Alajos : Honfoglaláskori sírok Oszentivánon és Bánkuton. Dolgozatok, 1932.

Bálint Sándor : Szeged nép. Szeged, 1933.

A szegedi tanyák népe. Válasz, 1936.

A szegedi népelet szakrális gyökerei. Budapest, 1943.

Szeged. Kalangya. XII. 11.

- Bertalan Alajos : Szeged szab. kir. város földrajzi és meteorologiai viszonyai. Szeged, 1884.
- BodensteintGusztáv : A belgrádi németek 1724. évi statuuma. Tört. Szle. 1923.
- Borovszky Samu : Csanád vármegye története. Budapest, 1897.
- Bottyán Árpád : Szkiták a Nagy-Magyar Alföldön. Arch. Hung. XXVI.
- Buchmann Károly : A délmagyarországi telepítések története. Budapest, 1936.
- Czimer Károly : Cserni Jovan cár Szegeden. Budapest, 1882. Szeged monographiája. Szeged, 1901.
- Cs.Sebestyén Károly : Rejtélyes csontok népvándorláskori sírokban. Szegedi Városi Múzeum Kiadványai. I. 1. Szeged utcanevei. Kézirat. Szegedi Somogyi Könyvtár. A szegedi vár legrégibb története. Dolgozatok. II. A szegedi Palánk. Szeged, 1927. Szeged középkori vára. Szeged, 1928. Az ősmagyarok halászata. Népr.Ért.XXVII. A szegedi Szent Demeter templom bontása.Dolgozatok, 1931. A szegedi Szent Demeter templom. Szegedi Városi Múzeum Kiadványai. 1932. IV. Szeged középkori templomai. Szeged, 1938.
- Csallány Dezső : Praeskita ijrészlet.Arch.Ért. 1943. Hunkori sír Klárafalváról.Szegedi Városi Múzeum Kiadványai. II.4. Jegyzetek a gepidia régészeti lelőhelyeihez. Szegedi Városi Múzeum Kiadványai.II.4. Koraavarkori sírleletek.Szegedi Városi Múzeum Kiadványai. II.1.
- Csetri Károly : Bácska lakossága a legrégibb időktől a 19. század végéig. Budapest, 1936.
- Dániel György : A magyarországi szerbek településtörténete. Tiszatáj, 1947. 2.

- Deér József : Pogány magyarság-keresztény magyarság.
Budapest, 1936.
A magyarság a nomád kulturközösségben. Magyar Művelődéstörténet. I.
- Emlékkönyv Szent Norbert halálának 800 éves jubileumára. 1934.
- Eperjessy Kálmán : Szeged legrégibb látképe. Szegedi Alföldkutató Bizottság Közleményei. 1.
A települési rend bomlása. Magyar Művelődéstörténet. III.
Várostörténet az utcanevekben. Budapest, 1937.
Az alföldi városkép. Tiszatáj. I.2.
- Erdélyi László : Magyarország társadalma XI. századi törvényeiben. Budapest, 1937.
Árpádkori társadalomtörténetünk legkritikusabb kérdései. Budapest, 1915.
Fejlődés a legrégibb magyar társadalomban. Budapest, 1916.
A tizenkét legkritikusabb kérdés. Kolozsvár, 1917.
Árpádkor. Budapest, 1922.
- Ernyei József : Régi cseh telepítések hazánkban. Föld és Ember. 1925.
- F. Győry Jenő : Dorozsma régi életéről. Kiskundorozsma, 1937.
- Farkas Bertalan : Szabadka sz.kir.város századjai. Szeged, 1842.
- Fehér Géza : A bolgár egyház kísérletei és sikerei hazánkban. Századok, 1927.
- Fekete Nagy Antal : A település képe. Magyar Művelődéstörténet. II.
- Ferdinándy - Gogolák Lajos : Magyarok és délszlávok. Budapest, 1940.
- Féyes Elek : Magyarországnak s a hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapota statisztikai és geographiai tekintetben. Pest, 1839.
- Hadtörténelmi Közlemények. Budapest, 1896.
- Holub József : A királyi vármegyék eredete. Szent István Emlékkönyv. II.

- Hóman-Bálint : A királyi vármegyék eredete. Szent István Emlékkönyv, II.
A magyar városok az Árpádok korában. Budapest, 1908.
A honfoglaló törzsek megtelepedése. Turul, 1912.
A magyarok honfoglalása és elhelyezkedése. M. Ny. K. I. 7.
- Hóman-Szekfü : Magyar Történet. Budapest, 6. kiadás, 1939.
- Hunyadi Ilona : Kelták a Kárpátmedencében. Arch. Hung. XXVI.
- Hornyik János : Kecskemét város története. Kecskemét, 1861.
- Iványi István : A tiszai határőrvidék. Budapest, 1885.
Szabadka szabad királyi város története. Szabadka, 1886.
- Jakubovich E. - Pais D. : O-Magyar Olvasókönyv. Pécs. 1929.
- Jenőfi Éva : Adatok a szegedi német telepesek és céheik történetéhez. Budapest, 1932.
- Joó Tibor : Magyar nacionalizmus. Budapest, 1940.
- Juhász Kálmán : A csanádi püspökség története /1030-1242/. Makó. 1930.
A csanádi püspökség története /1307-1386/. Makó, 1946.
A csanádi püspökség története /1552-1608/. Makó, 1935.
A csanádi püspökség története /1608-1699/. Makó, 1936.
- Kaindl Frigyes : Geschichte der Deutschen in den Karpathenländern. Gotha, 1907-1911.
- Kálmány Lajos : Szeged népe. Arad, 1881.
- Kiss-Tonelli-SzóSzigethy : Szeged. Budapest, 1927.
- Klemm Antal : Szeged neve. Délvidéki Szemle, 1943.3.
- Knieszsa István : Magyarország népei a XI. században. Szent István Emlékkönyv. II. Bp. 1938.
A megtelepedett magyarság népi alkata. Magyar Művelődéstörténet, I.

- Korek József : Tápé-Malajdok vandál lelőhely. Kézirat.
Szeged, 1947.
- Kovács János : Szeged és népe. Szeged, 1901.
Szegedi emlékek. Szeged, 1895.
A cigányok Szegeden. Ethn. 1895.
- Kring Miklós : Kun és jász társadalomelemek a középkorban. Századok, 1932.
- Kulinyi Zsigmond : Szeged ujkora. Szeged, 1901.
- László Gyula : A honfoglaló magyar nép élete. Bo. 1944.
- Léderer Emma : A legrégibb magyar iparososztály kialakulása. Századok, 1928.
- Lőw-Kulinyi : A szegedi zsidók 1785-1885-ig. Szeged, 1885.
- Magda Pál : Magyar Országnok és a Határ Őrző Katonaság Vidékeinek leg újabb Statisztikai és Geographiai leírása. Pesten, 1819.
- Magyarország népessége a Pragmatica Sanctio korában. Budapest, 1896.
- Magyar Statisztikai Közlemények. Új folyam, XII.
- Mályusz Elemér : A helytörténeti kutatás feladatai. Századok, 1924.
A magyarság és a nemzetiségek Mohács előtt. Magyar Művelődéstörténet, II.
A népiség története. A magyar történetírás új utjai. Budapest, 1932. Szerk. Hóman B.
A középkori magyar nemzetiségi politika. Századok, 1939.
- Melich János : Szláv jövevényszavaink. Budapest, 1903.
Bolgárok és szlávok. Magyar Nyelv. 1921.
Magyarország a honfoglalás korában. M. Ny. K. I. 6.
- Nendöl Tibor : A megtelepülés formái. Magyar Műv. tört. I.
Az új települési rend. Magyar Műv. tört. IV.
- Móra Ferenc : Lovas sírok Kunágótán. Dolgozatok. 1926.
Néprajzi vonatkozások a szegedvidéki népvándorláskori és korai magyar leletekben. Szegedi Városi Múzeum Kiadványai. 1932. II.

- Moór Elemér : Eine Vorrichtung der ung. Sperrfische-
rei. U. Jb. VII.
Bolgártörökök és szlávok és a Melich-féle
helynévkutatás. Szeged, 1930.
Die slawischen Ortsnamen der Theissebene.
ZONF. VI. 1930.
A magyar őstörténet főproblémái. Szeged,
1943.
A honfoglaló magyarság megtelepülése és a
székelyek eredete. Szeged, 1944.
- Moravcsik Gyula : Görögnyelvű monostorok Szent István
korában. Szent István Emlékkönyv. I.
- Nagy Zoltán : A szegedi kőbárány. Tiszatáj, 1947.
- Németh Gyula : A honfoglaló magyarság kialakulása. Bu-
dapest, 1930.
Nyelvtudományunk és a történetírás./A ma-
gyar történetírás új utjai. Szerk: Hóman./
- Oberschall Magda : Nemes és polgár a török időkben.
Magyar Művelődéstörténet. III.
- Pap János : A piaristák Szegeden. Szeged, 1886.
- Paulinyi Oszkár : Ipar, kereskedelem. Magyar Művelő-
déstörténet, II.
- Pálffy-Budinszky Endre : Szeged népességi és építke-
zési viszonyai a városrendezés szempontjából.
Városok Lapja, 1938. 2-3.
Szeged városfejlesztési terve. Szeged, 1942.
-- - Hergár Viktor : Szeged városépítési
problémái, Szeged, 1934.
- Párducz Mihály : A szarmata kor emlékei Magyarorszá-
gon. II. Arch. Hung. XXIX.
Praeszkiták sírjai Lebőn. Dolgozatok, 1942.
Szarmata kori telep és Árpád kori temető a
hódmezővásárhelyi Kopáncson. Dolgozatok,
1942.
- Pleidel Ambrus : A magyar várostörténet első fejeze-
te. Századok, 1934.
- Pozsonyi Zoltán : A Tiszatáj kerámia kultúrája. Ti-
szatáj, 1947. 3-4.

- Reizner János :Történelmi vizsgálatok a zsidók szegédi le-
települése körül.Szeged,1885.
A régi Szeged.Szeged,1884.
Magyar pogánykori sirleletek.Arch.Ért.1891.
Szeged és Délmagyarország.Szeged,1895.
Oroszlamosi magyar pogánykori sirlelet.
Arch.Ért.1898.
Szeged története.Szeged,1899-1900.
A szeged-domaszéki magyar pogánykori sirle-
letekről.Arch.Ért.1903.
- Régiségtári Napló:21/1907.Szegedi Városi Múzeum.
- Rupp Jakab :Magyarország helyrajzi története.Budapest,
1876.
- Schünemann Konrád:Die Deutschen in Ungarn bis zum 12.Jahr-
hundert.Berlin-Leipzig,1923.
- Szabó István :Ugocsa megye.Budapest,1937.
A nemzetiségek térnyerése és a magyarság.
Magyar művelődéstörténet,IV.
- Szabó László :Az arpadkori magyar építőművészet.Buda -
pest,1913.
- Szalay József :Városaink nemzetiségi viszonyai a XIII.szá-
zadban.Századok,1880.
- Szalay László :A magyarországi szerb telepek.Pest,1860.
Századunk névváltoztatásai.Budapest,1895.
- Szekfü Gyula :Történetpolitikai tanulmányok.Budapest,1924.
Nem és nemzet.Budapest,1942.
- Széll Márta :Elpusztult falvak,11-16.századbéli régésze-
ti leletek Szeged és Hódmezővásárhely hatá-
rában.Dolgozatok,1940.
Elpusztult falvak,11-16.századi leletek Csong-
rád vármegye területén.Dolgozatok,1941.
Elpusztult falvak,10-17.századbéli régészeti
leletek Csongrád vármegye területén.Dolgoza-
tok,1943.
- Szentpétery Imre:Nemesi és polgári életforma.Magyar művelő-
déstörténet,II.
- Szokolay Margit:A magyarországi besenyőtelepekről.Föld
és Ember,1929.2.

- Tápay-Szabó László: A szegedi négy nemzet. Kalangya, 1932. dec.
Tápay-Szabó László: Kéziratok. Budapest, 1935.
Tápay-Szabó Gabriella: Szeged erkölcsi a XVIII. században.
Gyoma, 1933.
Timár Kalmán: A szegedi premontrei apácák magyar nyelvemlé-
kei. Szegedi Füzetek, 1934. jul.-dec.
Tonelli Sándor: Szeged. Szeged, 1926.
Török Gyula : Adatok a magyarországi vandálkérdéshez. Dol-
gozatok, 1933-34.
A kiszombori germán temető helye népvándorlás-
kori emlékeink között. Dolgozatok, 1936.
Unyi Bernádin: Sokácok-bunyevácok és a bosnyák ferencesek
története. Budapest, 1947.
Varga Ferenc : Szeged város története. Szeged, 1977.
Vass Géza : Név- és tárgymutató Szeged történelmi irodal-
mához. Kézirat. Szegedi Somogyi-könyvtár.
Vass Pál : A gyarmatosító Szeged. Szeged, 1979.
Váczy Péter : A magyarság a roman és agot stílus korában.
Magyar művelődéstörténet, I.
Magyarország kereszténysége a honfoglalás ko-
rában. Szent István emlékkönyv, I.
Vincze Sándor : Szeged város gazdaságpolitikája a XVIII. szá-
zad első felében. Baja, 1942.
Wellmann Imre : Barokk és felvilágosodás. Magyar művelődéstör-
ténet, IV.
Zaloty Elemér : Csongrád vármegye őskori települése. Szeged,
1933.
Zsilinszky Pál: Csongrád vármegye története. Budapest, 1900.

Tartalom

Bevezetés	3.
I. Szeged a honfoglalás előtt	6.
Települési adottságok	6.
Néprétegek	18.
II. A magyarság térfoglalása	30.
III. A város törökkori népi arca	60.
IV. A nemzetiségi Szeged	75.
1. Dalmaták	88.
2. Szerbek	98.
3. Németek	111.
4. Magyarok	126.
5. Olaszok	136.
6. Cigányok	137.
7. Zsidók	140.
8. Görögök	144.
9. Olaszok	146.
10. Tótok	147.
11. Csehek	148.
12. Horvátok	149.
13. Szlovén	149.
14. Vend	150.
15. Rutén	150.
16. Lengyel	150.
17. Bulgárok	151.
18. Örmények	151.
19. Brzsa	151.
Források és irodalom	154.